T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTA DOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

ARAP ALFABESİNİN TOPLUMSAL ALGILANIŞINDAKİ DEĞİŞİM SÜRECİ TAKSİM ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

ELİF YÖRÜK

İstanbul, 2022

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTA DOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

ARAP ALFABESİNİN TOPLUMSAL ALGILANIŞINDAKİ DEĞİŞİM SÜRECİ TAKSİM ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

ELİF YÖRÜK

Danışman: Doç. Dr. Esra Yüksel Acı

İstanbul, 2022

ÖZET

Tarih bize göstermiştir ki "dil", çok eski zamanlardan günümüze değin insanlık için üzerine düşünülmesi gereken bir mesele, çözülüp anlaşılmak istenen bir gizem olma hakkını saklı tutmuştur. Antikçağ düşünürlerinin öncülük ettiği süreç, Descartes, Rousseau, Grice, Skinner, Chomsky gibi pek çok düşünür tarafından sistematik ve eleştirel görüşlerle beslenmeye devam etmiştir. Konunun girift yapısı dilin bireyler için neler ifade ettiğinin, nelere karşılık geldiğinin, hangi sosyal ağları beslediğinin bir izdüşümüdür. İletişim aracı olarak çeşitli anlamlar yüklenmesi veya bu işlevini beklenen şekilde yerine getirmemesi, dilin stratejik ortaklarını başkalaştırmaktadır. Öyle ki dilin yüklendiği anlam; aidiyet hissi ya da ötekinin kimliği, yurt ve yurttaş bilinci, sınır, ulus- ötesilik, yabancılık ya da manevi simgeler bütünü olabilir. Bu anlamlar iletişim kurarken aynı dile mensup bireyler tarafından bağlam içerisinde iletilmektedir. Ne var ki aynı dilin üyeleri olmayan taraflar arasında gerçekleşen de bir iletişimdir ve bağlam içerisinde farklı anlamlar üretilir.

Bu araştırma Suriye göçünün meydana getirdiği mobilite ve turizm alanında yaşanan değişimlerle farklı boyutlara ulaşan Arap harfleri ve milletiyle yeniden düzenlenen ilişkinin, İstanbul özelinde nasıl karşılandığına yönelmiştir. Ekonomik ve turistik yapılanmaların stratejik uzantısı olarak özellikle İstanbul'da bu kapsamda dolaşıma giren Arapçaya tarihsel arka plandan beslenerek yapılan yeni anlam yüklemeleri dini, laik ve milli spektrumla bağlantılıdır. İstanbul'da Arap alfabesinin görünürlüğünün artmasının yansımalarını araştırırken kimlik, öteki, tabakalaşma, ulus, göç, dil ve aidiyet noktaları referans alınmıştır. Toplumsal belleğin parçası, önemli hafıza mekânlarından olan Beyoğlu'na bağlı Taksim bölgesi tercih edilmiştir. Saha çalışmasına dayalı nitel bir araştırma olan çalışma, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler ışığında meydana getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Öteki, Suriyeli, Göçmen, Yabancı

ABSTRACT

History has shown us that "language" has reserved its right to be an issue that needs to be thought about and a mystery that needs to be solved and understood for humanity from time immemorial to the present day. The process pioneered by ancient thinkers continued to be fed with systematic and critical views by many thinkers such as Descartes, Rousseau, Grice, Skinner, and Chomsky. The intricate structure of the subject is a projection of what language means to individuals, what it corresponds to, and which social networks it feeds. The fact that it assumes various meanings as a communication tool or does not fulfill this function as expected changes the strategic partners of the language. So much so that the meaning of the language; It can be a sense of belonging or the identity of the other, consciousness of the homeland and citizen, border, transnationality, foreignness or spiritual symbols. These meanings are conveyed in context by individuals belonging to the same language while communicating. However, it is also a communication between parties that are not members of the same language, and different meanings are produced within the context.

This research focuses on how the reorganized relationship with the Arabic letters and nation, which has reached different dimensions with the changes in the field of mobility and tourism caused by the Syrian migration, is received in Istanbul. As a strategic extension of the economic and touristic structures, the new meanings of Arabic, which is circulating in this context, especially in Istanbul, by feeding from the historical background, are related to the religious, secular and national spectrum. While investigating the reflections of the increased visibility of the Arabic alphabet in Istanbul, the points of identity, other, stratification, nation, immigration, language and belonging were taken as reference. The Taksim region of Beyoğlu, which is one of the important memory places and part of the social memory, was preferred. The study, which is a qualitative research based on fieldwork, was created in the light of semi-structured in-depth interviews.

Keywords: Culture, other, Syrian, immigrant, foreign

ÖNSÖZ

Arapçanın ve Arap alfabesinin Türkiye toplum yapısındaki değişim sürecinin incelendiği bu çalışmada ilgisi ve desteğini benimle paylaşan Sayın Doç. Dr. Esra YÜKSEL ACI hocama teşekkürlerimi sunarım. Özgün ve kıymetli bakış açısıyla, yol göstericiliğiyle ilham kaynağı olmuştur.

Araştırma sürecinde her türlü desteğini benimle paylaşan çok değerli hocam, Sayın Dr. Öğretim Üyesi Adem GÜRLER'e sonsuz teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Bu çalışmaya sunduğu katkılarıyla araştırmam zenginleşmiş ve tamamlanmıştır. Cömertçe paylaştığı destek olmasaydı çalışmam eksik kalırdı.

Bu sürece dâhil olan, ilgilerini, zamanlarını, görüşlerini benimle paylaşıp sürecin ilerlemesine yardımcı olan bütün görüşmecilere de teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışma onların emekleriyle nihayete ermiştir.

Son olarak bilginin önemini anlamama alan açan, her şeyden önce bana destekleyici bir eğitim hayatıyla en anlamlı hediyeyi ve soğuk günlerde ceketinin cebi gibi sıcacık kalbini armağan eden sevgili babam Mustafa YÖRÜK'e;

Özgür, özgün ve güçlü bir kadın olarak imrenip hayran kaldığım, sonsuz sevgisini en zor zamanlarımızda bile benimle paylaşacak kadar cömert olan sevgili annem Türkan YÖRÜK'e;

Hayatımı varlıklarıyla anlamlı kılan sevgili Hayat ve İhsan YÖRÜK'e güzel an'larımda olduğu kadar zor zamanlarımda da benimle sevgilerini paylaşmaya devam ettikleri için en derin teşekkürlerimi sunuyorum.

Elif YÖRÜK

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET……..i

ABSTRACT……..ii

ÖNSÖZ…….iii

BÖLÜM I

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. Araştırmanın Konusu……...9
1.2. Araştırmanın Problemi……...11
1.3. Araştırmanın Amacı……...18
1.4. Araştırmanın Önemi ve Sunacağı Katkılar…….22
1.5. Araştırmanın Hipotezi ve Varsayımları……..26
1.6. Araştırmanın Yöntemi……28
1.7. Araştırmanın Sınırlılıkları……..30

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2. Orta Doğu'da Modernleşme, Küreselleşme ve Millet Bilincinin Gelişim Süreci……...32

2.1. Siyasal ve Toplumsal Hafızada Modernleşme Süreci…….32

2.2. Orta Doğu'nun Milliyetçilik Hazırlığı ……37

2.3. İslami Kimliğin Avrupa Milliyetçiliğiyle Olan İlişkisi: Pan- Arabizm ve Din……38

2.4. İslami Arap Milliyetçiliğinin Tarihsel Süreci……..40

2.5.Etnik Örgütlenmede "Arap" Kimliği ve "Vatan" Kavramı……..43

2.6. Osmanlı Devleti'ndeki Arap Örgütlenmesi ve Siyasal Yapılanma…….45

2.6.1. Toplumsal Arapçılık……....46

3. Türk'ün İslamiyet'le Teması ve Manevi Bağı……49

3.1. Tarihteki Türklerin İslami Karakterlerinin Oluşumu……..49

3.2. Cumhuriyet ile Yeniden Düzenlenen İslami Karakter…….52

4. İktisadi Hareketlilik ve Kültür İlişkisi……60

5. Dil, Din ve Kültür Bağlamında 'Ötekilik'…….66

5.1. Osmanlı Devleti'nde Toplumsal ve Dini 'Öteki' Kavramı…….66

5.2. Cumhuriyet Türkiye'sinde Kimlik ……72

BÖLÜM III

SAHA ARAŞTIRMASI SÜRECİ VE ARAŞTIRMANIN İZDÜŞÜMLERİ

6. "Yabancı"yı Konumlandırmak……..75

6.1. Toplumsal Hafızada Önyargı ve Stereotip……..79

6.1.1. "Arap" Kelimesinin Bellekte Bıraktığı İzler……81

6.1.2. Kültür Öğesi Olarak Arapça ve Geçmişten Bugüne

Toplumsal Algılanışı…….93

7. Suriye Göçüyle Gelenler……98

7.1. "Suriyeliler Geldi, Kiralar Arttı"……..106

7.2. Peki, Ya "Kültür Tüketenler Nereye Gitti!.....109

7.3. Yeni Dünya: Türkiye'nin "Arap" Turistleri…….116

8. Toplumsal Uyum ve Yeni Normal……...121

8.1. Birlikte Yaşamanın Eğitim ve Sağlık Boyutu……123

8.2. Dostlar Alışverişte Görsün……127

VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE SONUÇ ……..134

KAYNAKÇA…….142

EKLER……...146

BÖLÜM I

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1.Araştırmanın Konusu

Özellikle Orta Doğu'nun enerji ve teo-politik nitelikleri dolayısıyla Batı ülkelerinin bu coğrafyadaki faaliyet ve politikaları Orta Doğu'yu kendi dışındaki aktörler ile birlikte değerlendirilmesi gereken bir coğrafya haline getirmiş ve süreç Orta Doğu toplumlarında artan savaş ve mücadeleler açığa çıkararak bu toplumların demografik yapılarında ciddi değişiklikler açığa çıkarmıştır. Bu değişikliklerin önemli bir kısmı ise göç olarak gerçekleştirmiştir.

Ülkemiz özellikle Suriye, Irak ve İran üzerinden 21.yüzyıl ile birlikte ciddi bir insan akışına uğramış ve Afrika ve Pakistan'a kadar uzanan bir coğrafyadan Avrupa'ya geçişin merkezi haline gelmiştir. Bu geçişte başarısız olanların ya da asli amacı Türkiye'ye gelmek olanların mobilizasyonu ülkemizde gün geçtikçe artan bir sığınmacı ve mülteci nüfus oluşturmuştur. Bu nedenle araştırmanın odağı kültür, dil ve alfabe ilişkileri bağlamında Arap göçü çerçevesiyle ilişkilendirilmiştir.

Ülkemizde misafir ettiğimiz bu insan grupları içinde en büyük grubu Suriyeliler oluşturmakta ve politik olarak diğer misafirlerimizden farklı dinamiklere sahip oldukları için ayrı bir başlıkta değerlendirilmeleri gerekmektedir. Mart 2011' de başlayan ve Nisan 2011'den itibaren ülkemize gelmeye başlayan Suriyeliler toplamda ülke nüfusumuzun %5'ine tekabül edecek bir rakama kadar ulaşmışlar ve ülkemizdeki demografik durumu etkilemişlerdir. Sayının büyüklüğü Göç İdaresi Başkanlığı gibi, kurumsal yenilikleri getirme zorunluluğu gibi kurumsal değişimler ile birlikte kültürel bir uyum problemi de ortaya çıkarmıştır. Yemekten düğüne, çalışma ilişkilerinden eğlence anlayışına kadar pek çok sosyal olay ve olgu yerel halk ile Suriyeliler* arasında farklılıklara sahne olmuştur. Bu farklılıklar kitle iletişim araçlarından da aşina olduğumuz bir şekilde sürtüşme ve uyumsuzluklara dönüşebilmektedir.

* Suriyeliler ismi hem siyasal hem de sosyal alanda sığınmacı ve mülteci tanımlarına sığmayan ve bu kişileri nitelemek için kullanılan genel bir mahiyet kazanmıştır. Kitle iletişimi, halk söylemi ve siyasi jargon bu kullanımda mutabık kalmıştır. Suriyeli kimselerin ulus bilinci açısından pek tecrübeye sahip olmamaları ve etnik olarak bütünlük arz etmemelerine rağmen mobilizasyon sonrasında kendilerine de "Suriyeli" şekilde kimlik oluşturdukları görülmektedir. Çalışmamızda da Suriye'den göç etmiş kimseler için "Suriyeli" ifadesi kullanılacaktır.

Suriyelilerin demografik açıdan en fazla bulunduğu şehir İstanbul'dur. Anadolu Ajansı'nın aktarımlarına göre, İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğünce 2018 yılı itibarıyla Türkiye'de geçici koruma kapsamında kayıtlı bulunan Suriyeli sayısı 3 milyon 424 bin 237 kişi olarak açıklanmıştır. Mülteciler Derneği'nin sunduğu bilgilere göre ise Türkiye'de kayıtlı geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı- 21 Ekim 2021 tarihi itibariyle- 3 milyon 723 bin 674 kişidir. Bu popülasyon bir önceki aya göre, kişi bazında, toplamda 13 bin 177 kişi daha artmıştır. TÜİK 2020 yılının verilerine göre nüfusu 15 milyon 462 bin 452 kişi olan İstanbul'da, Suriyeli göçmen sayısı da 534 bin 439 kişidir. Grubun en fazla bulunduğu il olan İstanbul için bu veriler Türk nüfusunun yaklaşık % 3.5'u kadar Suriyeli olduğu anlamını taşımaktadır[1].

İktisadi hareketliliğe sahip olan semtler ise Suriyelilerin en fazla dikkat çektiği semtler haline gelmiştir. Çünkü iktisadi hareketlilik görünürlüğü arttırmaktadır. Özellikle Fatih, Beyoğlu gibi ilçelerde ikametlerinin, işletmelerinin fazlalığı; ayrıca alışveriş ve insan popülasyonunu çektiği için bireysel olarak da Suriyelilerin görünürlüğünü arttırdığı semtler olarak dikkat çekmektedir.

Bu görünürlüğün en dikkat çekici kısmını ise hiç şüphesiz Arap alfabesi oluşturmaktadır. Dini niteliklerin bir çağrıştırıcısı olarak bu harflerin yapıları ile mabet olarak camilerdeki pek çok yapı tarzıyla aziz isimlerin çağrıştırıcısı olarak saygı duyulan Arapça; özellikle Suriyelilerin kamusal tezahürü şeklinde simgesel olarak Arap harfleri ile görünürlüğünü arttırmıştır. Böylece Harf İnkılabı ile Latin alfabesine geçilerek gerçekleştirilmiş olan devrimler, modernleşme çabaları ve Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine geçiş sürecinden kalan sancılı ve bol savaşlı hafızasında, entelektüel ve toplumsal pek çok tartışma ve hatırayı kamusal alanda tekrar hissedilir hale getirmektedir. Suriyeliler ile birlikte ya da onlardan münezzeh bir şekilde Arap alfabesinin dükkânlarda, ilanlarda ve müşteri ilişkileri için kurumsal ve resmi yerlerde kullanılması insanlar üzerinde muhalif tepkiler, iktisadi durum ile ilgili endişeler, toplumsal huzur ve kamusal düzen ile ilgili problemlerin simgesi olarak görülmeye başlamıştır. Kutsallıkla ilişkilendirilen Arap alfabesinin; Suriyelilerin dilencilik yapabilmeleri, giyim tarzlarının farklılığı ailelerinin kalabalık oluşu vb. gibi faktörlerin de etkisiyle yoksullukla, geri kalmışlıkla ilişkilendirilme eğilimleri dikkat

[1] Mülteciler Derneği'nin sunduğu verilere göre ise 21 Ekim 2021 tarihi itibarıyla Türkiye'deki geçici koruma altındaki kayıtlı Suriyeli sayısının yaklaşık % 47.4'ünü yani 1 milyon 764 bin 863'ünü 0-18 yaş arası çocuklar oluşturmaktadır. Bu yaş grubu çocuklar ile kadınların toplamı ise 2 milyon 637 bin 531'dir.
https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyedeki-suriyelilerin-demografik-yapisi-cikarildi/1033253
https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/
https://www.haberturk.com/istanbulun-nufusu-azaldi-2961591-ekonomi
Erişim Tarihi ve Saati: 07.11.2021 – 02.25

çekmeye başlamıştır. Döneminin özellikleri açısından düşünüldüğünde radikal ve köklü bir devrim ile terk edilen Arap alfabesi, "geri kalmışlığın" tarihi ile ilintilendirilen bir modernist söylem ile "kutsal" arasında konumlandırılabilen bir alfabe olarak, tarihi pek çok hatıra ve siyasi söylem ya da ideolojiyle hemen ilintilendirilebilecek bir vasfa sahip olabilmektedir. Dolayısıyla Suriyelilerin görünürlüğünü pekiştiren bir gerçeklik olarak Arap harflerinin kamusal fonksiyonlarını belirlemek, ülkemizin kültürel ve siyasal bağlamları açısından dikkatle takip edilmesi gereken bir toplumsal gerçeklik olarak düşünülmelidir.

Araştırmamız en hafif tabiri ile ayrı bir dünya olarak nitelendirilebilecek, toplumumuz için geçmişi ve millet niteliklerimizin pek çoğu açısından kutsallaştırılabilecek bu dilin İstanbul'daki görünümlerinin İstanbul üzerindeki etkilerini belirleyerek, konunun kamusal bağlamlarını belirlemeye çalışarak sağlanabilecek muhtemel uzlaşı biçimlerine katkı sağlayacağı ümidindeyiz.

1.2.Araştırmanın Problemi

20. yüzyılın ve öncesinin çekim merkezleri olan Batı ülkeleri ve Amerika'nın reklamları özenilen hayat fragmanlarının dünyaya yayılmasını ve buraların popülaritelerini arttırmıştır. Bu sosyo- kültürel ve ideolojik mesajlar göçü imkânlı hale getiren gönüllülüğe dayalı mobiliteyi de mümkün kılmıştır. Ne var ki artan popülariteleri bu ülkeleri bir marka haline getirirken diğer bir yanıyla da göç, istihdam, uyum, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi konuların daha fazla önemli hale getirmiştir. Böylelikle sert göçmen politikaları, sosyal imkânlardaki sorunlar gibi nedenlerden dolayı geçmişte de var olan kutuplaşmaları demografik yapılarında daha çok hissetmeye başlamışlardır. İç ve dış siyasetteki tutumun niteliğiyle birlikte politikaların uygulanması esnasında otorite kimliğinin güç dengesini ne kadar gözettiği ve/ veya gücünü hangi oranda ve yönde kullandığı güvenlik anlayışları ile çok yakından alakalıdır. Özellikle Soğuk Savaş ve sonrası dünyada artan gerilim ile "öteki" nin şeytanlaştırılmasına ilişkin politik söylemler, geliştirilmesi talep edilen hümanist çerçeve ile kesin bir tezatlık içermesine rağmen özellikle Batı'da yükselişini sürdürmüş ve sert göçmen politikalarına dönüşmüştür. Bütünleşememe ve etnik kimlik sorunlarını ırkçılık düzeyine varan bir anlayış ile günlük rutinler haline getiren Amerika başta olmak üzere Avrupa ülkeleri Sarı Yelekliler, Uygurlar ya da siyah ayaklanmaları ile gittikçe büyüyen ve fark edilirliği tüm dünyada artan bir sosyal yara haline gelmiştir.

Hatta göç olgusunun farklı bir yüzü olarak, bahsi edilen "rüya çekim"in bir yansıması şeklinde de değerlendirilebilecek, kozmopolitlik ve çoğulculuğu bir erdem olarak demokratik erdemlerin merkezine yerleştiren günümüz dünyasının artık pek çok yerinde tarihi, kültürel, mekânsal bir aygıt gibi işlemekte olan Çin Mahalleleri (Chinatown) çekimsel ağa dâhil olan insan yığınları ile neredeyse tüm ülkelerde baş göstermeye başlamıştır. Söz konusu mahalle, semt ya da bölgeler dışsal ve yeni bir aygıt olarak bu mekânların yerel olana karşıtlığı ya da karışma biçimleri ile aktörler arasında kurulan ilişkiler ve bu mekânlara yönelik dışarıdan gelen etki karşısında yerel ile etkileşimleri pek çok ülke gibi bizim de özellikle Suriyeliler ile birlikte baş etmek zorunda olduğumuz ciddi bir kültürel dönüşüme işaret etmektedir.

Konunun daha derinine inildiğinde ise birbirinden pek farklı davranış, düşünce, inanç örüntülerinin uyum içerisinde gözüken çoklu diyaloğunda aslında birbirine zıt olarak işlemekte olan ne gibi dinamikler barındığını anlamaya yönelik bir zihin bulanıklığı yer almaktadır. Bu bulanık resme rağmen ülkemizde Çin Mahallelerinin güzel bir örneğini sunduğu; mozaik yaşam alanlarının ve sosyolojik anlamda modern erdemlerin sergilendiği büyük resmi biraz daha net bir şekilde görebileceğimiz bir Suriyeli imajı sosyolojik açıdan mümkün müdür? Doğal olmayan koşullar ile gelişerek, hatta bir yok etme girişiminden kaçan yığınların kendi habitatına alan açan, başka bir kültürde daha önce tam olarak izine rastlanmayan, yok iken var olmaya başlayan, bu büyük mobilizasyon, yeni sosyolojik değişimleri karşımıza çıkarmıştır.

Bu ve benzeri olumlu ve olumsuz nitelikler barındıran etkileşimler, insan ilişkilerindeki esnekliğin ve yeniden yapılanma gücünün gözlemlenebildiği derin katmanlı alanlardır. Çin Mahallesi örüntülerine benzer bir yapılanma olarak değerlendirilebilecek bir yalıtılmış yerleşim, iş ve etkileşim bölgesi olarak Suriyelilere rastlamak mümkün değil ancak; son yıllarda özellikle İstanbul'da yeni, daha görünür mekânların ve aktörlerin kendisine alan oluşturmaya başladığı kabul edilmelidir.

Dünya tarihi sahnesinde gerçekleşmekte olan olaylar, siyaset alanında ülkeler arasındaki ilişkilerin günden güne daha değişken bir zeminde yaşanmasına neden olmaktadır. Ne var ki, tarihsel kodları geçmişten günümüze savaş, iç çatışma, toplumsal huzursuzluk gibi dinamiklerle şekillenmekte olan Suriye, Filistin, İran, Irak, Afganistan gibi Orta Doğu ülkeleri olarak adlandırılan ülkeler de dünya ve insanlık gündeminin önemli bir kısmına yerleşmiştir. Kapitalist üretim ve ucuz hammadde için yayılmacı politikaların bir uzantısı olarak Avrupa devletlerinin bölgeyle temasının artmasının akabinde "Orta Doğu" ismi literatüre girmiş olsa da bu konu uzantısında geliştirilen tanımlamalar farklılık göstermektedir.

Yaklaşımlardan birisi Uzakdoğu ülkelerine stratejik ve lojistik bağlantıyı devam ettirmede önem atfedilen Türkiye, İran, Irak, Mısır, Ürdün, Filistin, Lübnan, Suriye, Suudi Arabistan, Yemen, Körfez ülkeleri ve İsrail gibi ülkeler "Yakındoğu" olarak nitelenmiştir. Bu tanımlamanın kaynağı daha çok Britanya İmparatorluğu'na dayanmaktadır. ABD perspektifinden değerlendirildiğinde Orta Doğu, Güneybatı Asya'nın bir parçasıdır ve bu tanımlamaya Pakistan ile Müslüman Orta Asya devletleri de dâhildir. Arapça kökenli "maşrık" kelimesinin içerdiği anlam ise Türkiye, İran ve İsrail'i dışarıda bırakan İngiliz "Yakındoğu" tanımındaki Arap devletlerini kapsamaktadır. Arap devletlerinin doğusunda kalan bölgeye atıfta bulunmaktadır. "Mağrip" kelimesi ise Libya, Cezayir, Tunus, Fas ve Moritanya gibi Afrika'nın kuzeyinde kalan Arap devletlerini kapsayan bir tanımdır. Bütünlük ve uyumluluk noktasında farklılaşan bu tanımlar gibi, coğrafyanın insanları kolektif bilinç oluşturma açısından da değişkenlik göstermektedir. Bu topraklarda Araplar, Türkler, Kürtler, İranlılar, Berberiler ve diğer gruplar bir arada yaşamaktadır. Kolektif kimlik haritası çeşitlilik içermektedir. Böyle olunca da dil, din, kültürel etkenler, bellek izleri de fazlalaşmaktadır. Bu tanımlamalar 20. yüzyılın başlarında henüz yeni yeni oluşurken bugün kendisine atfedilen "anti-modern", "teokratik" vb. olduğu tezlerinden bağımsız değerlendirilmiştir. Zaman içerisinde "demokratik olmayan", "modernite karşıtı" ideolojilerin ve nispeten dini hegemonya ile anılagelen bir "antidemokratik teopolitiğin" içerisinde de değerlendirilmektedir. Coğrafi konumu ile jeopolitik alanda benimsediği tutum, Türkiye'nin de kimi zaman benzeri yorum ve algılardan etkilenmesine sebep olmaktadır. Özellikle son yıllarda yaşanmakta olan gerilimler, Türkiye adına "İslami Karizmatik Lider" ülke imajının da dünya kamuoyu için oluşması ve/veya daha görünür olmasına yardımcı olmuştur.

Bu sayede gerek savaştan ve kaos ortamından kaçan göçmenler gerekse de Orta Doğu kökenli turistler ve iş insanları için Türkiye, geçmişe oranla, daha fazla tercih edilen bir durak olmaya başlamıştır. Türkiye'nin turist profili de bu şekilde daha fazla renklenmekle birlikte Avrupa kökenli turistlerin tercihlerinde gözlenen azalma ile Orta Doğu kökenli kitlenin nispeten artış göstermesi kamusal konsensüs açısından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Pandemi süreci, sınır dışındaki askeri süreçler ve ekonomik belirsizlikler, Suriye krizi ve ülkedeki göçmen hayatının yerel hayata eklemlenmesi; toplumu bu yorumlar ekseninde antipatik bir tepkinin büyümesini sağlayan etkenler haline getirmiştir. Bu noktada kamusal konsensüse karşı gerçekleşebilen bir tehdit ya da zenginlik şeklinde iki kutup arasında nerede olunduğu araştırma problemlerindendir.

Orta Doğu - Arap kökenli turist ve göçmenlerin Türkiye' de yüksek oranda tercih ettiği şehirlerden birisi de, hiç kuşkusuz, İstanbul olması hasebiyle yerelin yeni ve dışsal olanla birbirini tamamlayan etkileşimini ya da çatışmalara neden olan gölge yanlarını gözlemlemek adına zengin içerikler sunmaktadır. Türkiye'nin güncel nabzını da yansıtmasından sebeple, Arap harflerini kullanan insan gruplarının İstanbul'daki durumunu, İstanbul özelinde toplumsal sisteme etkilerini konu olarak belirleyen bu çalışma; günümüz reflekslerinin herhangi bir siyasi, sosyal ve ekonomik değişim sonrasında her an değişen tepkilerden ziyade, bir mekân ve yaşam alanı geliştirme süreci olarak Suriyeliler ve İstanbul arasındaki etkileşimi merkezine yerleştirmiştir. Göç, kimlik, kültür ve Araplık algısının ötekilik ve yabancılıkla olan ilişkisi irdelenerek sorgulanmıştır.

Sosyal bilim literatüründe ağırlıklı olarak antagonizma, polarizasyon ya da alokton şeklinde ifade edilen tüm bu karşıt süreçler, aslında çeşitli dinamiklerin çarklarının hareket ettirdiği dişliler olarak değerlendirilmelidir. Dikkate alınacak başlıklar doğal kaynaklar, yönetim biçimleri, coğrafi sınırlar gibi genel bir ayrımı çağrıştırsa da ahlak, teo-politik, geri kalmışlık ve haricîlik(outsiders)[2] gibi bir dizi sosyal paradigmanın çağrışımlarıyla içi doldurulan bir ötekileştirme biçimi olarak zihinlerde yer almaktadır. Büyük ölçekli göçlerle ilgili örneklerden birkaçı olan Amerika veya Almanya'nın aksine, ortak aidiyetlere sahip olduğu için Balkan göçmenleri dışarıda bırakıldığında, Türkiye'nin göç almak üzerine bu zamana kadar çok kapsamlı bir tecrübesi olmamıştır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda toplumsal grupların özdeşlik sağlama noktasında pek çok sosyal olayda zorlandıkları görülmektedir. Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenler ve günümüze dek biriken psikolojik, sosyolojik, siyasi anlam üretimleri yalnızca Almanya'nın değil, Türkiye'nin bagajında da yer kaplamaktadır. Suriye göçü de yıllar sonra da Türkiye ve Suriye halkının belleklerinde hatırlanacak birtakım izler bırakmıştır. Bilgi, din, dil, ekonomi, kültür, politika, biyoloji, teknoloji gibi ön görülmesi bahsi geçen alanlar kadar tahmin edilebilir olmayan pek çok konu; toplumsal sistemin bir parçası olduğu için düzen atfedilerek kendine has bir belirlenim içine dâhil edilmektedir. Bu sebeptendir ki, sosyo-politik düzenler hegemonyanın teşhir merkezleridir.

[2] Becker, bütün toplumsal grupların oluşturdukları birtakım kuralları bazı durum ve zamanlarda dayatma eğiliminde olduklarını vurgulamaktadır. Söz konusu kuralların aslında "doğru" davranış ve düşünce biçimlerini tanımlamak üzere grup tarafından dolaşımı ve aktarımı sağlanmaktadır. Aksi yönde, yani grubun hassasiyetleri noktasında farklı bir davranış sergilemeyi tercih edenler veya benimsenen kurallar çerçevesinde istikrarlı davranmayan kişiler "haricî" olarak algılanmaktadır. (Becker, 2015, s.21)

Chantal Mouffe şu cümleleri aktarmaktadır:

> *"Olan şeyler her zaman başka türlü olmuş olabilirdi ve her düzen başka ihtimallerin dışlanması üzerine kuruludur. Her düzen daima güç ilişkilerinin belirli bir düzenlenişinin ifadesidir"(Mouffe, 2015: 22).*

Mouffe'un penceresinden Türkiye'ye baktığımızda, Suriye ya da komşu ülkelerden hali hazırda gelmeye devam eden göçmen ve/ veya mülteci olarak nitelenen gruba sınır kapılarını açarak İngiltere, Amerika, Fransa, Hollanda ve/ veya Yunanistan gibi sıkı göçmen politikalarını işleten ülkeler çizgisinde uygulamalarda bulunmak yerine teo-politik, etik, insani, ahlaki, sosyo-kültürel vb. çeşitli sebeplerle göçmen akımını göğüslemeyi tercih eden bir Türkiye'yle karşılaşmaktayız. Büyük Fetih'ten sonra Ortodoksların çeşitli ihtiyaçlarının idari sorumluluğunu üstlenmiş olan Fatih Sultan Mehmet'inki ile bugün tüm dünyanın bir kriz olarak değerlendirdiği göçmen hareketine topraklarının sınırlarını açan Türkiye'nin resmettiği tablo, birbirinden farklı renk ve dokuda olsa bile, benzer bir ana tema etrafında hareket etmektedir: İçinde bulunulan durumun mevcut risklerine, yarının lehte güç ilişkilerine evirilmesi planlanacak şekilde yatırım yapmak. Ne var ki, atılan adımın boşluğa düşme riski de saklı kalmaktadır.

> *"Belirli bir zamanda "doğal" olarak kabul edilen düzen ve ona eşlik eden ortak akıl, yoğunlaşmış hegemonik pratiklerin ürünüdür. Bu düzen hiçbir zaman, onu meydana getiren pratiklerden kopuk, daha derin bir nesnelliğin görünümü olamaz. Dolayısıyla her düzen, başka bir tür hegemonya kurmak amacıyla onu dağıtmayı[disarticulate] amaçlayan karşı – hegemonik pratiklerle karşılaşma tehlikesi altındadır"(Mouffe, 2015: s. 22).*

Küçük bir olay örgüsüne yapılacak bakış, vurgulanmak istenen noktaların daha iyi anlaşılması adına faydalı olacaktır. 23 Eylül 2020 tarihinde İstanbul Havalimanı'nın reklam panolarında Suudi Arabistan'ın 90. Milli Günü'nü kutlamak adına bir afiş yer almaktaydı. Bu görüntüler iç kamuoyunda olumlu değerlendirilmeyip ertesi gün panolardan kaldırılmıştır (Rum kesimini stratejik müttefik kabul eden Suudi Arabistan'ın milli günü kutladılar! İstanbul Havalimanı'nda rezalet.(2020, 28 Eylül). *Yeni Çağ*).

Her ne kadar kritik çizgilerle işaretlenmiş bir konu olsa da Türkiye'nin göçmen ziyaretçi süreci, evrensel uzantıları olmakla birlikte, özellikle de göçmenlerin gelmeye başlamasıyla bu coğrafyada birtakım zorunlu değişikler yaşanmasına neden olmuştur. Bundan dolayı gerginleşen yerel kamuoyuna karşı süreci mümkün olan en verimli şekilde yürütmesi; Türkiye'nin politik açıdan "barış elçisi", Doğu ülkeleri adına "uzlaştırma rolü", İslam dünyası nazarında "din kardeşliği" gibi madalyalarını da gururla takması anlamına denk gelebilir. Yine de bu kanaati geliştirmeden önce genel tablodaki verilerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

2015 senesinde hayatını kaybeden Suudi Arabistan Kralı Abdullah bin Abdulaziz el-Suud'un vefatı nedeniyle Türkiye'de bir günlük milli yas ilan edilmiş ve Başbakanlık Basın Merkezi tarafından şu yazılı beyan paylaşılmıştır:

> *"Suudi Arabistan Kralı Abdullah bin Abdulaziz el-Suud'un vefatı sebebiyle 24 Ocak'ta bir günlük milli yas ilan edilmiştir. Bu vesile ile merhum Kral Majesteleri Abdullah bin Abdulaziz el-Suud'a Yüce Allah'tan rahmet diliyor, kardeş Suudi Arabistan halkı ile Arap ve İslam Alemi'ne taziyelerimizi iletiyoruz."*

Kaynak Yeniçağ: Rum kesimini stratejik müttefik kabul eden Suudi Arabistan'ın milli günü kutladılar! İstanbul Havalimanı'nda rezalet

Dirsek temasını zayıflatmak istememesi üzerine zamanında yeni bir sürece girmeye hazırlanan Suudi Arabistan'a yaptığı kompliman ile Türkiye, kendi hegemonik düzeni içerisinde milli yas ilanıyla ortaklaşma girişiminde bulunup bir kısmında da olsa başka bir toplumsal hafızanın alanına dâhil olma amacı gütmüştür. Mouffe'un da söylediği gibi, hegemonik düzenler "başka bir hegemonya kurmak amacı"ndaki karşı – hegemonik güçlerle karşılaşma tehdidi tarafından takip edilmektedir. Keza, ilerleyen süreçteki genel olarak tansiyonun yüksek seyrettiği bir gündem olan Kuzey ile Güney Kıbrıs meselesinde, Suudi Arabistan'ın Dışişleri Bakanı Abdülaziz Al Assaf'ın resmi Güney Kıbrıs ziyaretinde sarf ettiği cümleler bu görüşü kanıtlar niteliktedir:

> *"Türkiye'nin Akdeniz'deki yasa dışı faaliyetleri karşısında baş müttefiklerimizden Güney Kıbrıs'ın yanındayız. Askeri iş birliğimizi artıracağız."*

Kaynak Yeniçağ: Rum kesimini stratejik müttefik kabul eden Suudi Arabistan'ın milli günü kutladılar! İstanbul Havalimanı'nda rezalet

Bu tecrübe; pek çok Arap devleti ya da Arap devletlerinin içindeki güç odakları ile Türkiye arasında tezahür eden politik, ideolojik, dini ve kültürel farklılaşma noktaları nedeniyle yaşanmıştır. Aynı sürtüşmenin Türkiye sınırları içine girmesi şeklinde algılanması ya da yorumlanması, "Suriyeli" kavramını daha tehditkâr hale getirmektedir. Ülkeler arası siyasi konsensüs alanlarını, bürokratik mercilerin yanı sıra, toplumlar arası diyalog ve algı merkezleriyle bağlantılı olarak düşünmek gerekir; çünkü ülkeler arasındaki gelişmelerin ılımlı bir tutumla sürdürülmesi yerel halk üzerinde daha farklı bir etki oluşturacaktır. Güven duygusunu beslemeyen ya da olumsuz içerikler yüklenen imajlar karşısında, eyleme dönüşen düşüncelerin müttefik bir tutumdan uzaklaşması mümkündür. Bu açıdan değerlendirildiğinde, kamusal alanlar* aynı zamanda bireyler için karşılaşma alanlarında sergilenen tutumun karşılıklı olarak ölçüldüğü uzamlar olması nedeniyle sosyal bilimler açısından da önemli çalışma sahalarıdır.

Düşünce ve eylemin önündeki engellerin, patristik ve skolastik temellerden uzaklaşması, "özgürlük" ve buna bağlı pek çok konu başlığının bireylerin hayatında derinlemesine yer etmesini sağlamıştır. 18. yüzyıl bu açıdan düşünüldüğünde "hakikat"in yeniden keşfedildiği bir zaman dilimidir. Kendi doğrusunu bulmak adına bir arayış içinde olan insan, birey olmanın yolunu keşfettikten hemen sonra bu yolda yürümeye başlayacaktır. Özgürlük kavramı bu anlamda insanlığa öz mutluluğun kapılarını da aralamaktadır. Kim olduğuna ve bundan sonrasında kim olarak nerede olmak istediğine karar veren insan, özgür aklın getirdiği mutluluğu çok sevmiştir. Eylemek ve düşünmek, özgürlüğün o ışıltılı renkleriyle boyandığı takdirde birey için daha anlamlı hale gelmektedir.

Sosyal faaliyetlerde bulunmak, bir araya gelmek, yemek yemek, düşünce eylemlerinde bulunmak için çok eski zamanlardan bu yana kamusal alanların, büyük meydanların tercih edildiği düşünülecek olursa bu mekânlar; sokaklarının enerjisiyle, meydanlarının ruhuyla, çağrıştırdığı anlam çeşitliliğiyle, farklılıkları kabul ve dâhil edişleriyle birey için özgürce düşünme ve eyleme sahasıdır. Bu demektir ki kamusal alanlar, bireylerin toplum içerisinde mutlu hissetmesi için bir ortam sunmaktadır. Taksim Meydanı'nın, İstiklal Caddesi'nin bireye olmak ve eylemek için açtığı habitat, bu nedenle kıymetli, özel ve özgündür. Çalışma kapsamında İstanbul'un Beyoğlu ilçesine bağlı Taksim yerleşkesindeki İstiklal Caddesi'nin araştırma örneklemi seçilmesinin sebeplerinden bir tanesi de budur. Bölgenin sahip olduğu çok

* Hukuki konsensüse dayalı tek bir kamusal düzene atfedilen bir kamu anlayışı resmi olarak var olsa da burada toplumsal olarak "Suriyeli" ve yerel halkın kamusal alanlarının ayrıştığını göstermek adına "kamusal alanlar" şeklinde ifade edilmiştir.

katmanlı yapı, tarih sahnesinde farklı politik, siyasi, psikolojik eğilimlerin bünyesinde yaşayarak serpilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Bugün kültürel hinterlant, ticaret, insan ilişkileri, tarihsel boyut, siyasi konum vb. pek çok açıdan kapladığı önem yüzey alanının genişliğiyle İstanbul ölçeğinde düşünülecek olunursa "diğer"/ "öteki"/ "yabancı"/ "turist"/ "göçmen" gibi konu başlıkları da büyük harflerle yazılmayı hak etmektedir. Hal böyle olunca yerelin kendisinin dışındaki bir dinamiğe nasıl karşılık verdiğini araştırabilmek için İstanbul güzel bir başlangıç olacaktır.

İster erken dönem Anadolu uygarlıkları tarihinden ister Osmanlı Devleti'nden isterse de kurulduğu günden beri günümüz Türkiye'sinden bahsedecek olalım yerel ve/ veya yerli olanın dışarıdan gelen ve/ veya yabancı olanla etkileşim halinde olduğunu, "öteki" ile yaşamayı benimsemiş olduğunu söylemek; kabul edilebilir ki, aslına tezat oluşturacak bir ifade değildir. Bu coğrafyada hangi devletin idari sınırları içerisinde olursa olsun kendisinden başkası ile kalıcı veya geçici birliktelikler kurabilecek bir medeniyet paydası yer almaktadır. Dolayısıyla hem fiziksel olarak hem de manevi anlamda madde ve değer alışverişleri yıllardan beri süregelen bir oluşumdur.

Aslında bu yerleşim bölgeleri "yabancı" ve hatta "öteki" olarak konumlandıkları bir mekânda hâkim dil dışında başka bir dile yönelik tepkinin nasıl işlediğini en azından keşfetmeyi denemek açısından, çalışma kapsamında bir merak unsuru olarak iş yapmaktadır. Dünyanın farklı yerlerinde Çin Mahallelerinin varlığı ve burada konuşulmakta olan dile yönelik yerel tarafından güdülen algı, bazen gidilip otantik bir tecrübe, alışveriş ya da yemek yiyerek aynı zamanda dans olarak düşünülebilecek bir uyumun ya da anlaşılmaz yabancı bir kültür olarak nefret edilen ırkçı söylemlerle yoğrulmuş cebelleşmenin konusu olabilmektedir. Özellikle dil konusunda benzer bir durumun Türkiye'nin güncel topografyasından referans alınarak Arapçaya yönelik bir algı sorgulaması yapılabileceği, bu çalışmanın merkezi(temel) amacını oluşturmaktadır.

1.3. Araştırmanın Amacı

Türk kimliğinin içerisinde ve din ekseninde yerleşik bulunan kamusal boyuta rahatlıkla genişleyebilme özelliğine sahip, İslami hayatın değerleri içinde Arapçanın ve Arap alfabesinin kaligrafik yapısının Türkler nazarında kutsallıkla temasa geçen bir niteliği olmuştur. Osmanlı Devleti'nin resmi ideolojisindeki merkeziyetçi ideoloji ve dinsellik politikaları, padişahların stratejilerinde Doğu'yu göz önünde bulundurarak diğer devletlerle halifelik uğruna mücadele

etmeyi göze almaları gibi, üzerine düşülen önemli konulardan biri olarak yol almaya devam etmiştir. Takip eden süreçteyse yeni kurulacak devletin sancılarıyla birlikte Cumhuriyetin üzerine geldiği Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı arasında yüz seksen derecelik farkın varlığıyla toplumsal hafızada muhafaza edilen Arapça da bu durumdan etkilenmiş görünmektedir. Rayına oturtulmak istenen yalnızca yeni yönetim şekli olmamıştır. Bunun yanı sıra yeni yönetim şekline uygun olacak şekilde geliştirilmesi planlanan düşünce, yaşam, felsefe, kıyafet, dil gibi pek çok toplumsal, sosyal, ekonomi alanında ihtiyaçlar bulunmaktaydı. Yalnızca Türkçe kelimeler değil, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin Osmanlı döneminde yazı ve konuşma diline hâkimiyeti şöyle bir düşünülecek olursa dilde Türkçeleşme reformunun önünde çetrefilli bir yol olacağı, yadsınamaz bir şekilde gözler önüne serilecektir. Bu reformun önündeki direnç, kuşkusuz, Osmanlı Devleti'nde kabul edilen dini inanç ve devlet görüşleri nedeniyle uzun yıllardan beri toplumun Arapça aracılığıyla kutsallık ile kurduğu bağdır.

Cumhuriyetin ilk yılları işte bu bağın yeniden şekillendiği, nitelendiği, kimileri için azaldığı kimileri içinse kuvvetlendiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nde Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin meydana getirdiği öğrenme zorluğu nedeniyle okuma ile yazma oranlarındaki düşüklük, toplumsal açıdan Arapça üzerinden İslami değerlerle girilen ilişkiden daha önemli değildir. Aynı zamanda devlet işlerinde kullanılması sebebiyle veya genele oranlandığında sayıca hayli az kalan okuma yazma bilenlerden referansla, Osmanlı Türkçesine hâkimiyet bir kültürel gösterge olarak Arapçaya önem atfetmiştir. Tanzimat gibi kalkınma hamleleriyle Osmanlı açısından beklenen iyileşmenin sağlanamamış olmasının şekillendirdiği arka planla Cumhuriyetin getirdiği yenilikleri ve dilde Türkçeleşmeyi kabul edip bu yönde çalışmalar yapan gruplardan bahsetmek de mümkündür. Milliyetçiliğe atfen zamanın ruhu, Arapça ve Farsçadan uzaklaşma için bir enstrüman teşkil etmiştir.

Toplum düzeninde taraflar arasındaki ilişkide yaşanan gerginlikler, iş birlikleri, uyumlar ve çatışmaların toplumsal hafızaya etkileri; bizlerin bugün içinde bulunduğu kültürel, politik, sosyal habitatlarımızda kayıtlıdır. Geçmişten bugüne taşınanlar, bugün yaşadıklarımızla harmanlanarak algılama mekanizmamızı, buna bağlı olarak da düşünme ve eyleme pratiklerimizi şekillendirmektedir. Çalışmanın konusu geçmişten ve dillerin toplumsal hafıza ile kimlikler üzerindeki öneminden esinlenerek belirlenmiştir. Dil ve kimlik ilişkileri çerçevesinde Arap alfabesine Türk toplumunun yaklaşımı ve kimlik bilincinin görünümünü ortaya koymak araştırmanın temel amaçlarındandır. Bu doğrultuda, bugün turist ve göçmen ziyaretçileri, parçası olduklarıyla birlikte geçmiş bagajından yanında taşıdıklarının Türk

toplumunun Arap harflerine ve diline yönelik algılamasında ne gibi değişimler meydana getirdiğinin çalışma kapsamı içerisinde incelenmesi, anlaşılması, araştırma bulguları olarak aktarılması ve yorumlanması hedeflenmiştir.

Örneklem olarak ise İstanbul'daki Beyoğlu'na bağlı Taksim bölgesinde ve özellikle İstiklal Caddesi'nde karar kılınmıştır. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır. Biraz açıklık getirilecek olunursa örneklem seçiminin konu açısından kıymeti daha iyi anlaşılacaktır.

Beyoğlu; İstiklal Caddesi, Taksim Meydanı, Özgürlük Anıtı, Karaköy- Beyoğlu Tüneli, farklı dinlere ait tarihi ibadethaneleri, çeşitli mimari dönem ve zevkin eseri olan tarihi binaları, Cadde'de bulunan ünlenmiş mekânlarıyla yerli ve yabancı pek çok turist ile sakinine bir şeyler katmıştır.

1854 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlayan Kırım Savaşı, Beyoğlu'na savaş gerekçesiyle gelen İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinin beraberinde yenilikler getirmesine de neden olmuştur. Savaşın bitmesi, Osmanlı Devleti için zorlu bir sürecin de başlangıcı anlamına gelmekteydi; çünkü Batı ile girilen ilişkiler, finansman ihtiyacını karşılamak adına belirli bir süreliğine yatırımcılardan alınan borçlanmalar olan tahvil satışları ile Avrupa'ya borçlanmaları da bu dönemde hız kazandırmaya başlamıştır. Dönemin ekonomik dar boğazları, Levantenler adına güzel bir fırsat kapısının aralanmasına yardımcı olmuştur. Böylelikle pek çok iş insanı İstanbul'da en azından bir süreliğine kendileri için yaşam alanı organize etmeye koyulmuştur. Beyoğlu için Kırım Savaşı zamanında yabancı askerlerle başlamış olan hareketlilik, Avrupa'dan gelen ticari göçle ivme kazanarak yükselmeye devam etmiştir. Bu demek oluyordu ki, artık Beyoğlu'nun sokak ve caddeleri daha temiz, düzenli ve bakımlı olacaktır. Güzel izlenim oluşturacak küçük büyük tüm dokunuşlar daha önemli hale gelmiştir. Öyle ki 1858'de kurulan ilk belediyenin Beyoğlu olması, bölgeye gösterilen önemin ufak bir sembolü olarak kabul edilebilir. Sosyal alanlardaki bu özen çok geçmeden evlerin içine de girmeye başlayınca Avrupai yeme- içme kültürü, dekorasyon, gardırop ve sosyalleşme eğilimleri kendisini Beyoğlu'nun köşe başlarında bile hissettirmiştir. (bkz. Turan Akıncı, "Beyoğlu", Eylül 2018, İstanbul)

Süleyman Nazif'in "Kara bir Gün" şiiriyle, İstanbul işgalinde Fransız General Franchetd'Esperey'in Fatih edası ile gururla at üzerinde gayrimüslimlerinin yabancı ülke bayrakları ile işgali kutlamalarını lanetlediği yer olarak Beyoğlu; modernite ve Batı ilişkisi çerçevesinde İstanbul'un kalanından farklı olarak değerlendirilmesi gereken bir temele sahip olması bakımından, Arapça diline karşı keskin reflekslerin olduğu kültürel bağlama sahiptir.

1923 sonrasında sahip olduğu kültürel ve tarihi bağlam Beyoğlu'nun Cumhuriyet ile başlayan dönemden itibaren yeni eğilimlerle birlikte farklı tepkilerin bir arada gördüğü yer olmuştur. 1981 yılında eşcinsellerin sahne almasının yasaklandığı zamanlardan gençler ve kadın yürüyüşlerinin yapıldığı pek çok faaliyetin, Neve Şalom Sinagogu'na yapılan saldırı* gibi dini terör olaylarının, Taksim'deki Marmara Oteli'nin kafesine yapılan bombalı saldırılarının, Gezi Parkı olaylarının konusu olmuştur.

Şimdilerde ise Beyoğlu'nun asırlık çınarı Taksim, özellikle Arap kökenli turist yoğunluğunun kolaylıkla fark edilebildiği; tüketim eğilimlerinin Türkiye ekonomisinin canlandırılması için aynı zamanda bir kaynak işlevindeki bu grubun tercihlerine yönelik eğlence ve alışveriş sektörünün yeni seçeneklerle genişletilmesi; küçük büyük birçok yerli işletmenin el değiştirip Orta Doğu kökenli iş insanlarının işveren olduğu, İngilizcenin bir nebze de olsa ikinci plana düşüp Arapça bilen insanlara yönelik iş imkânlarının fazlalaştığı; seyahat firmalarında Arapça ilanların normalleşip ev, işyeri ve/ veya mülk ilanlarının da Arapça olarak verilmeye başlandığı; son zamanlarda fal ve nargile hizmetinin sunulduğu restoranla kafelere yönelik ilginin artması ve bu yerlerin sayılarının ivme kazanması; artık göçmen kadın ve çocukların adeta işleri haline gelen dilencilik eğilimleri ve bu grupların da ağırlıklı olarak diğer Arap turistlere yönelik hareket ettiği bir bölge olarak seyran etmektedir.

Aslında varılan son nokta; okunması pek de kolay olmayan, karışık sinyallerin yayıldığı bir veri sahasıdır. Türkiye üzerinden yasa dışı yollarla ülke değiştirmeye çalışırken hayatını kaybeden insanlar ve küçük çocuklara üzülüp barışın dilini konuşmaya niyetlenen bizler, göçmenlerin ve turistlerin varlığından rahatsız olup nefret söylemlerine ek olarak hoş olmayan eylemlerde bulunmaktan zaman zaman geri durmayabiliyoruz. Hal böyle olunca toplumsal hafızada kimliğe yönelik algının nasıl şekillendiğini, nerelerde değişip yenilendiğini, hangi maskeleri indirip sahnede hangi role büründüğünü anlamak kamusal kimliklerin teşhisinde ve harmoninin sağlanabilmesinde elzem görünmektedir. Bu sebeple Arap alfabesi ile Arapça dili üzerinden Türk toplumunun bu dile, dolayısıyla bahsi geçen gruba yönelik algısı; renkli popülasyonu ve kümülatif olay yelpazesi nedeniyle, Beyoğlu Taksim bölgesi araştırmaya konu edinilecektir. Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız kadarıyla Beyoğlu'nun tarihi ve ideolojik bağlamları, Arapça üzerinden yapılacak bir sorgulamada, bir alt kültürü andıran bu

* 6 Eylül 1986 tarihinde Beyoğlu'nda bulunan sinagoga yapılan canlı bomba saldırısında yirmi iki kişi hayatını kaybetmiştir. Aynı sinagoga 15 Kasım 2003 tarihinde planlanan ikinci saldırıda ise cemaat üyelerinden ve bölgedeki esnaflardan olmak üzere on sekiz kişi yaşamını yitirmiştir.
https://www.nevesalom.org/teror.html
Erişim Tarihi ve Saati: 07.11.2021 – 10.27

bölgenin Arap alfabesinin görünürlüğünün artması ile gelişen toplumsal reflekslerini belirleme, Suriyeliler üzerinden Orta Doğu eksenli çok kültürlülüğe bakış araştırma için daha keskin çizgiler açığa çıkaracaktır. Ayriyeten İstiklal Caddesi ve genel olarak Taksim bölgesinin kozmopolit yapısı, sosyo- politik açıdan renkli ve çok katmanlı bir örneklem alanı sunacaktır.

Araştırmanın sunmayı hedeflediği katkılardan birisi de toplumsal hafıza ve kimlik çalışmasını mekân, söylem analizi ve uluslararası ilişkiler ile aynı çerçeve içerisinde harmanlamak olacaktır. Bu sayede konunun boyutu genişletilmiş ve odak noktası farklı açılardan değerlendirilmiş olacaktır.

1.4. Araştırmanın Önemi ve Sunacağı Katkılar

> *"Çok derin ve kuvvetli bir hayal gücüyle farklı yer ve zamanlarda farklı yollardan birleştirmeyi öğrendiğimiz bir olasılıklar repertuarı ile donanmış meraklı ve dönüştürücü varlıklarız. Birbirimizle olan ilişkimizde siyasal hayvanlar olduğumuz gibi, dil aracılığıyla anlam üretme yetisine de sahibiz. Siyasetin temeli, hızlı bir evrim içinde bulunan iletişimsel yeteneğimizdir" (Harvey, 2015, s. 257).*

Her canlı varoluşun bir uzantısı olarak çeşitli mekanizmalarla dünyaya gelmektedir. Paylaşılan habitat ve kaynaklar kendisini yeniden üreten bir döngüye sahip olması gibi, Harvey'in de belirttiği üzere, insanlar da mekân, zaman ve ilişkilerde yeniden üretimi meydana getirmektedirler. Akan zamanın meydana getirdiği devinim, insan için, yaşadıkları deneyimler ışığında yeni anlamlar üretecekleri bir saha sunmaktadır aynı zamanda. Bu denklemin bir parçası olarak mekânlar da oluşan anlamların önemli birer dinamiğidir. Mekânlar anlamı tamamlarken anlamlar da mekâna dair yeni perspektifler sunmaktadır. Aynı zamanda dolaşıma geçen yalnızca eşyalar, maddeler ya da para değildir hiçbir zaman. Bunlarla birlikte eylemler, kültürler, diller, yargılar da mekânı paylaşan insanlar arasında dolaşıma geçmektedir. Üstelik mekânın yalnızca maddesel boyutlarda değil, mobil platformlardan da beslendiği göz önünde bulundurulduğunda bireylerin eylemek ve anlamlandırmak için geniş bir ağa sahip oldukları fark edilecektir. Toplumsal yapının çok kültürlü karakteri nedeniyle üretilen anlamların ve ilişkilerin çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda her daim konsensüs ortamının tesis edilmesi mümkün olmasa da dil aracılığıyla etkili çözümler üretmek kolaylaşmaktadır.

> *"Ruhun da beden gibi kendine özgü ihtiyaçları vardır; insanın en büyük ihtiyaçlarından biri de zihnini meşgul etmektir. Ruhun işsiz kalmasıyla kısa sürede*

ortaya çıkan can sıkıntısı insan için öyle büyük bir derttir ki, bunun ızdırabından kendini korumak için bazen en zahmetli işlere girişir. […] Bu nedenle içgüdülerimiz icabı, bize heyecan veren konuların peşinde koşarız - bu konular bize huzursuz gecelere ve acılı günlere mal olsa bile. Fakat insanlar genellikle, tutkuların onlara çektirdiği acılardan da fazlasını, tutkusuzken çekerler" (aktaran Starobinski, 2012, s. 19).

Toplumsal mekânların günlük yaşamda denk geldiği anlamlardan birisi de, Du Bos'un ifade ettiği gibi, 'can sıkıntısı'dır. Birey için kamusal alan sosyalleşme ihtiyacının karşılanacağı, tercih edilen kimlikler arasında geçiş yapılabileceği, seçimlere göre aktif veya pasif halde kalınabileceği, zihnin 'diğer'lerine yönlendirilebileceği, tüm bunların yanı sıra değer ve yargı sistemlerinin istenirse yeniden şekillendirilmesine yardımcı olabilecek bir öğrenme habitatı gibidir. Kısaca bahsetmekle yetindiğimiz sebepler ve bunlara eklenebilecek nice faktörün de etkisiyle, Taksim gibi büyük kamusal alanları ziyaret etmeyi tercih eden bireyler düşünülecek olursa bu bölge keşfedilmeyi bekleyen çeşitli dinamikleri de kendi içinde barındırıyor demektir.

2011 yılından bu yana başta Suriyeli olmak üzere komşu Doğu ülkelerinden göç etmekte olan ve/ veya tatil amaçlı Türkiye'yi ziyaret etmek isteyen turistler sayesinde Arapça, Türkiye ve özellikle İstanbul şartları düşünülecek olduğunda, dünyanın evrensel dili sayılan İngilizceye kodlanmış beyinlerimiz ile kulaklarımızı belki de neye uğradıklarını anlayamayacak kadar şaşırtmayı başarmıştır. Parçası olmakla kalmayıp ülke boyutunda aktörlerinden biri olarak rol aldığımız bu süreci İstanbul'un çehresinin aynadaki yansımasının bir parçası olarak da görmek mümkündür. Dolayısıyla varlığı sokaklarda, restoranlarda, alış verişte, okullarda, iş yerlerinde, kısacası kamusal olan her yerde hissedilen değişimi daha iyi fark edebilmek, onu avantaja dönüştürerek karşılık verebilmek; son derece güncel bir noktaya temas etmesi nedeniyle; daha büyük önem taşımaktadır.

Tarihin derinliklerinden bu yana, insan olma hali; kendini, varlığını, evreni anlamaya yönelik hissettiği açlıkla birtakım düşünme ve eyleme kalıpları geliştirmiştir. "Zorunlu olarak insan – merkezli, etnik – merkezli ve benlik – merkezliyiz."(Harvey, 2015, s. 274). Başkaları ve/ veya öteki olarak görülenler ise Antik Yunan düşünürlerinden evrensel boyutta pek çok düşün insanının ontolojik ve epistemolojik kökenli cevap arayışları için çıktıkları düşünce yolculuğunda benliğin kılavuz çizgileri olarak yol göstericilerinden olmuştur. Farklı olanı

tanımlama gayreti, aynı zamanda 'ben'in kendisiyle ilgili kalıpları sorgulanırken, birey ile onun da içinde konumlandığı toplum olarak, ayrıştırma ya da benimseme eğiliminde olan bir tutumun sergilendiği sürece denk gelmektedir. Bu çalışma, farklılık olarak gördüklerimiz karşısında sergilemeyi tercih ettiğimiz hareketlerin derininde yer alan bakış açısını gözlemleyebilmeye, Arapçadan ve Araplardan bağımsız olarak Cumhuriyet sonrasındaki süreçte soluduğumuz ayrışma havasının içerisine son yıllarda dâhil olan yeni kokuları ayırt edebilmeye yönelik bir çalışmadır.

Arapça ve/ veya başka bir dile yönelik algılar, ev sahibi ile yabancı olarak konumlandırılan milliyete yöneltilmiş perspektiften etkilenmektedir. Siyasi tutum da burada devreye giren önemli bir faktör olarak boy göstermektedir. 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika'nın New York kentindeki İkiz Kuleler olarak da bilinen Dünya Ticaret Merkezi'ne yönelik gerçekleştirilen hava saldırısı sonrası küresel arenada ülkeler arası takınılan tavır, bunun güzel bir örneğini sergilemektedir. "Terörle mücadele", "ülkeyi yeniden inşa etme", "önleyici savaş" gibi gerekçelerle 7 Ekim 2001 ile 20 Mart 2003 tarihlerinde Afganistan ve Irak'ın işgali gerçekleştirildiğindeyse dünya kamuoyu olarak İslamofobi'nin, etnik merkezli düşüncenin, savunma ve savaş sanayisi yatırımlarının kuvvetlenerek gelişmesine tanıklık edilmiştir.

> *"Sevgi ve nefret – fazla basit ya da fazla tanıdık bir kelime dağarcığı, dolayısıyla söylemek isteyebileceğimiz şeyler için asla tam olarak doğru değil – ortak kaynaktır, dünyayı kavradığımız ilkel duygulardır; bunların biri olmadan diğerine sahip olamayız ve karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri için de birbirlerine bağımlıdırlar. İnsanlardan nefret etme tarzımız onları sevme tarzımıza bağımlıdır ve tam tersi de geçerlidir. Ve bu çelişkili duyguların "ortak kaynağımız" olduğunu düşünürsek, yaptığımız her şeye girerler. Her şeyi onlar vasıtasıyla yaparız"(Phillips, 2018; ss.74-75).*

Freud'un ifade ettiği haliyle, "çiftdeğerlilik"(bkz. Phillips, 2018; s. 75), türsel bir canlı olarak insanın doğasının parçasıdır. İslamofobik tutumlar, radikal milliyetçilik gibi aşırı eğilimler, içerisinde taşıdıkları sevgi ile nefret değerleriyle id – ego – süper ego katmanlarıyla bireyin beslendiği hayat kaynaklarından olmakla birlikte ülkeler arası diplomaside siyasi duruşun fazları olarak da aktiftir. Araştırmanın konusu itibariyle, İstanbul'un Taksim bölgesinde gerek kültürel popülasyon gerekse de "Taksim Ruhu" açısından özellikle son

yıllardaki değişime yönelik Arapça üzerinden sorgulanması planlanan algı, tavır, düşünce yapısı ve günlük hayat içerisinde eyleme tarzının; yerel olanın sahip olduğu sevgi ve nefret dengelerinin gözlemlenebileceği bir alan olduğu düşünülmektedir. Esasen gerek göçmen politikalarıyla gerek uluslararası platformda kullandığı dille gerekse de ülke içerisinde uygulanmakta olan dil politikalarıyla ülkenin politik duruşunun da küçük ölçekli bir yansıması ile karşılaşılabileceği düşünüldüğünde çalışmanın sunacağı katkı derinleşmektedir.

Kültür, görünenden farklı anlamların olabileceğine işaret eden bir sahadır. "Mutlak doğruya" itaati şart koşan entegrist, tutucu, kuralcı yapıda veya kendi içinde radikalini üretmeyi başarabilecek kadar özgürlükçü ve/ veya "Laissez Faire" mantığı güdülen bir saha da olabilir. *"Dolayısıyla, anlayışın görece henüz işlenmemiş ve keşfedilmemiş olan bir dış sınırı vardır. Hayatlarını farklı maddi koşullar altında yaşayan, farklı varoluşlara sahip, deneyimleri bizim doğrudan deneyimlediğimizden farklı duyumsal dünyalar içinde şekillenen ötekilerle olan ilişkimiz burada yatar"(Harvey, 2015: s. 275).* Tabakalar arası etkileşimin antagonist bir içeriğe bürünmesi, sosyal empatinin özüne zarar vermektedir. *"Gizli bağdaşmazlık"ların(Shayegan, 2018, s. 33)* yaşanabileceği insan ilişkileri, etkileşim içine girdikçe kaçınılmaz olarak dönüşüm de yaşanmaktadır. Bağdaşmazlıklar zaman zaman çatışmaları da doğurmaktadır. Bu durum aynı zamanda adaptasyon sağlama, uyum gösterme eğiliminin bir uzantısı olarak işlemektedir. Ülkemizde yaşamakta olan Suriyeli göçmenler ve Orta Doğu kökenli grubun başka bir coğrafyada, farklı bir dilde yaşarken gösterdikleri uyumlanma çabası, ulus devlet ve/ veya milliyetçilik bağlamında kendilerini nasıl konumlandırdıklarının da bir göstergesi niteliğindedir. Aşiret bağlılıkları ulus bilincinden daha ön planla konumlanmışken başka bir ülkeye uyum sağlamak ile ana dilin konfor alanındaki güven duygusu arasındaki duvara çarpan bu insanlar nerede olurlarsa olsunlar "şehri şahsileştirmek"(Suner, 2018, s. 64) güdüsüyle adım atacaklardır. Araplarla müttefik olunan cephe savaşlarında, din ortaklığıyla paylaşılan cephelerin kuvvetli bir bağın oluşturulması için yeterli olmadığı tecrübe ile kanıtlanmışken Cumhuriyet almanağında Türk halkının Arapçaya yönelik kaydedilen direncinin benzer bir halini şimdi onlar Türkçeye karşı hissediyor olabilirler mi, bu noktada dil bağları yerelliklerinde nasıl bir role sahiptir, gibi soru işaretleri araştırma probleminin aydınlatılmasında yol gösterici olacaktır.

1.5. Araştırmanın Hipotezi ve Varsayımları

"Sonuçta tek gerçek vatan, insanın ayağını basabileceği tek toprak, başını sokabileceği, sığınabileceği tek ev çocukluğundan itibaren öğrendiği dildir"(aktaran Gürbilek, 2020, s.202).

Doğduğumuz yer; şehir ve ülke veya aileden ziyade içine doğulan dil değil midir? "Ana dili gibi konuşmak" diye bir deyim vardır. Türkçe dışında başka bir dili akıcı şekilde konuşabilen kişiler adına kullanılan bu deyimin içindeki sınırlar, bir yabancıyla tanıştıktan sonra daha anlaşılır hale gelmektedir. Ana dil konuşulurken sergilenmekte olan kabiliyet ile hâkimiyet, artık başka bir dille de paylaşılmaktadır. Başka ve yeni bir dile yaklaşılırken biraz da olsa ana dilden uzaklaşma gerçekleşmektedir. Yeni kültürel özellikler, yeni deyişler, yeni düşünme kalıpları öğrenilmektedir. Bunların hepsi, o zamana kadar bilinenin bir parçası olmakla birlikte sonrasında ondan başkalaşacaktır. Eskiye dair bilinenler ise artık yeni ile karşılaştırılmakta, sorgulanmaktadır. Bilincin bir parçası onun içerisinde yaşamaya devam ederken başka bir parça da yeni dilin içerisinde doğup büyümektedir. Ne tam olarak eskiye aşina ne de tam olarak yeniye ait olunmaktadır.

Aidiyet hissi bireyin hayatında çok önemli psikolojik ihtiyaçtır. Ait olunan şey ile benlik arasında duygusal bağ kurulmaktadır. Aitlik hissi aynı zamanda sahiplik duygusunu da beslemektedir. Kişi bir şeyin, yerin, düşüncenin, eylemin veya dilin sahibi gibi hissettiğinde kendisinde o durumla ilgili söz söyleme hakkını bulmaktadır. Bu hakkın uzantısı olarak, tehdit olarak değerlendirilen birisine yönelik uyarı niteliğinde tepki de söz konusu olabilir ya da kendisi gibi gördükleriyle aidiyet bağını güçlendirmeye yardımcı olabilecek bir paylaşımda bulunulabilir. Fark etmek ve her ne şekilde ya da yönde olursa olsun dile getirmek de gözlem, düşünce ve eylemin buluşma noktasıdır. Dolayısıyla tam bu noktada "tanık olma", "şahitlik etme" gerçekleşmektedir. Olana, bitene ve/ veya hali hazırda gerçekleşene şahitlik edilmektedir. Eğer bir topluma bakıldığında ayrılık, ayrımcılık, yargılama, yaftalama, kutuplaşma ve/ veya nefret içerikli söylemler duyuluyorsa- mekânsal anlamından bağımsız olarak- toplumsal periferideki hayatlara dair aidiyet tartışmasına şahitlik edilmektedir.

Bu çalışma son yıllarda Orta Doğu kökenli göçmen ve turistlerin göçe dair mecburiyet ve/ veya turistik tercihleri doğrultusunda kısa ya da daha uzun süreliğine Türkiye'de konaklamaya başlamasından bu yana, toplumsal birtakım değişimlerin meydana geldiği görüşünü taşımaktadır. Sosyal, kültürel, ekonomi gibi farklı tabanlarda olmakla birlikte

birbirleriyle ilintili bu alanlarda meydana gelen değişimlerin yerel toplum üzerinde yansımaları bulunmaktadır. Söz konusu grubun nicel verilerinin güncel olarak artarak varlığını devam ettirmesi ve günlük hayatta yerel ile kurulan iletişim içerisinde Arapçaya başvurma eğiliminin de yükselmesi nedeniyle Türk toplumunun hissettiği bir yabancılaşma durumu meydana gelmektedir. Daha önce bahsi edilen ait olma ve kendini söz hakkına sahip konumda hissetme dengesi doğrultusunda, bu durumun yerli toplum tarafından garipsenmesinin yol açtığı "Araplara" ve Arapçaya karşı bir tepkinin de belirgin olmaya başladığı görüşünü taşımaktadır[3].

Bu sebepten, araştırmaya konu olan ötekilik durumu hakkında iyi ve/ veya olumlu karşılanmayan süreçlerin toplumsal düzlemdeki izdüşümleri Arapça üzerinden, Araplara gösterilen tepki üzerinden gözlemlenerek yorumlanacaktır. Arapça dili ve Arap alfabesine ait harflerin mevcut konjonktürde İstanbul'un çeşitli bölgelerinde kamusal alandaki görünürlüğünün artması yerel halk üzerinde duygusal reaksiyonlara neden olabilen gerilimler meydana getirmektedir. Osmanlı Devleti'nden bugüne, Beyoğlu'nun karakterinin şekillenmesinde etkili olan farklı dini ve etnik gruplar da bu durumdan etkilenmektedir. Bu kapsamda Arapçaya yönelik beslenilen düşünce ve duyguların yerel halk üzerindeki etkileri dil, din ve ötekilik bağlamlarında irdelenecektir.

Hipotez:

Arapçanın ve Arap alfabesinin kamusal alandaki görünürlüğünün yerel halk üzerinde ortaya çıkarttığı tehdit algılarını belirlemek ve Suriyeli göçmenler ile Arap ülkelerinden gelen turistler nezdinde bu görünürlüğün kamusal konsensüs için oluşturduğu fırsat ve tehditleri değerlendirmek, açığa çıkartmaktır.

Varsayımlar:

Osmanlı'dan devralınan teo-politik miras, kültür ve turizm sosyolojimizi etkilemektedir.

---

[3] Çünkü her ne kadar konu ekseninde yer alan "Suriyeli göçmen" ile "Arap turist" kimlikleri, doğası gereği habitata sonradan dâhil olmalarının da etkisiyle, kısa veya uzun süreliğine de olsa hâkim kültür ve mekânın taleplerine uyma, zamanın gereklerini karşılama açısından daha büyük bir beklenti ve sorgulamaya tâbi tutulmaktadırlar. Böyle bile olsa tek taraflı bir etki ya da değişimden bahsetmenin mümkün olmayacağı da aşikârdır. Faillerin habitatta benimsediği toplumsal var olma biçimi olarak habitus, bireylerin anlam kalıplarının bir yansıması olarak habitatla bağlantılı olsa da habitat da habitus tarafından gelecek etkilere açıktır. *"Bu durumda, toplumsal uzamda birbirine çok uzak olan faillerin, aynı fiziki uzamda bir araya getirildiklerinde toplumsal olarak birbirlerine yakınlaşacakları yönündeki inanış şüpheye düşer"(Bourdieu vd., 2015, s. 231).* Dolayısıyla değiştiremedikleri ya da alandan dışlayamadıkları şeyler veya kişilerle aynı toplumsal mekânı paylaşmak durumunda olan bireyler için önlenemeyen fiziki bir araya gelişler son derece can sıkıcı olmaktadır.

İslamofobik yaklaşımların güçlenmesi, söylemlerin "Suriyeliler" üzerinden göçmenliğe yönelik negatif tutumlara dönüşmesine neden olmaktadır.

Turistlerin eğilimlerine yönelik hareket eden yerel işletmeler ticaret ağlarını söz konusu grubun taleplerine cevap verecek şekilde yeniden gözden geçirip düzenlemektedir.

Yerel halk Arapça yazıları olan dükkânlardan veya Arap esnaflardan alışveriş yapmamaktadır.

Niceliksel verilerin yoğunluğun en fazla İstanbul sınırları içerisinde olduğunu kanıtlaması nedeniyle İstanbul bağlamında göçmen ve turistlerin yerel ile kurulan ilişkisinde kimliksel bir çatışma meydana gelmektedir.

Suriyeli göçmenler ile Orta Doğu'dan gelen turistlerin görünürlüğünü sağlayan Arap harfleri, yerel halkın Arap kimliğini ön plana çıkartan iş yerlerine karı nefret inşa etmelerine neden olmaktadır.

Arapça, işletmeler tarafından turistlere ulaşmak adına araçsallaştırılmaktadır.

Toplumsal imajinasyonda Arap kimliği, yabancılaşma psikolojisini pekiştirmekte ve hem geçmişe dair bellek izlerini hem de bugüne dair aidiyet bağlarını zedelemektedir.

İstanbul'daki Arap kimliğinin görünürlüğü azınlık statüsüne sahip bireylerde daha ciddi bir tehdit algısı oluşturmaktadır.

1.6. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma konusu kapsamında çalışmanın yürütülmesi ve sonuçlandırılması aşamalarında nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Çalışma problemini, evrenini, alanını, grubunu daha iyi çözümleyebilmek adına bu yöntem tercih edilmiştir. Osmanlı Devleti zamanında kendisiyle yakın ilişki içerisinde olmakla birlikte o zamanlarda "yabancı" ve/ veya "dışsal" kimliği pek de sorgulanmamış olan Arapça dili, günümüz Türkiye toplumunda Türkçeden çok farklı bir yabancı dil olarak değerlendirilmektedir. Türk toplumundaki Arapça algısını araştırmaya temel oluşturacak şekilde olgunlaştırmak niyetinde olan bu çalışma; Türkçenin ve Türk toplumunun Arapça ile arasındaki farklılık ve/ veya ayrışmanın herhangi bir başka dille olan ayrışmaya göre daha yüksek bir potansiyeli bünyesinde barındırdığı kanaatini taşımaktadır. Suriyeli göçmenlerin, Orta Doğu ülkelerinden gelen turistlerin, yerel halkın ve ilgili örneklem alanının gözlemlenmesi süreci, çalışmanın önemli bir aşamasını

oluşturmaktadır. Hem yerel halkın bir parçası hem de araştırmacı kimliği taşıyor olmak, araştırma probleminin araştırmacı tarafından özümsenmesi açısından hassas bir noktaya denk gelmektedir. Araştırmacı tarafından yapılan gözlemlerin gözlem boyutunu ihlal etmeden, yanlı tutum sergilenmesinin önüne geçilmeye çalışılarak katılımsız gözlem ile yol alınmıştır.

Pandemi süreci tüm dünya üzerinde etkili olabilecek kadar güçlü bir salgın hastalık olarak sağlık, eğitim, ekonomi, toplum ilişkileri, çalışma ve mesai düzenleri vb. pek çok konuda yeni işleyiş şekilleri üretilirken adaptasyon altyapısı güncellenmek durumunda kalmıştır. İnsan ilişkilerini ve diyalog kurmak dâhil temas halini de etkileyen pandemi süreci, hiç kuşkusuz, akademik alanda yürütülmekte olan araştırmalar ile buna bağlı olarak hareket planlarında birtakım değişiklikler yapılmasını gerekli kılmıştır. Pandemi, araştırmamızın uygulama safhasını ciddi bir şekilde etkilemiştir. Yorumsamacı bir perspektiften hareketle fenomenolojik yöntem kullanılmıştır. Fenomenolojik yöntem etkileşim alanı içindeki bireylerin anlamlandırmalarının kaynağının da etkileşim alanı içerisinde şekillendiği varsayımına dayanmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin toplumsal örüntüsü içerisinde yer alan bireylerin Arap alfabesinin Türkiye'de ve özellikle çalışma örneklemi kapsamındaki görünürlüğüne ilişkin anlamlandırmaları çalışmamızın sınırlarını oluşturmuştur. Araştırma kapsamında derinlemesine (enformel, biçimsel olmayan) görüşme ile yapılandırılmamış (denetimsiz) gözlem yöntemleri kullanılmıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerin tercih edilmesinin bir diğer sebebi ise görüşmecilerin duygu ve düşüncelerinden beslenen söylemlerindeki vurguları fark edebilmek, sınırlandırılmış hissetmeden deneyimlerini aktarabilmelerini sağlamaktır[4]. Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler konunun daha detaylı araştırılmasına hizmet edeceği için anket çalışmasına yer verilmemiştir[5].

[4] Görüşmecinin görüşme esnasında, normalde de olduğu gibi, toplumsal arenada eyleyip düşündüğü haliyle kendini açabilmesini sağlamak; araştırmacının bilfiil içinde bulunduğu durumda kendisinin görüşmeciyle arasındaki mesafeye yokmuş gibi yaklaşmasıyla mümkün olmaktadır. Bu durum görüşme sonuçlarını veya sürecini manipüle etmek ya da *"benliğini ötekine yansıtma" operasyonunu gerçekleştirmek değil; ne olduğuna dair, ürünü olduğu toplumsal şartlara (teorik yahut pratik) hakimiyete dayanan, genel ve genetik bir kavrayışı ortaya koymaktır(Bourdieu vd., 2015, s. 927)*. Bu çalışma metodolojisinde benimsenen nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat görüşmelerinin daha doğru ve işlevsel olacağı kanaati taşınmıştır.

[5] Pandemi süreci ve "Suriyeli" kavramı üzerindeki toplumsal ve politik gitgeller, bu konunun araştırılmasını elzem kılmıştır. Güçlükler pek çok sosyolojik konu ile araştırmadaki gibi, bu çalışmanın birçok aşaması üzerinde etkili olmuştur. Konunun "Suriyeli" özelindeki literatür eksikliği dolayısıyla yaygın bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. Konunun sosyolojik araştırma literatüründeki yeniliği ve araştırılmaya muhtaç çok katmanlı yapısı dolayısıyla nitel bir araştırma projeksiyonu oluşturularak konunun bağlamı "anlama" ekseninde oluşturulmasına yönelik hareket edilmiştir. Beyoğlu ilçesinin özel konumu dolayısıyla toplumsal konsensüsün tesisi ya da Suriyelilerle ilgili karşılaşılabilecek maladaptasyonları anlayabilmek, sosyolojik anlamda atılması gereken ilk adım olarak düşünülmüştür.

Bu kapsamda yirmi bir tane yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Pandemi kapsamında yeniden düzenlenen çalışma şekilleri ekseriyetle evden çalışma halini aldığı için birinci elden iletişim kurmak güçleşmiştir. Bu nedenle katılımcılar da ekseriyetle görüşmelerin online platformlarda yapılmasını tercih etmiştir. Konuya katkı sunacağı düşünülen kanaat önderleri, idari yetkili kişiler, örneklem alanı olan Taksim İstiklal Caddesi ile ilişiği bulunan kişilerle görüşme yoluna gidilmiştir. Dâhil olan katılımcılar kent, göç, dil alanında mesleki bilgisinden faydalanılacak profesyonel kimliklere sahip olmakla birlikte göç, toplumsal paylaşım ile uyum doğrultusunda dayanışma alanlarında destek sunmayı hedefleyen vakıflar ve sivil toplum örgütleri ile temas kurulmaya çalışılmıştır. İlave olarak Taksim'de işyeri sahipleri, turizm alanındaki görüşlerinden faydalanabilmek adına bir rehber ile "Türk ve Müslüman" kimliklerinden farklı olarak azınlık gruba mensup iki kişiyle görüşülmüştür. Görüşmecilerin de örneklem alanı olan Taksim gibi farklı farklı aidiyetlerden gelerek çeşitlikler barındırması amaçlanmıştır. İki farklı soru formu hazırlanmıştır. Bunun sebebi Türkiye azınlık gruplarını temsilen sürece dâhil olan iki görüşmeci ile başka bir soru formu üzerinden ilerlemenin daha uygun olacağı kanaatidir. Standart ölçek kullanılmıştır. Konuşmaların akışına göre sayıca artsa ya da çeşitlense de görüşme formu temelde on sekiz açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Katılımcıların bilgisi ve onayı dâhilinde görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Bu ses kayıtlarından elde edilen veriler metne dönüştürüldükten sonra içerik analizine tâbi tutulmuştur. Akabinde tüm kayıtlar ve metinler karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmiştir.

1.7 Araştırmanın Sınırlılıkları

Akademik sorumluluklar ile sınırlar dâhilinde gerçekleştirilen her araştırma, ele aldığı konu çerçevesinde bir amaca yönelik hareket etmektedir. Örneklem alanının ve/ veya kapsamın araştırma yapılmaya elverecek oranda sınırlandırılması gerekmektedir ki öngörülemeyebilecek faktörlerin yanıltıcı bir sonuca varılmasının önüne geçilmiş olunsun. Dolayısıyla bu çalışmanın da birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma sahası olan İstanbul, dolayısıyla da Türkiye sokaklarında ve toplumsal alanlarında Arapçanın ses ile yazı olarak varlığını ölçümlemeye çalışmak bir yana, Türk toplumundaki algısını tespit edip doğru özümseyerek araştırma sonuçlarına yansıtmak başka bir yana denk gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında sübjektif tınılar taşıyan algı odaklı bir konunun objektif şekilde ilerlemek durumunda olan bir sosyal bilimler araştırmasına yansıtılması da daha özenli çalışmayı gerekli kılmaktadır. Araştırmanın sağlıklı bir şekilde yürütülmesinden sonra alanın sesi olacak şekilde sonlandırılması ise bu yoğun süreci taçlandıracak niteliktedir.

Tüm bunların yanı sıra, konunun insani ve toplumsal boyutu, onun hakkında sarf edilecek sözlerin daha dikkatli şekilde kurulmasını zorunlu tutacaktır. Ayrılma ve/ veya ayrışma gibi gözüken bir durumun su yüzeyindeki yansıması, asıl olanın tezahürü olmakla birlikte, ontolojik olarak sergilediği farklılıklar nedeniyle, aslından başka bir şeydir. Netleştirmek gerekirse, ayrışmadan bahsederken kullanılacak dilin, farkında olarak veya olmayarak, bu çıkmazı pekiştirecek bir anlamda aktarılmaması da çok önemlidir.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2. Orta Doğu'da Modernleşme, Küreselleşme Ve Millet Bilincinin Gelişim Süreci

2.1. Siyasal ve Toplumsal Hafızada Modernleşme Süreci

Eğilimler, kaygılar, politikalar üzerinden farklı toplumlarda farklı şekillerde bireyi besleyen sosyal aygıtlardan biri olarak din; Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi ve devamındaki kapitalist gelişmelerle birlikte insanın hayatına giren küreselleşme ve modernleşme olgularının temel tartışmalarında yer alan bir dinamiktir. Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali'nin toplumsal düzendeki etkilerinin kapitalist ekosistemi beslemesiyle birlikte insan da bir dizi tepkimeye dâhil olmuştur. 18. yüzyıl "küreselleşme" ve "modernleşme" kavramlarının flu bir objektiften çıkmasından sonra bireyin karşısında belirmeye başlamasıyla bu olgulara yönelik farkındalığın da süreç içerisinde gelişeceği bir yüzyıl olmuştur. Teknoloji zaman, emek ve paradan tasarruf sağladıkça azami verimliliği hedef alan bu yapısı sayesinde toplumsal tabakaların arasında hareket etmesi de kolaylaşmıştır. Tarım, ticaret, ekonomide tek tip veya lineer bir çizgi yerine uzmanlaşmanın, fark yaratmanın değer kazandığı yapılanmalar yükselmekteydi. Küreselleşmenin gücü Batılı ve/ veya Batılılaştırılmış düşünce ve kültür öğelerini modernleşme tabağında dünyanın 'geri kalan'ına ikram etmeye başlamıştır.

İslam dininde Weber'in "karizmanın kemikleşmesi" ya da Choueiri'nin "fosilleşme" şeklinde formüle etmeye çalıştığı standartlaşma, dini metnin kaleme aktarılması ile gerçekleşmiştir. 'Söz uçar yazı kalır' ifadesinin yazılı olarak gelmemesi gibi sözlü ifadeler ile toplumsal yaşamın dinamiklerinin belirlendiği geleneksel dünya harflerin ve kitapların yasayı ve kamuyu şekillendirme gücü kazanmasından itibaren önemini arttıran bir görünebilir dil kullanımını kültürlerin vazgeçilmez yönlerinden biri olarak karşımıza çıkarmıştır. Modernleşme bireyin din ile olan ilişkisini yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Toplumsal sınırlar içerisinde realist temele dayandırılan teknolojik akıl ön plana çıkarken din ve akrabalık ilişkilerine dayalı örgütlenme biçimi ise yavaş yavaş sosyal alanların dışarısına ötelenmiştir. Bu şekilde evrimsel ve materyalist nitelikli Batılı modernleşme planlarının gerçekleştirilebilmesi adına "fosilleşme" ve/ veya dinin kalkınma adımlarının önünde köstek olmasının önüne geçilmeye çalışılacaktır. Laiklik temasının metnin genelinde hâkimiyet elde

ettiği modernleşme kompozisyonunda toplumsal okumaları Avrupa gibi yapmayanlar da mevcuttur. Bu durum dünya medeniyetlerini ayrıştırma eğiliminde olan görüşlerin elini kuvvetlendirmektedir. Zamanla bir kazanma yarışına dönüşen kapitalist düzlemde dünya "Doğu" "Batı" arasındaki farklılıkların daha çok vurgulandığı bir hal almıştır. Bu yarışa Avrupalı güçlerin öncülük etmesi, özellikle Orta doğu toplumları için durumu biraz daha zorlaştırmıştır; çünkü kültürel birtakım farklılıklar ve toplum sisteminde dini prosedürlerin öncelikli tutulması, toplumsal yapıları kutuplaştırmaktadır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra ulus – devlet anlayışı, 18 ve 19. yüzyıllarda modernleşme planlarıyla çakıştığında kaynakların devletler özelinde tekelleştirilmesi güdüsünü de ateşlemiştir. Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesindeki rolünün zayıflamaya başlaması Avrupalı müttefiklerin Müslüman devletlerin sınır kapıları ve kaynak rezervlerini yoklamak için uygun ortam oluşturmuştur. Hindistan, Mısır, İran gibi daha pek çok Asya, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkesi için sömürü ve tahakküm ile geçecek olan uzun, zorlu yıllar; aidiyet hissinin gelişip millet bilincinin oluşacağı döneme de hizmet edecektir. 19. yüzyıl Müslüman devletlerde modernleşememe gibi kronik bir problemle baş gösteren emperyalist stratejilerle ele geçirilişlerin dönemi olmuştur.

Emperyalist dünya güçlerinin modernleşme hareketlerinden sözde nasiplenmelerini sağladığı Orta Doğu ülkeleri, bu tepeden inme ve dıştan gelme güç karşısında bulanık bir zihinle hareket etmiştir. Sanayi ve teknolojinin getirdiği yenilikleri tarımsal yetkinlik, petrolün işlenmesi ve artı değere dönüştürülmesi, ticari başarı gibi başlıklarda uygulamaya sokan Orta Doğu; söz konusu gelişmeleri sosyal, siyasi ve kültürel açıdan da benimsemekten geri durmuştur. Yine de bu durum muhalefetten doğan bir anti gücün oluşmasını sağlamıştır; çünkü dini ve kültürel bağlılıklarının ihlal edilmediğine yönelik yerli halkın tamamen tepkisini çekmek istemeyen ama yine de emperyalist güçlerle dirsek temasında olan yerel müttefiklerin varlığı ulusal bilincin de hareketlenmesine zemin hazırlamıştır. Bunun yanı sıra siyasi parti, sendika, gazete ve ordudan beslenen bu güç, yarın uluslararası arenada Batı ile karşılaşabilmek için bugün milliyetçiliğe dair tıkanmış ufkunu genişleterek elindeki modernleşme kartını güçlendirmiştir.

Nitekim sonraki dönemlerde Arap Devrimi ile ilgili konularda adından sıkça bahsedilecek olan Albay Cemal Abdül Nasır, siyasi ve askeri bir örgütlenme ile 1952 yılında İngiliz yanlısı monarşinin Mısır'daki fiziki hâkimiyetini sonlandıran isim olmuştur. Bununla birlikte Baas Partisi de Arap modernleşmesi sürecinde köklü değişikliklerin oluşmasına ortam

hazırlayan güçlü bir tarihsel aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960 yılında Suriye ve Irak'taki yönetimi ele geçiren Baas'a dayalı örgüt, yaptığı devrimle dönem tarihinin önemli örüntülerinden birisini oluşturmuştur.

İngiltere ve Fransa'nın "uluslararası işgücü paylaşımı"(Choueiri ve diğerleri, 2017: s. 446) olarak renklendirilen siyasal sömürü sistemlerinin yerine laik modernleşmeci Araplar yapılanma şekillerinde temel olarak devlet planlamasını, yaygın kamu mülkiyetini ve ithal ikameciliği ön plana çıkartmıştır. Sosyal imkânlar ve kamu yararını gözeten modernleşme politikası Arap devletlerinin kalkınmasında gelinen iyi bir nokta olarak değerlendirilebilir. Yine de vaat edilen kalkınmışlık ve sunulan imkânlar karşılığında halktan bu sürece sakince iştirak etmesi istenmiştir. Yarı yapılandırılmış modernleşme taktikleri; Arap dünyasının anti – demokratik, ataerkil, hâmilci iş görme biçimini saklamak ve/ veya daha iyisiyle değiştirmek için yeterli olamamıştır.

1970'lere doğru kalkınma hamlelerinin verimli değerlendirilememesi, petrol sektöründeki geçici şişirilmiş kazançlar, köyden kente göçü yeterince karşılayamayan şehir yaşamı gibi pek çok durum ilerici modernleşmeciler ile gelenekselciler arasında fikir ayrılıklarını kızıştırmıştır. Bu durum özellikle Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Körfez devletlerinde daha belirgin bir siluete sahipti; çünkü modernleşme yolunda değiştirilen şekil ve kurumların geleneksel bağlarla, aşiret yapısıyla, kültür özellikleriyle desteklenmesi istenmişti. Bu ikili yapı sonuç olarak ne Avrupa merkezli dünyaya ayak uydurabilecek kadar modern ne de hiçbir şey olmamış taklidi yapabilecek kadar gelenekseldi. İthal edilen bu fikir ve teknolojiler eğreti bir modernleşmenin geleneksel versiyonundan bir kesit oluşturmuştur.

Bu kesitte yerine oturmayan bir şeyler olduğunu ifade eden durumlardan birisi de ekonomi olmuştur. 1970'lerden sonra ithal ikamecilik kapsamında kamunun oluşturduğu korunaklı alandan çıkıp özel sektörü de oyuna dâhil etmeye karar veren Orta Doğu'da Amerikan yardımlarına kavuşmak için kapitalistleşme adımları atılmıştır. Kamu ile özel sektör ittifakıyla bürokratlar ve liderler arasındaki ağları kuvvetlendiren elitist bir sistem oluşmuştur. Bu şekilde halkın da paydaş olduğu kazançlar daha kaynağın başındayken paylaşılmış ve halktan yoksullukla başa çıkmaları istenmiştir. Toplumsal tabakalaşmanın bu kadar alenileşmesi Mısır'daki Ocak 1977 ayaklanması gibi kitlesel toplum tepkileriyle patlak vermiştir.

Arap modernleşmesinin elitist yorumuna ve oluşan toplumsal tabakalaşmaya yönelik tepkilerin dini boyutu da değerlendirilmesi gerekilen sosyal bir olgudur. Modernleşme hareketleri Hristiyan Batı'dan kaynağını alırken Müslüman Orta Doğu ülkelerinin bu yolda gönüllü ve istekli bir şekilde ilerlemesi pek kolay olmamıştır. Aynı zamanda devletin yerine getirmediği ve/ veya çarpıttığı sorumlulukların bir şekilde yapılması gerektiğini düşünen bu İslami diriliş kanadı, Avrupa'nın ve elitist Müslüman Arapların kalkınmasını değil; modernleşmeyi İslamiyet'e uyarlama gayretini taşımıştır. Bu örgütlenme aynı zamanda nitelikli işgücünü, eğitimli işsizleri, küçük imalatçıları ve tüccarları da bünyesinde barındırmıştır; çünkü kazanımların tekelleşmesi nedeniyle yoksullaşan halk için bir alternatif oluşturulmaktaydı. Orta Doğu'daki Arap milletlerin küresel yapılanma ve modernleşme sürecini kaleme aldığı yazısında Simon Murden süreci şu şekilde aktarmaktadır:

> *"1970'lerdeki İslami diriliş hareketinin ardından, pek çok ülkesinde siyaset tamamen felç oldu. İran'da 1978- 1979 yıllarındaki destansı devrimden sonra, toplumsal güçler bir açmaza girdi. İslamcılar laik devleti yönetenlerin hakkında gelemezken, laik devlet de İslamcı hareketi bitiremedi. En şiddetlisi Cezayir, Mısır, Suriye ve Irak'ta yaşanan kronik toplumsal istikrarsızlık, toplumsal veya ekonomik her türlü reforma karşı muazzam bir bloku yansıtıyordu." (Choueiri ve diğerleri, 2017: s. 453).*

Lideri Muhammed Rıza Pehlevi olan İran monarşi yönetimi, Ayetullah Ruhullah Humeyni tarafından koordine edilen İran Devrimi hareketi ile Şii mezhebine ve İslam hukukuna dayalı bir İslam Cumhuriyeti'ne dönüştürülmüştür. *"Fuad Ajami'ye göre İslam, Araplar için modern dünyayı kuramayan laik Arap devletinin başarısızlığına karşı bir tepkiydi ama kendisi de uzun vadede bir çare önermiyordu" (Aktaran Murden, 2017: s. 453).* 1980 sonrası siyasi rekabet, ekonomideki problemler, toplumsal alandaki güç ilişkileri derken Arap ülkelerindeki modernleşme ölçeği, gerçekte olan arasında derin bir farkı yansıtmaktadır.

Tam da o zamanlarda dünya gündeminde gerçekleşmiş kritik gelişmeleri de hatırlamakta fayda vardır. 1980'lerde ABD ve İngiltere ekonomiye ve bununla birlikte gelen daha birçok alana liberal kapitalist bir ton eklemekte kararlı görünmüştür. Bilfiil kaynakların orantısız kullanımına dayalı emperyalist dünya düzeninden bile daha uzun soluklu, daha fazla artı değere, çıkara ve sonuç olarak daha fazla tükenişe neden olan bir dönem kapıdadır. Ekonomi IMF, Dünya Bankası gibi çok üyeli kurumların suyun akışına yol veren hamleleriyle

işlemiştir. Bir diğer önemli gelişme ise Soğuk Savaş'ın Amerika lehine olacak şekilde sonlandırılması olmuştur. Sovyetler Birliği'nin çöküşü komünizmin ışığının söndüğünü ve aynı zamanda mali piyasa meydanının Batı'nın atlarına kaldığını haber vermiştir. Küresel ağlar sayesinde Avrupa yeni topraklar, kaynaklar ve zihinleri ele geçirebilecektir; üstelik eskisi gibi denizaşırı yollar kat etmesi gerekmeden.

Sahip oldukları petrol rezervleri ve ucuz işgücü ile Orta Doğu ülkeleri de küresel ekonominin bir ayağını oluşturmaktadır. Yine de Amerika, Avrupa ülkeleri ve/ veya Japonya gibi dev güçlere ayak uydurmak için bile birtakım düzenlemeler yapmak gerekmektedir. Bu düzenlemelerin gerekli olduğuna ikna eden gelişme ise 1990'lardaki ekonomik darboğaz ve dış borçlar olmuştur. IMF ve Dünya Bankası gibi küresel ölçekteki kurumların sırası da bu şekilde gelmiş demektir. Mısır, Ürdün, Cezayir gibi Doğu ülkelerinden kendilerine salık verilen hamleleri yerine getirmeleri istenmiştir. Aynı zamanda 1995'te kurulan Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan Türkiye dâhil, pek çok Orta Doğu ülkesi için meşakkatli bir yolculuk planı oluşturulmuştur. Hem uluslararası mecralarda ve ekonomide daha fazla nüfuz sahibi olmak hem de ülke içerisindeki refahı arttırma gayreti içinde olan üye ülkeler için reform zamanı da böylelikle gelmiş demektir.

Piyasa üzerindeki baskının gevşetilerek liberalleştirilmesi bir dizi riskli durumu da beraberinde getirmiştir. Artan ithalat ile enflasyon değerleri dış borçlanmaları da beraberinde getirirken toplumsal düzlemde işsizliğin, olumsuz hayat koşullarının ve tatminsizliğin yükselmesine neden olan dinamikler haline gelmiştir. 1997 – 1998'de ise ekonomide istikrar daha vahim bir duruma gelmiştir. Birçok Orta Doğu ülkesinde halk için tölare edilmesi gittikçe zorlaşan bir hal almıştır. Fas, Mısır, Tunus, Ürdün'de halk hareketlenirken İran İslam Cumhuriyeti'nde gelenekselciler ile modernleşmeciler arasındaki gerilim çatırdamaya başlamış ve Cezayir'de iç savaş meydana gelmiştir.

Küreselleşmeyle gelen kültür şoklarına da bir an önce adaptasyon sağlanma gerekliliği doğmuştur. Aksi takdirde oluşacak çarpıklıkların düzeltilmesi daha fazla emek gerektirecektir. Bir de Doğu coğrafyasındaki ülkeler için önemli olan bir diğer konu da Batı'nın, laik ve liberal kimliğinin diğer medeniyetlerden faydalanmaya devam ettikçe kendi kültürel ve dini değerlerinin yeni laiklik frekansına taşınmaması gerektiğini de söylemesidir. Laikliği özümsemeleri ve ona uygun bir hayat ritmi kazanmaları gerekirken Orta Doğu ülkelerinin sahip olduğu İslami ve kültürel öğeler bu ideali pek de mümkün kılmamıştır.

Sonuç olarak modernleşme, Müslüman ülkelerde Batı'da olduğundan daha farklı bir seyirde ilerlemektedir. İslami düşünce yapısı; modernleşme, teknoloji ve/ veya kalkınma ile çatışmasa bile kapitalizmin sınır tanımamazlığı ve Hristiyan kültürüyle anlaşamaması su götürmez bir gerçek olarak karşılarında durmaktadır. Bu durum da sıkışmış, arada kalmış, melezleşmiş zihinlere neden olarak aşılması gereken toplumsal krizler için çözüm arayışını gerekli kılmaktadır.

2.2. Orta Doğu'nun Milliyetçilik Hazırlığı

İnsanlık tarihine Sanayi ve Fransız Devrimi'nin etkileri nüfuz etmeye başladığından bu yana milliyetçilik, ulus – devlet, kimlik, öteki gibi kavramlar da bilimsel araştırma literatürlerinde kendilerine yer edinmeye başlamıştır. Bir yerde milliyetçilik akımlarının büyüyüp serpilebilmesi için o topraklarda öncelikle emperyalizmin tohumlarının ekilmiş olması gerekmektedir. Mezopotamya uygarlıkları, Bereketli Hilal toprakları, büyük bölünmeden önceki Hindistan gibi coğrafyalar ise bu durumu Batı ülkelerinden daha hâkim olmuşlardır.

Sömürge ve milliyetçilik arasındaki yapının üç aşamada oluştuğunu söylemek mümkündür. Aslında bütün dalgalar birbirlerini beslemektedir. Bunlardan ilki vatanseverlik ve hoşgörü simulakrları üzerinden kendini gerçekleştiren, liberal bir tınıya sahip olan milliyetçilik akımıdır. Bireyin özgünlüğü, özerkliği ve özgürlüğüne vurgu yapılırken toplumsal örgütlenme, bağlılık, dini ve sosyal hoşgörü hedeflenmektedir. Kan bağıyla örülmüş bir ağ değil; yurda, toprağa bağlı olmanın altı çizilmektedir.

İkinci dalga milliyetçilik ise toplumu ön plana çıkarmaktadır. Irksal özellikler, paylaşılan kan bağının kutsallığı, ayrıcalık temelli bir bakış açısı güdülmektedir. Birinci dalgadaki gibi belli ulusal sınırlar içerisinde olmanın önemi silikleşirken ayrı coğrafyalarda da olunsa sahip olunan ortaklığa daha derin anlamlar atfedilmektedir.

Üçüncü dalga milliyetçilik, kendisinden öncekilerin daha radikal bir versiyonu olarak gelişim göstermektedir. Burada aynı etnik yapıya ve dile aidiyet göstermek daha önem kazanırken hoşgörü yerini sert tutum ve eylemlere devretmektedir. Hatta farklı etnik grupları hedef alan saldırı planlarını içeren senaryolar da söz konusu olabilmektedir.

Orta Doğu'da meydana gelmiş milliyetçilik geçmişine bu çerçevede bakılacak olunduğunda üç model gözlenmektedir: Bunlardan ilki "liberal vatanseverlik" olarak tasvir edilmekte ve 19. yüzyılın sonlarından başlayarak bağımsızlık uğruna verilen kültürel ve politik mücadeleyi ifade etmektedir. İkincisi "bütünleyici milliyetçilik" modeli ise kazanılan bir

bağımsızlık mücadelesinin ardından bütünleşmiş ulus – devlet kimliğini kazanmak adına girişilen politikaların daha radikal bir sürece yol açmasına gönderme yapmaktadır. Türk halkının bağımsızlık ve Türkiye'nin kuruluş aşaması ile İran'ın Rıza Han dönemi bütünleyici milliyetçiliğe örnek olarak gösterilebilir. Son olarak ise "toprağa dayalı milliyetçilik" modeli de 1970'lerde kendisini göstermeye başlamıştır. Cinsiyet eşitliği, sosyal haklar, siyasi sorumluluk ve politik şeffaflık, kültürel polarite gibi demokratik yapılanmaya özenilmesine rağmen söz konusu aşamalarda tam olarak başarı sağlanamamıştır. Küreselleşme ve İslami düsturlar arasında kalmışlığın da neden olduğu çatışmaların da etkisi yüksektir.

Bunlarla birlikte farklı bağlamlar ve faktörler, farklı tarihsel oluşları meydana getirebildiğinden bahsi edilen milliyetçilik modellerini genellemek tam anlamıyla doğru olmayacaktır. Doğu coğrafyası düşünülecek olunduğunda etnik yapının devreden çıkartılması ve/ veya göz ardı edilmesi olanaklı görünmemektedir. Dolayısıyla bölgede yaşamakta olan Kürtler ve/ veya Berberiler gibi etnik oluşumlar milliyetçilik çerçevesinde başlı başına araştırılması gerekilen oluşumlardır.

2.3. İslami Kimliğin Avrupa Milliyetçiliğiyle Olan İlişkisi: Pan- Arabizim ve Din

19. yüzyıldan itibaren Müslüman dünyada hayata geçirilmeye çalışılmış reformlar, askeri ve ekonomik alanda ilerleme çıtasının altında kalındığının idrakiyle birlikte, modern dünyaya katılma talebinin yanı sıra bunun için sarf edilen gayretin de nişanesidir. Ne var ki Müslüman yapılanma açısından düşünüldüğünde toplumsal reform hareketleri bir nevi dine yönelik başkaldırı olarak da değerlendirildiği için çatışmaların yaşanmasına neden olmaktadır. İslami kanunlar yerine medeni hukuka göre düzenlemeler, hükümetin ve toplumun laikleşmesi, eğitimin yeni düzene uygun olacak şekilde sistemleştirilmesi düşüncesi bile birçok İslam ülkesi için kolaylıkla anlaşılır ve kabul edilebilir bir değişiklik olamamıştır.

Dini gruplanma ve/ veya ayrış(tır)manın bir uzantısı olarak mezhep, aşiret örgütlenmelerinin ulusal özgürlüğünü inşa etme; bir toprağa, dile ve bilince ait hissetme, ulus kimliği taşıma gibi oluşumlarla karşılaşması milliyetçilik kavramının ışığında meydana gelmiştir. Birbirlerine zıt gibi gözükmesine rağmen din ve milliyetçilik arasındaki bu dikotomi ilişkisi, hangi tarafta olunursa olunsun, bir kimlik inşasına ve toplumsal dayanışmaya hizmet etmektedir.

Bireyin psikososyal ihtiyaçlarını karşılayıp ona bağlanacak bir değer vererek kaybolmasının önüne geçen din ve milliyetçilik olguları, aynı zamanda geniş kapsamlı siyasi

işlevlere de sahiptir. Din Tanrı'dan devraldığı kutsallık bağını inananlara aktarmaktadır. Bu durum dini ritüellerin ve kuralların idare edilmesinde söz sahibi olan liderler ile din görevlileri için bağlılık ve hizmet anlamına gelmektedir. Din aynı zamanda birtakım kurallar ile uygulamaların herkes adına olduğunu dile getirirken zaman ve mekân kavramlarını da silikleştirmektedir; çünkü din değişmemekte, zaman ve mekânın farklılaşmasından etkilenmemektedir. Gelenekler ve kültlere bağlılık dini akışta daha ön planda tutulurken milliyetçilik dinin kuralları ile öğütlerini akılla sınamaktadır. İnsan akli melekelerinin bir ürünü olan hukuk kurallarına bağlılığı kaynak almaktadır. Fransız reformlarıyla işlenerek geliştirilmiş olan Avrupa milliyetçiliği dinin etkilerini asgariye indirebilmek laik bir çizgide ilerlemeyi uygun görmektedir. Tabii milliyetçilik konusu aynı dil ve ahlaki değerler üzerinde ortaklaşmayı gerekli kılabilir; yine de bireyin göreceliğine, sorgulama pratiğine bağlı bir yana da sahiptir. Hristiyanlıktaki Haçlı Seferleri ve/ veya İslamiyet'teki cihat savaşları göstermiştir ki din, yayılmak ister. Yeni olanı bünyesine alıp himaye etmeye hazırdır. Ne var ki din içerisinde ikilikleri de barındırmaktadır: Kadın ile erkek, inanan ile inanmayan, mümin ile günahkâr… Milliyetçilik ise dinden belki biraz daha farklı olarak değerleri paylaşmak ve onlar etrafında toplanmak, bütünleşmek ister ve bir noktada da din gibi söz konusu ortaklıkları taşımayanları dışarıda bırakmayı da tercih edebilir. Fransa, Hollanda, İngiltere gibi günümüz toplumlarında uygulanmakta olan katı milliyetçilik politikaları, söz konusu dışarıda bırakılmanın bir uzantısı olarak yürürlüktedir.

Orta Doğu'da ise din ve milliyetçilik o toprakların ruhuna özgü bir renk bulmuştur. Öyle ki milliyetçi hareketler motive edici ve örgütleyici işlevlerden destek alarak dini bir tutkal olarak kullanmıştır. Arap kimliğinin ve devletlerinin inşası, kendisini dine göre konumlandırmıştır.

> *"Arap dünyasında din, ulusal bağımsızlık mücadelelerinin başlatılması ve sürdürülmesinde hiçbir çabaya gerek bırakmadan nefer olup, politik yaşama ve anayasal hükümetlere neredeyse doğal yaklaşım olarak kabul gördü. Ancak ulusal mücadeleler saf dışı bırakılıp tarafsızlık anlayışı bozulduğu zaman din, otoriteyi ele geçiren bir karşı kuvvet niteliği kazandı"(Choueiri ve diğerleri, 2017: s. 351).*

İslamiyet'i paylaşan uluslar olarak Türkiye ve Arap milletlerinin milliyetçilik serüvenleri birtakım farklılıklar barındırmaktadır. Osmanlı Devleti'nden aktarılan Türk kimliği, İslamiyet adına üstlenilen sorumluluklar sonucunda oluşmuş yoğun bağın başka bir milletle,

Araplarla ilişkiye geçmesi nedeniyle, Cumhuriyetin gelişi öncelikle bir kopuşun temsili olmalıydı. Bu sayede Türklük fazla taramalardan arındırılmış olabilirdi. Dolayısıyla Cumhuriyet inkılapları da toplumsal hayat içerisinde din ve dili yeniden çerçevelendirmeyi amaçlamıştır. Tartışılabilir yanlarının beyanı yadsınamaz olmakla birlikte; laiklik, inanç özgürlüğü, bireysel haklar ve politik sürecin akılcı bir şekilde organizasyonu arasında denge bulmak biraz zaman almış olsa da Türkiye din, politika ve kültür arasında uyumla gelen bir akış bulma gayretine de girmiştir.

Arap coğrafyası, laikliği yönetimin içerisine ne derecede katacağı, siyaset ve din arasındaki ayrışmayı nasıl koordine edeceği konusunda daha az belirgin bir tutumu takip etmektedir. 1926 – 1979 yılları arasında İran iç politikasında meydana gelenler bunun bir örneğini teşkil etmektedir. Bu dönemin yönetiminde görev alan iki şah, dinin alanını sınırlandırıp belirlemeyi denemiş olsa da gösterilen çabalar bir ayaklanmayla bertaraf edilmiştir.

2.4. İslami Arap Milliyetçiliğinin Tarihsel Süreci

Birinci Dünya Savaşı süreci Osmanlı Devleti'nin siyasal birliğinin sona bulmasına rağmen farklı etnik gruplar adına yeni başlangıçların meydana geldiği bir dönem olmuştur. Osmanlı tebaasında "necip millet" olarak isimlendirilen Araplarla paylaşılan değerler, bağımsızlık mücadelesi boyunca güven problemine yenik düşmüş olsa bile iki millet arasındaki ilişki günümüze kadar varlığını korumuştur.

Başta İngiltere ve Fransa gibi emperyalist güçlerin küresel hamleleriyle ateşlenen Arap İsyanı ile özgürlüğe ve özerkliğe doğru atılan adım, ironik bir boşluğa denk gelerek Arap milletler için mücadelenin başlangıcı olmuştur. Filistin'in günümüze denk uzanan Yahudi devletiyle arasındaki kanlı yorgunluğu, Filistinliler ve aslında tüm Müslümanların huzura kavuşma arzusuna susamışlığını arttırmaktadır. Irak'taki özerk örgütlenme bir süre kendi halinde devam etse de Amerika'yı hedef alan planlarıyla birlikte güzel günlerini geride bırakacaktır. Suriye de zamanla çıkmak zorunda kalacağı göç yolculuğunun bu kadar yorucu olacağını veya uzun süreceğini tahmin edebilmiş midir, bilinmez. Ürdün, İran, Mısır, Körfez ülkeleri gibi diğer Arap devletlerinde de durum pek iç açıcı olamamıştır.

Kaynakların ve işgücünün sözde paylaşımına dayalı emperyalist dönemden çıkış hareketleri ilk olarak Suriye ve Mısır topraklarında büyümeye başlamıştır. Özellikle Mısır, Arap birliğinin kendisine kazandıracağı politik, ekonomik, dini nüfuzu değerlendirip

Britanya'nın ağzının payını vermek istediği için bu süreçte başı çeken ülkelerden birisi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra güç dengelerinin biraz daha netleşmesi Arap dünyası için iç ve dış politikada aktif bir tutumun sergileneceği zemini oluşturmuştur. Sürece eşlik eden Pan – Arabizm akımı ise Arap milliyetçiliği düşüncelerini harekete geçirerek işbirlikleriyle Arap milletler arasındaki bağlılığın pekişmesini sağlamıştır.

Pan – Arabizm'i netleştirmek gerekecek olunursa 19. yüzyıl Fransız Devrimi'nden etkilenmiş bir kavram olduğu söylenebilir. Modernleşme ve yeni dünyaya ayak uydurma amacının yanı sıra Arap kültürünü yüceltmek, iyi yanlarını ön plana çıkartarak adeta yeniden doğuşa hizmet etmek gibi bir ideale de sahip olduğu söylenebilir. Kültür ve milliyetçiliği birbirlerine uyumlu hale getirip yalnızca toprağa bağlı sınırlarla bağlı kalmak yerine daha büyük ve ulu bir paydaşlığı yaşatmak istemektedir.

Pan- Arabizm bünyesinde bir kaybı ve ona karşı hissedilen özlemi de taşımaktadır. Geride bir yerde kalmış olmanın can acısıyla eski ihtişamlı zamanlardaki gibi diri ve sağlam Arap imajına varılmaya çalışılmaktadır. Öyle ki Arap medeniyetinin hem son peygamberi ağırlamış olması hem de Kur'an- ı Kerim'in Arapça olması olarak gelmiş olması gibi sebeplerle Arapların kendilerine önem atfetmesi; yüksek mevkili makamlarda İranlılar ve/ veya Türklerin yer almasından pek de hoşnut olmamasına neden olmaktaydı. Arap imajı çok değerli kabul edildiği için aşiret, kabile veya tamamen dini çıkarlar amacıyla başlatılan hareketler bile Pan-Arabist çerçevede desteklenebiliyordu. Arap milliyetçiliği ve birliğinden ziyade dini kaygılar ve Arap aşiretlerinin İslami birleşmesi idealiyle başlatılmış olan Vahhabi Hareketi bunun güzel bir örneğini sunmaktadır. 1740'lı yıllarda canlanmaya başladığından 1818 yılında bastırılana kadar bu hareket, tepki niteliğinde bir İslami birleşme çağrısı olmanın yanı sıra Osmanlı Devleti'ne yönelik de güç gösterisi olma özelliğini taşımaktadır. Bu tarihsel olaylar zincirinden ulus – devlet, özerk yapılanma, milli ekonomi gibi kavramların Arap toplumsal hafızasında belirmeye başladığını yansıtmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde içine düşülen kum havuzundan kurtulmak adına tutulan reform dalı Araplar için de daha korunaklı bir bölgenin oluşmasına yardımcı olmuştur. Osmanlı'nın politik varlığı açısından başlattığı bu süreç kendisi için yeterli gelmemiş olsa bile Arapların modernleşme sürecinde önemli bir ivme kazanmasına yardımcı olmuştur. Arap milliyetçiliğini besleyen tarihsel gelişmeleri toparlamak gerekecek olunursa Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlere yetişme ve topraklarında yaşamakta olan azınlık nüfusa ayrılma adına herhangi bir kalkışma olmadan, Osmanlı himayesinde devam etme ortamını oluşturmak,

akabinde Batı'nın yayılmacı politikaları ve sömürge aşamaları, son olarak da yakın gelecekte parıldayarak kendilerini beklemekte olan Arap başarıları ideali ile karşılaşılacaktır. Arap milliyetçiliğinin aktarıldığı şekliyle gelişim göstermesi özellikle Mısır, Tunus ve Büyük Suriye gibi ülkelerde gerçekleşmiştir. Kültürel özellik olarak aşiret yapılanması ile sıkı dokunmuş grup içi örgütlenmelerin gözlemlenmesi nedeniyle her Arap ülkesi eş zamanlı ve güdümlü olarak Pan- Arabizm ve Arap milliyetçiliği etrafında tek vücut olarak toplanamamıştır. Özellikle Fas, Cezayir, Arabistan Yarımadası ülkeleri için durum böyledir.

Kültürel özellikleri koruyarak modernleşmeye ayak uydurma ve aynı zamanda bunların belli sınırlar içerisinde millet bilinciyle harmanlanması adına yürütülen stratejik ajanda temel olarak üç toplumsal grup tarafından organize edilmiştir. İlk grup Hz. Muhammed'in soyundan geldiğini iddia eden ve dini bilgi ile kültürün önemi ve hâkimiyetine vurgu yapan toplum liderlerini kapsamaktadır. İslami bilginin muhafazası ve yorumlanması konusundaki yetkinliklerine atıfta bulunan bu grup, aynı zamanda Arap kültürünün değerlerine de sadık kaldıklarını belirterek kültür temsilciliği rolünü kendilerine atfetmiştir. Ve kaçınılmaz olarak bulundukları konumu doldurabilmek adına yetkin derecede Arapça bilgisine hâkim olmaları gerekmiştir.

Sosyal aktörlerden ikincisi ise ilk gruptan çok daha farklı bir profile sahiptir. Suriye ve Lübnan'da yaşamakta ve öğretmen, gazeteci, çevirmen, doktor olan Hristiyan aydınlarını içine dâhil etmiştir. Söz konusu meslek grupları sayesinde geniş kitlelere ve eğitim aracılığıyla genç kuşaklara temas etme fırsatı yakalayarak hem Arap kültürünü üstünde birikmiş tozlardan arındırmak hem de Batı modernleşmesinin teknoloji, bilim, eğitim, kültürel sermaye gibi nimetlerinden gerçek anlamda faydalanmak istemişlerdir.

Arapların ulusal değerlerinin ön plana çıkmasına katkı sunan bir diğer grup ise Osmanlı reformlarından beslenmiştir. Yeni ve modernleşmeci bakış açısıyla kendisini geliştirmiş memurlarla birlikte kendi toplumunun önde gelen seçkinlerini ve toprak sahiplerini içeren bu grup süreç içerisinde Arap hareketine liderlik etmiştir. Özellikle kültürel özelliklere, birleşmeye yardımcı olmak adına kardeşliğe ve eşitliğe vurgu yapmışlardır.

Tüm bu gruplar ortak paydada ulus- devlet mantığı içerisinde Arap birliği ve kalkınmasına hizmet etmek, hem yabancı devletlerle hem de işgücüyle rekabet edebilmek ve güç sahibi olabilmek adına bilim ve eğitimle yakından ilgilenmişlerdir. Hakeza Arapça da bürokrasi ve ilahiliğin dili olarak görülürken bilime uyum, felsefe ve eğitime de katkı sağlayacak şekilde gözden geçirilmiştir. Dilde bu minvalde bir ıslah çalışması gerekli

görülmekteydi; çünkü zaten uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin yönetiminde kalan topraklarda uygulanan fetih politikası gereği Osmanlı Türkçesi düzenli olarak kullanılmıştır. Ne var ki, yeni Türkiye'de de Cumhuriyetin köklenmesi ve yükselmesi için Arapça ve Farsçanın başka bir etnik yapıya ait olup Türk milliyetçiliği ideolojisiyle bağdaşmamasından dolayı söz konusu dillerden uzaklaşılmaya çalışılması gibi Tunus ve Mısır'daki gibi Arap milletler de 19. yüzyılda Arap imajının önüne geçmemesi adına çeşitli aşiretler tarafından Osmanlı Türkçesinde uzaklaşma çabası içerisine girilmiştir. Yeni Arap dili kültürel sermayesinin toplumsal hafızada tazelenmesini ve aynı zamanda özgürlük ile bağımsızlık duygularını okşamak istemiştir ki özgün Arap fikirleri ortaya çıksın, bilimsel veriler daha anlaşılır kılınsın ve her alanda Arap üretiminin sistemli yükselişi başlatılmış olsun. Dilde millileşme çabaları özellikle Suriyeli, Tunuslu ve Mısırlı yazarlar tarafından rayına oturtulmuştur.

2.5. Etnik Örgütlenmede Arap Kimliği ve "Vatan" Kavramı

Arap milletine mensup devletler arasında birliğin, bütünsel yapılanmanın kamuoyu gündemine taşındığı zamanlar olmuştur. Ne var ki, coğrafi milliyetçilik ve vatan kavramının Mısır, Suriye, Irak, Tunus gibi ülkelerde daha fazla geliştiği gözlenmiştir. Bu etnik geniş aile içerisinde vatan kavramına duyarlılık 19. yüzyıl Osmanlı'nın reform hareketleriyle girerken yurttaşlık, vatanperverlik, millileşme, ulusal hak ve sorumluluklara dair farkındalıklar da belirginleşmeye başlamıştır. Uzun yıllar Osmanlı bünyesinde etnik kimliğinin ayırt edici bir işleve sahip olduğunu deneyimleyen Arap milleti bir süre için de emperyalist güçler altında hoyratça yaşamak durumunda kalarak Batı propagandasıyla etnik ötekileştirmeyi varoluşuna atfetmeyi öğrenmiştir. Bu süreç onların vatan ve milliyetçilik kavramlarına bağlılıklarının gelişmesine yardımcı olurken aynı zamanda parçalanmışlıklarını da perçinlemiş bulunmaktadır.

Bu kara mizah örneği özellikle 1900 ile 1945 yılları arasında Doğu medeniyetleri coğrafyasında vatan kavramının daha ayağı yere basan bir dönemin yaşandığı zaman süreci olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin parçalanışı, Türkler de dâhil birçok etnik grubun kaderini ve bağımsızlığını tayin etme "hakkı" ve/ veya "mecburiyeti"ni son noktaya kadar getirmiştir. Geriye ise onu karşılamak kalmıştır. Bu süreçte Arap milliyetçiliğinin her daim "yanında olan" Batılı güçler, kimi zaman da onların önüne geçmekten geri durmamıştır; her açıdan bütünsel bir özerkliğe kavuşacakları zamanlarda bile.

1920 ile 1930 yılları arasında milli anlam arayışlarını sömürgeci devletlere karşı yaptıkları ayaklanmalarla dışa vuran Suriye, Mısır, Tunus, Irak, Libya, Fas gibi ülkelerdeki Arap halkı için kat edilmesi gerekilen biraz daha yol vardır. Üstelik Yahudi İsrail Devleti'nin

Filistin topraklarında kendilerine ait bir yurda sahip olmaları gerektiğini düşünen Büyük Britanya gibi ülkeler sayesinde hedefler biraz daha uzaklaştırılmıştır.

Bu coğrafyanın milliyetçilik konusunda günümüze değin taşıdığı handikaplardan birisi de bölgesel sınırlar içerisinde belirlenmiş bir Arap ülkesine atfedilmiş vatan kavramı ile milliyetçilik bağlamının tüm Arap milletlerini içine dâhil edecek şekilde genişletildiği, aşiret ya da kabile düsturları yerine ulus bilincinin paylaşıldığı ülkünün yaşatılmaya çalışılmasıdır. Yine de Araplar bu dönemdeki zorlukların meyvesini farklı ideolojik örüntüler benimseyen partiler sayesinde siyasal yapılanmalarını geliştirerek toplamıştır. Aslında meşrutiyet hareketleri Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kendisinden bahsettirmeye başladıktan sonra, her ne kadar inişli çıkışlı bir süreçten bahsedilecek olunsa da, Osmanlı tebaası arasında optimum koşulların yakalandığı günlere yönelik umutlar da yeşermeye başlamıştır. Dolayısıyla Arap milletinin de ayrılıkçı bir eğilim sergilemesi zamanla şekillenmiş bir gelişmedir. Son zamanlarda ciddi boyutlardaki toprak kaybının üzerine Libya'nın İtalya'ya verilmek durumunda kalınması halk meclislerinin bu konuyla çalkalanmaya başlamasının önünü açmıştır. Daha fazla güç kaybına uğranmaması adına yönetimdeki hâkimiyetini arttırmayı amaçlayan Osmanlı ise merkezi yönetime ağırlık vermeye başlamıştır. Bu kapsamda başlatılan dilde sadeleşme, Türkçeleşme hareketleri de Arapçanın çeperlere doğru itilmesini gerektirmektedir.

Arapları da kapsamına dâhil eden Osmanlıcılık hareketi bu ayrıştırmaya tepki olarak Arap ve Türk milletleri ile Osmanlı'ya bağlılığını sürdürmek isteyen diğer etnik gruplar arasındaki bağın eşitlik temelinde yeniden yapılandırılması gerektiğini düşünmektedir. Bu dönemde Mısır topraklarında ise daha farklı bir siyasi çerçeve gözlenmektedir. Büyük Britanya ile anlaşılarak daha iyi bir yaşam standardının oluşacağı görüşünde olanlara karşılık tam bağımsızlık düşüncesiyle Arap milliyetçiliğine olan bağlarını sıcak tutmak isteyenlerin parçası oldukları bir çerçevedir bu.

Yaşanan bu çok seslilik ve aslında dönemin siyasi ve ideolojik hayatının ne kadar hareketli olduğunu göstermektedir. İslami ve/ veya yerel özerkliğin yanı sıra Arap kültürünün altında birleşebilmek bu dönemin başlıca örgütlenme projelerinden birisidir. 1913 yılında Paris'te Suriyeli temsilcilerin ağırlıklı olarak yer aldığı bir Arap kongresi düzenlendiğinde Pan-Arabizm akımı için de daha fazla netlik meydana gelmiştir. O dönemde henüz Osmanlı içerisindeki Arapların Türkleştirme politikalarına tepkisinden beslenmekte olan bu akım, Türk millileşme hareketlerinin amacına ulaşması durumunda Arapların çok daha zor durumda

kalacağından milli yapılanmaları için gerekli olan desteği İngiliz ve Fransız bürokrasisinden bulmuştur. Bu müttefiklerle yol alan akım 1916'da meydana gelen Arap İsyanı'yla güçlü bir ivme kazanmıştır. Bu gelişmenin Osmanlı Devleti'ne yansıması ise I. Dünya Savaşı'ndan Almanya ile yenik çıkan ve sonrasında daha büyük bir mücadeleye başlayacak olan parçalanmış bir devlet olmuştur. Türk milleti için ulusal vatan bütünlüğüne ve cumhuriyete doğru ilerleyen olaylar zinciri meydana gelirken bağımsızlık düşlerinden uyandırılan Arap milleti için de 1919 yılında İngiltere ve Fransa mandalarında geçecek olan dönemi başlatmıştır. Arabistan'da Şerif Hüseyin'in liderliğindeki Vahhabi Hareketi karşısında otoritesini kaybedince 1932 yılında Suudi Arabistan Krallığı kurulmuştur. Böylelikle tarihe Kuzey Yemen ile birlikte Avrupa mandasından çıkmayı başararak bağımsızlığını eline almış Arap devleti olarak çıkmıştır. Emeviler ile başlanılan kötü ilişkilerin Abbasiler ile "sadık millet" şeklinde nitelendirilen bir boyuta gelmesi, Türklerin Araplara "necip millet" demesi, 19. yüzyıl ve yeni milliyetçi hareketlerin yükselişi ile Osmanlı'nın Yunanlılar ve Araplarla topraklarında filizlenen bu yeni ideolojiyi anlayamaması, Araplarla kurdukları bağları gerçeklik yerine kutsallık ile örtüştürmeye çalışması; ideolojik açıdan Orta Doğu'dan kopmasını sağlamış ve bu kopuş fiziki olarak o coğrafyanın kaybedilmesine kadar varmıştır.

2.6. Osmanlı Devleti'ndeki Arap Örgütlenmesi ve Siyasal Yapılanma

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl siyasi sınırları içerisinde meydana gelen hareketlenmeler bir yanıyla kopuşun fitilini ateşlese de bir yanıyla da dünya için yeni bir dönemin kırılması noktası olmuştur. Osmanlı/ Türk – Arap ilişkilerinin başkalaşmasına, yeni bir form almasına neden olan birtakım olaylar yaşanmıştır. Arabistan'da Vahhabilik'in yapılanması ve 1798 dolaylarında Fransa'nın Mısır'ı işgali Osmanlı'nın İngilizlerin desteğini almasıyla süreç, bir dış meseleye evrilmiştir. Bütünlüğün devamı için Osmanlı'nın benimsediği İslam Birliği politik söylemi ile çeşitli dini toplulukların kanaat önderleriyle yakın tutmaya çalıştığı ilişkiler bir dereceye kadar destek sağlamıştır. Ayrıca Hicaz demiryolu gibi önemli bir proje de bu kapsamda hayata geçirilmiştir. Ne var ki atılan adımlar beklenen sonuçları vermeyince I. Dünya Savaşı başlamıştır. Pek çok Osmanlı toprağının İhtilaf güçlerinin kontrolünde olması ve cihat çağrısının yeterince karşılık bulmaması nedeniyle Osmanlı Suriye ve civarı, Irak vilayetleriyle Yemen'in fiili desteğini alabilmiştir. Yine de savaşın seyri, Osmanlı Devleti'nin bu coğrafyada bu insanlar adına daha fazla liderlik yapamayacak olması şeklinde gelişmiştir. Her ne kadar tarihin bu yılları Türkiye'nin bellek izlerinde "Arap İsyanı"nı kodlamış olsa da sürecin belli bir millete veya ülkeye pay edilmesi, Türkiye'deki günümüz ilişkilerini de şekillendiren bir senaryoya temel oluşturmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen inkılaplar, Türk toplumsal hafızası ile kimliğini belirlemekle birlikte Arap milleti ve birliği için de birtakım oluşumlar meydana getirmiştir. Özellikle 1924 yılında laik bir yönetim doğrultusunda ilerleyebilmek adına İslam halifeliğinin kaldırılması, henüz birlik olma yönündeki bilincini sağlamlaştıramamış Arap ülkeleri için kafa karıştırıcı bir gelişme olmuştur; çünkü Mısır, Irak ve Suudi Arabistan gibi ülkeler İslam halifeliğinin kazandıracağı nüfuza da sahip olmak istemiştir. Bu durum da bölge halkları arasında rekabet duygusuyla çekişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. 1931 yılına gelindiğinde İsrail'in Siyonist saldırılarıyla Filistin'in geleceğinden endişe duyan bölge ülkeleri, Panislam Kongresi'ne gösterdikleri yüksek katılımla büyük ölçekli birlik örneği sergilemişlerdir. Filistin'e yönelik Siyonist saldırıların olayın seyrini değiştirmesiyle Pan-Arabizm'e gösterilen bağlılık da artarak gelişim göstermiştir.

Siyasal oluşum örneklerinin başını çeken Milliyetçi Hareket Birliği 1933 yılında kurulduğunda Arapların tam bağımsızlığını ve Arap Birliği'ni parti çerçevesine yerleştirmesinin üstünden çok geçmeden parti liderinin vefatı ile başlayan parti içi çekişmeler nedeniyle milliyetçiliğe olan hedeflerini devam ettirememiştir. Bunun yanı sıra gizli olarak faaliyet gösteren aynı dönem Arap Özgürlük Cemiyeti ile Arap Milliyetçi Partisi oluşumları da bu uğurda kalıcı olamamıştır. Henüz milli varoluş etrafında ortaklaşamayan toplumsal aktörler bölge halkları için mevcut bağlamda doktrinleri dünyayı saran faşizm ve komünizmin de kolaylaştırıcı bir etki yaratacağı mümkün gözükmemiştir.

Bugün Orta Doğu'nun modern yaşama doğru atılan adımlarını, Akdeniz havzasını kaplayan dönüşüm süreçlerini, Arap Baharı'nı, Orta Doğu ülkelerinin Türkiye ile olan ivmeli ilişkilerini gözden geçirmek Suriye göçünün oluşturduğu etkileri, Türkiye'nin siyasi duruşunu, bu medeniyetlerle yeniden şekillenen iletişim süreçlerini daha iyi kavramak adına önemlidir. Bu nedenle Arap milliyetçiliği ve bağımsızlık süreçlerini de incelemek yerinde olacaktır.

2.6.1. Toplumsal Arapçılık (1945 – 1973)

İkinci Dünya Savaşı'nın bitişiyle cephe gerisi saldırılar sonlanırken dünya Sovyetler Birliği ile Birleşik Devletler'in pek çok alandaki çekişmelerine sahne olmuştur. Diğer taraftan insani ve sosyal şartların iyileştirilmesi gerekliliği ertelenemez bir konu olarak kalkınma planlarının bir parçasıdır. Arap petrollerinin yabancı sermayelerin gözünü kamaştırması ise Arap yönetimleriyle dirsek temasına geçileceğinin habercisidir. Sancılı geçen uzun bir dönemin ardından 1945 yılında kurulan Arap Birliği, 1945 ile 1962 yılları arasında bağımsızlığını kazanan birçok Arap ülkesi adına birbirlerinin sınırlarını ve egemenliklerini resmen tanımaya,

işbirlikleri yapmalarına uygun ortam sunmuştur. Temel olarak bu birlik, özelde Arap devletleriyle birlikte genel tehditler karşısında bütünleşmiş bir Arap kalesi tasvir etmiştir. Biraz çatırdayarak da olsa bu birlik bazı ülkeler arasında bütünleşmelerin oluşmasını sağlamıştır. Bunlardan ilki her ne kadar sonradan ayrılacak olsa da Suriye ve Mısır'ın birleşmesi olmuştur. Cemal Abdülnasır liderliğinde 1958 ile 1961 yılları arasındaki birleşme Suriye'nin ittifak halinden ayrılmasıyla sonlandırılmıştır. 1963 yılında Suriye, Mısır ve Irak arasında kurulmaya çalışılan işbirliği bu kadar da şanslı olamayarak tam anlamıyla resmiyet kazanamadan feshedilmiştir.

Birleşme ve yönetim alanlarında uzlaşı sağlama konusundaki istikrarsızlık selamete erecek gibi durmayınca Arap milliyetçiliği, Filistin mücadelesini kazanmak ve tek parti yönetimiyle yola devam etmekte karar kılmıştır. Ne var ki Batı'nın müdahaleleri, İsrail'in ağır saldırıları, ekonomik sıkıntılar; resmedilmeye çalışılan Arap sosyalist tablonun dokusunu bozmaya başlamıştır.

> *"Arap milliyetçiliği bu toplumsal aşamada her ne kadar bir halk hareketi olma iddiasında bulunup Arap dünyasında ortaya çıkan bütün ideolojileri gölgede bıraksa da; özellikle 1956 ve 1970 yılları arasında Mısır başkanı olan Nasır'ın (1918 – 1970) ağırlığını koyduğu politikalar, yaptığı konuşmalar ve eylemlere rağmen hareketin asıl amacı olan Arap Birliği'nin kurulması başarıya ulaşamadı. Dış baskılar ve askeri yenilgilerden başka tek parti yönetimine dayalı siyasi formül de başarısızlığın önemli unsurlarından biri oldu; zira bu anlayış siyasi katılımı ve esnekliği sağlayan dinamik bir mecra olmak yerine siyasi muhalefeti baskı altında tutmanın aracı haline geldi" (Choueiri ve diğerleri, 2017: s. 366).*

Youssef M. Choueiri'nin ele aldığı bu süreçle Arap milletlerine mensup tüm ülkelerin her açıdan sıkışmış ve arada kalmış hallerinin anlaşılması mümkündür. Çalışmasının takip eden kısımlarında Arap milliyetçiliğini üş ana akımda gruplandırarak toplumsal düzlemde milliyetçiliğin farklı yorum ve uygulamalarını aktarmış olmaktadır. Kuruluşu 1947 yılına dayanan Baasçılık, Arap Baas Partisi'nin ideolojik manifestosudur. Öğrenci, işçi, azınlık ve köylü üyeleri olmasına rağmen dikey bir yapılanmada hiyerarşik işleyişe sahiptir. Merkezi Suriye'dir. 1962 yılında Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılmasıyla birlikte daha fazla benimsenmiştir.

Nasırcılık ise Mısır lideri Cemal Abdülnasır (Nasır)'ın benimsemiş olduğu politik duruş ve sergilediği eylemleriyle şekil almıştır. Nasırcılık, Baasçılar gibi dikey yapılanma örneği sergilemiş olsalar dahi, sosyalizmi benimsemişlerdi ve bu yönüyle Baasçılığa ters düşmüştür. Nasır önderliğindeki Suriye ve Mısır birleşmesinin son bulması Nasır için bir anlama sahiptir. Bu doğrultuda gözlemlediği nokta ise her Arap ülkesinin kendine özgü bir bağlamı, koşulları ve amaçları bulunmaktadır. Aynı zamanda demokrasi onun için siyasal, sosyalizm ise toplumsal özgürlüğü yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında ikisi de varılması gerekilen ideallerdir. Ne var ki bu çerçevede sosyalizm önceliklendirildiği için demokratik koşulların oluşturulması ikinci aşama olarak kalmıştır. Bu ideallerin hayata geçirilmesi için aşılamayacak belki de tek senaryo olan Nasır'ın ölümü, 1970 yılından sonra bu milliyetçilik akımının ilerlemesinin önündeki ana engel olmuştur; çünkü sonrasındaki idare Nasır kadar karizmatik liderlik örneği sergileyememiştir.

Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde okumakta olan bir grup öğrenci tarafından kurulan Arap Milliyetçi Hareketi ise bu özelliği nedeniyle belki de Arap milliyetçiliğinin en dinamik yapılı ürünü olmuştur. Bu yapısı idare konusunda etkili olmuş olacak kibir an önce harekete geçip masanın başında oturarak ve/ veya ideolojilerle gereğinden fazla meşgul olmamak gerektiği kanaatini sürdürmüşlerdir. Anti – sömürgeci duruşuyla henüz tam olarak milli bütünlüğünü kazanamamış ülkelerin siyasal özgürlük durumlarıyla daha ilgilidir. Baas Partisi'yle arasındaki çekişme nedeniyle de Nasırcılığa yakın bir konumda kalmak istemiştir. Nasır 1963'te sosyalist bir tutum sergileyince Arap Milliyetçi Hareketi'nin liderleri de Marksist bir çağrıda bulunarak sınıf mücadelesine karşı silahlı bir ayaklanma gerçekleştirmeyi planlamışlardır. 1966'da başlayan bölünmeler, 1967'de İsrail karşısında Suriye, Ürdün ve Mısır'ın ağır yenilgisinin ardından ayrılığa dönüşmüştür.

1980 – 1988 İran – Irak Savaşı ile 1990 – 91'de Kuveyt'in işgali Pan – Arabist ve İslam söylemlerinin aynı potada buluştuğu bir ortamın oluşmasında etkili olmuştur. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in önemli bir konumda yer aldığı 11 Eylül 2001 saldırılarıyla birlikte dünya güçleri ile kamuoyunun nefret içerikli söylem ve yaptırımları, İslami ve Arabist yapılanmayı birbirinden ayırt etme girişiminde bulunmamıştır. Bu tepkiler İslamofobiyi besleyerek Müslümanlığı da tehditleştirmiştir. Çok geçmeden İngiliz ve Amerikan ordularının 2003 yılındaki işgaliyle Baas Partisi'nin oluşumu yeryüzünden silinirken Saddam Hüseyin için de benzer bir kapanış sahnesi tasarlanmıştır. Nasır'ın 1970'teki vefatı, 1979 tarihli Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgali, İran - Irak Savaşı, Filistin'in süregelen

ötekileştirilip yok sayılması, 11 Eylül olayları ve sonrası derken Arap milliyetçiliği hem içeriden hem de dışarıdan fazlaca zarar görmüştür.

3. Türk'ün İslamiyet'le Teması ve Manevi Bağı

3.1. Tarihteki Türklerin İslami Karakterlerinin Oluşumu

> *"(K 1) İlahî göğün yarattığı Türk Bilge Kağan, bu devirde tahta çıktım. Sözlerimin tamamını dinleyin, özellikle küçük erkek kardeşlerim, çocuklarım, birleşik soyum, halkım ... güneyde Şadlar, kuzeyde Tarkanlar, beyler, Otuz ... Otuz Tatar halkı ... ... Dokuz Oğuz Beyleri ve halkı, bu sözümü iyice işitin, sıkıca dinleyin! Doğuda güneşin.*
>
> *(K 2) doğduğu yere, güneyde aydınlığın ortasına, batıda güneşin battığı yere, kuzeyde karanlığın ortasına kadar, bu sınırların içerisindeki halkın tamamı bana bağlıdır. Bu kadar halkın tamamını düzene soktum. Şimdi onların endişesi yok. Türk Kağanı Ötüken dağlarında hüküm sürerse ülkede sıkıntı çıkmaz."*[6]

Türsel bir varlık olarak insan, doğasında meydana gelen değişimlere adaptasyon sağlama kabiliyeti gelişmiş bir canlıdır. Tensel özellikleri, vücut yapısı hatta karakter özellikleri bile iklimsel farklılıklar gibi değişim süreçlerine uyum sağlayabilmektedir. İçinde yaşadıkları grup ve/ veya topluluk, insanlar için etkileşime geçecekleri, hoşnut olmadıkları konulara karşı bit tavır ya da uyum örneği sergileyecekleri, hal ve sorumluluklarıyla birey duygusuna sahip olacakları bir düzlemdir. Bu da beraberinde ait olma pratiklerini getirecektir. Bireyler sahip oldukları birtakım özellikler ve/ veya tercihleri doğrultusunda bünyelerinde himaye etmeye karar verdikleri kimlikler sayesinde hareket sahalarını inşa edebilir, aidiyet bağlarını da şekillendirebilirler.

Toplumlar da bireylerden meydana geldiği için benzer bir uyum ve tercih sürecinden bahsedilmesi mümkündür. Öyle ki tarihte farklı minvalde pek çok örneğin yer aldığını da

---

[6] Orhun Yazıtlarının Bilge Kağan Yazıtlarındaki kuzeye bakan yüzlerinin 1 ve 2. Kısımlarıdır. Erişim adresi: http://www.orhunyazitlari.com/bilge-kagan.html

Erişim Tarihi ve Saati: 18.11.2020 – 14.45

belirtmekle birlikte, Türk toplumunda milletleşme ve İslamileşme süreçlerinden örnek verilebilir. Göktürk Hakanı Bilge Kağan'ın sözlerine yer verilen Orhun Yazıtları'nda Türklüğe duyulan bağın kuvveti ve devlet gücüne atfedilen ihtişam gözlemlenebilir. Kimliklerini devam ettirebilme, güvende olma, sınırlarını genişleterek nüfuzunu arttırma arzusu, zorlu yaşam şartları gibi nedenlerle askeri güce sahip olma kimliklerinin bir parçası haline gelmiştir. Hun Devletleri, Göktürkler, Avarlar, Hazarlar, Uygurlar, Karahanlılar, Selçuklu Devleti, Osmanlı Devleti gibi tarihte bilinen pek çok Türk devleti güçlü birlikler kurarak temasa geçtiği diğer toplumları etkilerken kendileri için köklü değişimlere neden olacak yeniliklerle karşılaşmışlardır. Kültürel ve toplumsal olanların yanı sıra dini değişimler takip eden süreçlerin seyrini de etkilemiş bulunmaktadır. Çok tanrılı dinlerle birlikte Hristiyanlık, Maniheizm, Budizm, Musevilik gibi çeşitli dini inançlara tâbi olan Türkler de olmuştur. Ne var ki, İslamiyet, Karahanlılar ile birlikte Türkler için daha fazla sebat edilen inanç ve hayat tarzı olarak varlığını devam ettirmektedir.

Türklerdeki güçlü devlet ve askeri yapılanmasının Müslümanların cihat anlayışı, savaşçı kimliğiyle karşılaşması iki grup arasında kabullenişin uzun süre sağlanamamış olmasına neden olmuştur. Bir tarafın dini inançları uğruna görev kabul ettiği politika çıkılan yoldan vazgeçilmeyi kabul etmezken diğer taraf için de milli benliklerinden ödün vermek, başka bir milletin korumasında yaşamak durumunda kalmak da kabul edilebilir bir durum değildir. Abbasi Hanedanlığı'nın yönetimde söz sahibi olmasıyla birlikte uygulamada yapılan birtakım değişiklikler Türkler ve Müslümanlar arasında gergin ilişkilerin de biraz olsun rahatlamasına yardımcı olmuştur. Türklerin savaşçı ve dayanıklı bünyeleri İslamiyet'in yayılması için elverişli koşulların oluşmasını sağlayacaktır. Bunun için Abbasi Hanedanlığı zamanında Türklerin Müslümanlaşmasıyla birlikte devlet kadrolarında yer almaları da çok sürmemiştir.

Özellikle İranlıların ve Türklerin yüksek rütbelerde, önemli konumlarda görevlendirilmesi Arap kabileler açısından kimi zaman rahatsızlık verici olmuştur. Özellikle Araplar ve İranlılar arasındaki huzursuzluklar Türklerin kendilerinden bahsettirerek adlarını duyurmalarında imkân oluşturmuştur. Me'mûn ve özellikle Mu'tasım'ın halifelik dönemlerinde Türkler askeri ve devlet kadrolarında daha fazla yer almaktadır. Bu hizmetleri esnasında özellikle milli bağlarını devam ettirmek adına genellikle "el – Türkî", "çur" ve/ veya "tekin/ tigin" unvanlarını ekledikleri yapılan araştırmalar esnasında gözlenmiştir (Yıldız, 2011: ss. 17 – 21)[7] . Bu ayırt edici unsurun devam eden kuşaklarda Arap devleti bünyesinde yaşamakta olan

[7] Ayrıntılı bilgi için bkz: Yıldız, H. D. (2011). *İslamiyet ve Türkler.* Erişim Adresi: https://mega.nz/file/sHIBTYzJ#uila7HJgmU6gNIrifP93ixPHmI-abvPasKg8NPDb5Y0

ilk nesillerdeki Müslüman Türkler kadar kullanılmadığı da elde edilen sonuçların bir diğer yüzünü oluşturmaktadır[8].

Türklerin İslamiyet'i kabul edişleri hem Arap medeniyetlerini hem de İslami inanç dağılımı etkileyen bir gelişme olmuştur. İslamiyet'e bağlılıkları hizmet etme bilinciyle gerek ilk dönem Arap devletleri bünyesinde gerekse de Türk devletlerinde sebatkâr ve özverili çalışmalarının, sık sık İslami seferlere çıkmalarının önünü açmıştır. Bu şekilde Doğu medeniyetlerinin topraklarında doğan İslamiyet'in yayılmasında Türklerin de hatırı sayılır bir payı olmuştur. Takriben X. yüzyıl civarında Türk popülasyonunun ağırlıklı olarak Müslümanlığı seçerek İslam hizmetine girmesi, daha sonraları kurulacak olan Osmanlı Devleti'nin hem dini vazifelerinin kutsal bir ürünü olarak gördüğünden sınırlarını kıtalararası genişletmesi hem de yıllarca Arap hâkimiyetinde muhafaza edilmiş halifelik makamını Sultan Selim ile Türk topraklarında yaşatmaya devam etmesi Türk ve Arap milletleri arasında üstü örtülü bir çekişmenin kökenini oluşturmaktadır. Yusuf M. Choueiri'nin konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde kaleme alınmıştır.

> *"Geçen yüzyılın sonlarında Türk ve Arap yazarlar, kendi etnik toplumlarının İslama hem din hem de bir devlet düzeni olarak katkılarını göstermek için birbirleriyle yarıştılar. Türk aydınları İslam saflarının sınırlarını genişletmede ve sonrasında da İslamın kalbi olan toprakları yabancıların hesapları ve işgaline karşı savunmada Osmanlının muzaffer başarılarını ima ettiler. Buna karşın eğitimli Arap elitleri, ilk dönem savaşçıları ve politik liderleri bir yana, İslamı doğuran, ona peygamberini ve kutsal kitabının dilini veren etnik kimliklerine temel rol biçtiler" (Choueiri ve diğerleri, 2017: s. 351).*

İslamiyet inancı Türk milletinin içerisinde yaşamaya başladığından bu yana din ve milliyetçilik kavramları da birbiriyle bütünleş(tiril)miştir. Osmanlı armasında yer alan otuz sembol arasında betimlenmiş olan Kur'an- ı Kerim, devletin ayrılmaz bir parçası olmakla birlikte bütünleştirici de bir unsur olarak yer almaktadır. Armada asa ve şeşper ile ilintili bir şekilde konumlandırılan terazi motifi, Kur'an- ı Kerim ve kanunnameler üzerine

Erişim Tarihi: 20.11.2020 Erişim Saati: 15.39

[8] İlave olarak ilerleyen tarihlerde, özellikle 1000'li yılların başlarından itibaren, İslam medeniyeti Selçuklular idaresine geçerek önemli kazanımlar elde edilmiştir. Öyle ki 1055 yılına gelindiğinde Abbasi halifesinin İslam ülkelerinin yönetimini Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e bırakmasıyla Türkler yalnızca isimleriyle değil başarılarıyla da tarihe geçmiştir(İnalcık, 2016, s. 261-262).

yerleştirilmektedir.[9] Bu şekilde adalet duygusu ve olgusunun dini inançtan ve yazılı kaynaklardan beslenerek tecelli etmekte olduğuna ilave olarak tüm işleyişin bilgi ve üstünlük çerçevesinde gerçekleştiği ve bu sayede bilgi ve üstünlüğe de hizmet edilmekte olduğu anlaşılmaktadır. "Dinin siyasileşmesi" (Choueiri ve diğerleri, 2017: s. 350) milli benlik içerisinde zamanla özümsenmiş ve toplumsal mekanizmalardan birisi halini almıştır.

3.2. Cumhuriyet ile Yeniden Düzenlenen İslami Karakter

Bahsi edilen sürece muhalif ve Batılılaşma yanlısı bir dinamik olarak hareket etmekte olan Jön Türk hareketi bu noktada güzel bir örnek teşkil etmektedir. Fransız modernleşme hareketini kendisine rol model belirleyen bu oluşum, Osmanlı Devleti'nin dini bağlılıklarının zaman içerisinde bir zaafa dönüşerek modernleşme aşamasında Avrupalı devletler nazarında eksi puan oluşturduğunu düşünmekte ve bunun yaşanmasında dini güçlü bir etken olarak değerlendirmektedir. Bu sebeple pozitivist aşamalara bir an önce geçip bu yolda ilerlemek gerektiği görüşüne inanmışlardır. Jön Türkler açısından dini içerikler de yapılanma esnasında kendi alanı içerisinde, özel alanda kalması gereken toplumsal bir ihtiyaçtır. Jön Türklerin güçlü isimlerinden olan Ziya Gökalp, Mustafa Kemal Atatürk'ün de Kurtuluş ve tekrar yapılanma sürecinde düşünce yapısını örnek aldığı bir modeldir. İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in övgülerini hak edebilmek uğruna günlerce Konstantinopolis'i kuşatma altında tuttuktan sonra savunmayı delip kenti İstanbul'a dönüştürmüş, yeni bir kimlik inşa etmiş bir Osmanlı sultanından, toplumsal ve idari muhakemesinde Kur'an- ı Kerim'den beslenmekte olan bir yargı sisteminden, İslam ülkelerinin lideri olup halifelik kaftanını kuşanabilmek adına mücadele veren Osmanoğulları'ndan bahsedildiği düşünülecek olursa işleyişi dini nüanslardan arındırmanın ne kadar zor olacağı kanaatine de varılacaktır.

Bu sebepledir ki Türk kimliğinin yeniden inşa edilmesinde bir süre aslında İslam'dan da beslenmiştir. Özellikle bağımsızlık mücadelesinde Hristiyan Batılı güçlere direnme gücünü ve motivasyonunu verebilecek bir faktör olarak değerlendirilmiş ve "Tersine İslam" yaklaşımıyla politik bir araç olarak kullanılmıştır. 29 Ekim 1923'te halifeliğin kaldırılarak Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından dini kimlik laikleşme projesi kapsamında yeniden konumlandırılmıştır. Bu takiben 1924 yılında dini işleyişin kontrolü ve organize edilmesi konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı görevlendirilip kanunlarda yapılan düzenlemelerle laikleşme gerçekleştirilince Türkiye'nin çizgisi de daha netleşmiştir. Halk açısından birtakım

[9] Daha detaylı bilgi için bkz. https://www.delinetciler.net/showthread.php?t=117
Erişim Tarihi ve Saati: 23.11.2020 – 23.43

kafa karışıklıklarının ve/ veya uyum problemlerinin meydana gelmesi kaçınılmaz bir durum olmuştur. Özellikle Osmanlı'yı hatırlatması, öğrenmesi pek kolay olmadığı için halkın okuryazarlık oranını etkilediği ve hâlihazırda dini yapılanmayı kamusal yerine özel alana çekmeye yeni yeni başlamışken alfabenin de Türk toplumuna uygun olacak şekilde eğitime dâhil edilmesi gerekmiştir[10]. 1 Kasım 1928 tarihinde Latin Harfleri Kanunu'nun kabulü, hem eğitimde verimlilik hem de İslamiyet'le ve Arap milletiyle kültürel bağını seviyelendirme esasına dayanmaktadır. Bu şekilde Türk ulusu ibadetlerini yerine getirmek istediğinde Arap harflerinin görünürlüğüyle yalnızca Kur'an- ı Kerim üzerinden bağlantı sağlayabilecektir. Bu şekilde algısal olarak da din, kamusal hayat ve eğitimden başkalaşmıştır. Böylelikle Osmanlı ve Selçuklu Devleti'nden gelen paradigma Cumhuriyet Türkiye'sinde değişim göstermiştir. Yüceltilen unsurların da farklılaşmasına dikkat edilerek Araplarla ve Arapça ile kurgulanan "kutsal bağ" yerini Türklüğe, millet kavramına, modernite söylemlerine bırakmıştır. Böyle olunca kutsiyete dair izler, değişen perspektif nedeniyle, yerini zamanla "geri kalmışlık" koşullanmasına bırakmıştır. Gerçi bu durumun tam anlamıyla ve bütünsel olarak rijit, kaskatı, geçişken olmayan bir hal aldığını söylemek yanlış bir değerlendirme olacaktır. Ne var ki, "Coğrafya kaderdir" sözünü doğrulayan bir süreç yaşanmıştır. Ulus inşasının karakterini belirleyen radikal bir değişme de 1924 ve 1928 Anayasalarıyla ilgilidir. Devletin dininin İslam olduğuna yönelik madde 1928 Anayasası'nda görülememektedir. Türkiye'nin rengi, dokusu, sesi, kimliği ve ulus anlayışı böylelikle Osmanlı Devleti'nden hayli farklılaşmıştır.

Devlet eliyle yapılan sekülerleşme programları toplumsal hafızada meydana gelebilecek iki başlılık imgelerini önlemeye yöneliktir. Ne var ki toplum bileşenlerinin tümüyle bu aşamaya hazır bulunuşluklarının aynı oranda olmasını beklemek gerçekçi olmayan bir tutum sergilemek olacaktır. Özellikle Anadolu topraklarında zorlu hayat şartlarında dinin dayanışma ve yaşam motivasyonu olarak birtakım arayışlar açısından farklı anlamlara sahip olması da söz konusu programların önündeki başlıca engellerdendir. Öyle ki farklı etnik yapıların ve/ veya dil gruplarının etrafında toplanabildikleri bir payda olarak İslam, vazgeçilemez ya da dokunulamaz bir konumda yer almaktaydı. Dolayısıyla yöneticilerin Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Menemen Olayı minvalinde veya dini amaçlarla güdülenmiş başkaca kalkışma hareketlerinin tekrar yaşanmaması için yönetimin dini eğilimin denetimli bir şekilde halk düzleminde dolaşmasına

[10] Arap alfabesi, Arapçanın aksine Türkçe için yeterince uyumlu değildir. Her ne kadar Arapça ve Farsçadan kelimeler içermesine rağmen Arap yazısının tam olarak karşılayamadığı şekil ve sesler de barındırmaktadır. "Osmanlı Türkçesi, en iyi günlerinde, imparatorluk uygarlığına yaraşır bir araç olarak, ihtişamlı bir ifade aracı olmuştu; fakat daha sonraları, daha az hünerli kimseler elinde ağır, esneksiz ve inanılmaz derecede ağdalı hale gelmişti" (Lewis, 1993, s. 421)

izin vermesi gerekmekteydi. Türk ulus kimliğini zedelemeyecek ve dini yaptırım uygulandığı hissiyatını oluşturarak tepki çekmeyecek bir oluşum şeklinde çözüm arayışları da 1950'li yıllarda Demokrat Parti ile siyasal kimliğe sahip olmuştur. Demokrat Parti yılları siyasalın halk tabanına inerek normalleşmesi ve dinin politika gündemine dâhil olarak siyasallaşması anlamına gelmektedir. Kentleşmenin ekonomik ve kültürel canlanmada ivme oluşturmasıyla modernleşme hareketlerinin yalnızca politik söylem olarak değil; halkın rutinine de karışmaya başladığının göstergesi olmuş bir dönemdir.

Bu dönem aslında sonraları "çarpık kentleşme" olarak nitelenecek olan yapılaşmanın temellerinin atıldığı, Anadolu insanının "büyük balığı" yakalama arzusuyla toprağını bırakıp şehrin apartman dairelerine yerleştiği, çeşitli kültürel unsurların kent dokusunda kendine özgü mozaik yapılar meydana getirdiği bir aşamaya da gebe olmuştur. Bu süreç Atatürk'ün laik modernleşme çizgisinin mirasçısı olan Cumhuriyet Halk Partisi açısından Demokrat Parti'nin politik başarısını kabullenmek pek de kolay olmayacaktır. Politik duruşlarının muhalif olarak yapılanmasından ileri gelen sürtüşme ortamında, Demokrat Parti çokça "laiklik karşıtı" bir tezahürle algılanmıştır. Ezanın yine Arapça olarak okunması, dini tarikatların serbestlik kazanması, radyodaki dini yayınlar ve/ veya Atatürk'e yönelik nefret içerikli söylem ve eylemler de bu laiklik karşıtı görüşün pekişmesine yardımcı olmuştur.[11] Buna ilave olarak, Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinden beri var olma ve ulus kimliğini devam ettirme gayesinde olan yeni Türkiye'nin gelişim ve değişim aşamalarının dünya kamuoyunun yakından takip ettiği konu başlıklarından biri olması da "Demokrat Parti'nin anti – Kemalist yanlısı olan bir politika benimsediği tezini" de güçlendirmiştir.

> *"Oysa ki Batı liberalizmini kendisine izlenmesi gereken çizgi olarak benimseyen, özel girişimden ve Batı kapitalist sistemiyle Türkiye'nin bütünleşmesinden yana olan DP'nin böyle bir hedef güttüğünü düşünmek çok gerçekçi değildir. Ayrıca Menderes'in bazı konuşmalarında dinsel fanatizme karşı net bir tavır içinde olduğunu belirtmek gerekir(Geyikdagi 1984: 72). […] Bu gelişmeler, özellikle*

[11] Kur'an- ı Kerim'in Türkçe tercüme çalışmalarının başlatılması ve ezanın da Türkçe olarak okunmaya başlaması halk cephesinde yadırganan erken laikleşme adımlarından biri olmuştur. 22 Ocak 1932 tarihinde Hafız Yaşar Okur tarafından Yerebatan Camii'nde Kur'an'ın ilk Türkçe seslendirilişi gerçekleştirilmiştir. Bunun akabinde 30 Ocak 1932'de ise Fatih Camii'nde Hafız Rıfat Bey ilk Türkçe ezanı okumuştur. 18 Temmuz 1932 tarihine gelindiğinde de Diyanet İşleri Riyaseti ezanın Türkçe okunması yönünde karar almış ve gerekli bilgileri yurdun dört bir yanında ilgili mercilere iletmiştir.
Erişim Adresi:
https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkçe_ezan#:~:text=Bundan%208%20gün%20sonra%2C%2030,ezanın%20Türkçe%20okunmasına%20karar%20verdi.
Erişim Tarihi ve Saati: 25.11.2020 – 16.38

batılı gözlemciler ve araştırıcılar tarafından Türkiye'de bir İslâmî canlanmanın işaretleri olarak yorumlanmıştır" (Aktaran Atay, 2019: s. 115).

Öte yandan siyaset meydanında İslami değerlere atıfta bulunmayan, daha seküler içeriklerle kalkınma ve örgütlenme idealleri benimsemekte olan oluşumlar da din karşıtı olmakla suçlanmaktaydılar. Bu şekilde ne politik ne de toplumsal bir orta nokta ya da uyumlu bir piyasa ortamı oluşturulabilmekteydi. Dönemin konjonktüründe genellikle "komünist", "mason", "kâfir", "gerici" ya da "bağnaz" minvalinde niteleyici kelimelerden referans alarak kategorize etme eğilimi gözlenmektedir. Her halükarda toplumu yansıtmakta olan her görüş dini ölçütler ile değerlendirilme sürecinden geçmekten kaçamamaktadır. 1960 yılına gelindiğinde ise gerçekleştirilen askeri darbe bu sosyal açmazlar için çözüm arayışlarından bir tanesiydi. Darbenin akabinde sol eğilimli Adalet Partisi'nin iktidar olmasıyla popülist çerçeve ağırlıklı olarak benimsenen ideolojik bakış açısı olmuştur. Aynı zamanda 1991 yılına kadar cereyan eden Soğuk Savaş'ın etkileri zaten henüz oturmamış politik cepheler, toparlanmaya çalışan hazine, henüz ihtiyaçları tamamlanmamış eğitim gibi kalkınma kalemlerinin gündeminde olduğu Türkiye için durumu pek de kolaylaştırmamaktadır. Devletçilik temelli yapılanma ölçekleri ve denetimli serbestlik yaşanmıştır.

1970'lerde Milli Nizam Partisi'nin kurucusu Necmettin Erbakan Türk ulus bilincinin İslami hayat tarzıyla uyumlu bir şekilde varlık gösterebileceğini, devlet eliyle baskılanmış olmasına rağmen bu ortak uğurda Müslümanların bir araya gelebileceğine inanan bir söylem benimsemiştir. Türk halkının hayatında dinin ve dolayısıyla İslam'ın göz ardı edilemeyecek bir gerçek bunun yanı sıra Türk milliyetçiliğinin gelişmesini sağlamak için İslami değerlerden destek alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Erbakan'ın ulaşmak istediği nokta Türk milliyetçiliği ve İslam inancının ideolojik uyumluluğunu sağlayarak bu senteze politik bir işlev atfetmektir.

1980'ler ise toplum katmanları arasında biriken gerilimin nihayetinde patlayarak pek çok açıdan derin izler bıraktığı bir sürecin başlangıcı olmuştur. 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle laiklik anlayışının ne kadar özümsendiğinin, uygulamaların doğruluk paylarının ne derecede olduğunun anlaşıldığı bir deneyim olmuştur. Dönemin idealize ettiği toplum yapısı, daha çok anti- laik, bir öze ve kimliğe sahip olmak istediklerini haykıran ideolojilerle çevrelenmiştir. Yalnızca Türk – İslam sentezi değil; aynı zamanda Kürt milliyetçiliği, radikal sağcı ve solcu akımlar da görünürlük kazanmaya başlamıştır. Eğitim kurumlarında ve kamusal alanda dini

içeriklerin nasıl organize edileceği, inanç ve ibadetlerin yaşanması özgürlüğü ile laikliğin nasıl harmanlanacağı üzerine oluşan soru işaretleri; bu aşamada bir din karaborsasının oluşmasına neden olacaktır. Öyle ki dini oluşumlar daha kontrol edilemez ve manipüle edici faaliyetlerde davranırlarsa işin rengi değişir ve süreci çözüme ulaştırmak çok daha zorlaşırdı [12]. Bu sebeple 1982 Anayasası ile eğitimde din dersleri zorunlu hale getirilmiş, devletin denetimi ve finansörlüğünde dini eğitim veren kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur. Böylece tarihsel geçmişten feyz alınarak toplum nazarındaki Türk kültürü ve İslamiyet'in arasındaki "anlamlı bağ"ın devlet tarafından kabulü ve mahiyetinin kavrandığı mesajı da vurgulanmıştır.

Öte yandan 1980 darbesi ve takip eden sürecin etkilerine yalnızca siyasal açıdan göz gezdirmek yeterli olmayacaktır. Öncelikle televizyonun halkın hayatına girmesi, Türkiye'nin küçük yerleşimlerine bile ulaşmış olması sosyal ve kültürel olarak bireyleri yeni, ilgi çekici, bambaşka bir dünya ile de tanıştırmıştır. "Modern" ve "kalite" algısıyla bu zamana kadar alışık olunmayan bir perspektiften bakılmaya başlanmıştır. Yayın hayatına 7 Ocak 1989 tarihinde başlamış olan "Bizimkiler" dizisi, köyden kente göçü, emek işçilerini; zengin, estetik, "seçkin" beyaz yakalı aileleri; dönemin öğrenci profilini; bir zamanlar Almanya'ya gidip kesin dönüş yapmış "Almancı" Türk ailelerini, dönemin sol kanat görüşlerini karakterlerin canlandırmalarıyla takip edebilmek mümkün olmuştur.

Ülke genelinde üniversite kademesindeki eğitim kurumlarının sayısındaki artışa ilave olarak büyük, şehir üniversitelerindeki kontenjanlarda yapılan artış da öğrenci profili yelpazesini genişletecek bir ön aşama vazifesi görmüştür. Daha çok öğrencinin eğitim alma imkânı oluşturulmakla birlikte kırsal kesimden, Anadolu köy ve kasabalarından büyük şehirlere ve ağırlıklı olarak ailelerinden aldıkları dini çerçeveyi koruyarak gelen öğrencilerin sayısı da fazlalaşmıştır. Söz konusu hareketlilik, dönemin politik değerleri nazarında, geleceğe dönük olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir eğitimde vasatlaşma ve/ veya kitleselleşme problemi olarak değerlendirilmiştir. Zaten akabinde meydana gelen üniversitelerde başörtüsü ve eğitim haklarının kısıtlanması "tartışmaları"(!) da yüksek perdelerde gerçekleşmiştir.

İslamileşme ve laikleşme arasındaki engebeli ve çetin coğrafyada yaşamaya çalışan Türk halkı için de bu gerginlik içerisinde hareket etmek pek sağlıklı sonuçlar doğurmamıştır. Siyasetin içerisinde İslami sesler, sokaklarda inancını sansürsüzce yaşamak arzusu daha fazla duyulur olmuştur; ne var ki tez çok geçmeden anti - tezini yaratmış ve İslamileşme hareketine karşı antipatik görüşler de kolaylıkla yayılmıştır. Bu durum iki tarafı da sorgulamaya, masaya

[12] Ayrıntılı bilgi için bkz. (Choueiri ve diğerleri, 2017, ss. 375 – 380)

yatırmaya ve hatta tehlikeye açık bir konuma getirmeye müsait bir çevreyi oluşturmuştur. Bu, açılımların yalnızca ufak bir kısmını nitelemektedir. Muasır medeniyetler seviyesine ulaşma ve modernleşmenin hakkını vermek üzere gözlerini Batı'nın ufkuna kenetleyen Türkiye özellikle 1980 ile 1990 geçiş döneminde, uzaktan da olsa, söz konusu modernleşmenin hem nimetlerini hem de açmazlarını deneyimlemiştir. Televizyonun yoğun etkisiyle estetik ve güzellik algıları hayli değişmeye başlayan bireyler için moda konusu da daha fazla üzerine düşülen, önem verilen bir konu olmuştur. Bu şekilde her türde olmasının yanı sıra İslami giyim tarzına uygun olacak şekilde hem "tarz" hem de "modern" giyim sektörünün kapıları da açılmıştır. Podyumlarda tesettür defileleri de düzenlenirken güzellik salonlarında tesettüre uygun ortamlar ve mesleki kabiliyetler de oluşturulmaya başlamıştır. Yani başörtüsü gibi İslami unsurlar, sosyolojik ve siyasal açıdan hoş karşılanmıyor ve/ veya baskılanıyor olsa da bu kesimden gelen talepler de en azından ekonomik açıdan arzına kavuşmuştur.

Teknolojik gelişmeler yayın hayatına girdikçe "devlet kanalı" TRT'ye rakip olarak özel televizyon kanalları açılmıştır. Yayın akışı ve içerikler çeşitlenirken toplum için de hareketli, eğlenceli televizyon akşamlarının keyfi sürülmüştür. Toplumun İslami kesimine hitap etmekle birlikte İslam'a mesafeli ya da ondan hoşlanmayan gruplara da ulaşabilme gayretiyle İslami medya kanalları yayın hayatına dâhil olmuştur. "Misyonerist" bir eda içerisindeki bu kanalların popüler kültürün içine çeken etkilerinden uzak kalması pek mümkün olamayınca onlar da daha çok reyting hedefli programlar düzenlemeye başlamıştır.[13] Samanyolu[14] ve/ veya Kanal 7 gibi televizyon kanalları ise yola çıktıkları dini karakteri büyük oranda korumuş olan kanallardır.

---

[13] Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Atay, 2019: s. 122.

[14] Daha yakın dönem örneklerden biri olmakla birlikte Samanyolu Kanalı'nda(STV) 2002- 2016 yılları arasında faaliyet göstermiş ve sunuculuğunu Saim Orhan'ın üstlenmiş olduğu "Ayna" adındaki belgesel programı, "Müslüman Türk" kimliğini ön plana çıkartan bir yayın olmuştur.

> *"Globalleşen dünyadan insanımızı haberdar etmek, bilgilendirmek ve yerini belirlemesine yardımcı olmak, ülkemizin diğer ülke insanları ile ilişkilerini güçlendirmeye katkıda bulunmak Ayna'nın temel amacı. Dünya ülkelerinin genel tanıtımıyla birlikte ilginçliklerinin ve güzelliklerinin yansıtılması, örf adet ve gelenekleriyle insanlarının yaşayışı programın ana içeriğini oluşturuyor.[…]Ayna Yemen'de atalarimizin 400 yıl kaldığı topraklarda dolaştı, Osmanlı izlerini tek tek görüntüledi. Yemen Osmanlı arşivlerinden bu ulkeye gelip geri dönemeyen yüz binlerce Mehmetçikten arkada kalan isimleri buldu."*

Erişim Adresi: http://www.aynaprogrami.com/index.php?static_content=445 Erişim Tarihi ve Saati: 27.11.2020 – 17.16

Özellikle gezi programında Batı ülkeleriyle birlikte; tarihte Osmanlı Devleti'nin sancaklarının olduğu bölgelerdeki günümüz ülkeleri, Müslüman Afrika ülkeleri, yabancı ülkelerde hizmet gösteren Türk okullarının olduğu bölgelerin ziyaret edilmesi programın özellikle dikkat ettiği noktalar arasındadır.

Öte yandan 1990'lı yıllara gelindiğinde yalnızca görsel medya ortamında değil müzik sektöründe de İslami ideolojilerin nefes almaya başlamasına tanıklık edilecektir. İslamcılık ekonomik, siyasi, sosyal ve toplumsal bir ideoloji olmanın ötesine geçerek bir aygıta dönüştürülmüştür. 1950'li yıllardan sonra devlet politikalarının daha çok liberalleşmeye yönelmesi ve sekülerleşme hareketleri üzerindeki kontrollerin biraz daha gevşemesi; aynı zamanda 1980 darbesinin akabinde ağırlığını ortaya koyan neo- liberalleşme akımı "İslamileşme" adına hareket sahasının oluşması için uygun şartları oluşturmuştur. "İslami Pop", "Yeşil Pop" isimleriyle anılan hareket de bu sürecin meyvelerinden birisidir. 1990'lardan sonra müziği İslamiyet'e davet aracı olarak kullanan bu oluşum, Türkiye'de olmakla birlikte dünyada da yankı uyandırmıştır. İslami Pop varoluş meselesini ve anti tezini, Cumhuriyet sonrası dönemde Batı modernleşme tarzının "ileri" medeniyetler arasına girmek için gerekli olduğu görüşünün açık ara önde seyretmesi üzerinden kurgulamıştır. Bu oluşumun temelindeki İslamcılık düşüncesi Batı modernleşme modeline tamamen karşı olmasa bile dini değerlerin önüne geçecek derece benimsenmesi ve uygulamaya koyulmasına karşı muhalif bir tutum benimsemiştir. Değişen dünya içerisinde Müslümanların nasıl yaşaması, hangi değerleri benimsemesi, nasıl olması gerektiği üzerine kafa yorarken bir model imgeleminde bulunmuşlardır. Böylelikle "kimlik kazanma" ve/ veya "kimliği koruma" olarak da ifade edilebilecek birtakım değerlerle İslami Pop örnekleri sunulmuştur.

2000'li yıllara gelindiğinde ise bu alanda biraz daha farklı bir rayiha hâkim olmuştur. Öncelikle politikanın rengi değişmiş ve dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından görevlendirilen Bülent Ecevit'in koalisyon kuruculuğunda; Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi üçlemesiyle 28 Mayıs 1999 ile 18 Kasım 2002 tarihleri arasında faaliyet gösteren Türkiye Cumhuriyeti 57. Hükümeti sonlanmıştır. 2000 ve 2001 yıllarındaki ciddi ekonomik krizin toplum tabanından ve ekonomi, siyaset, uluslararası piyasalar gibi çeşitli kulvarlardan gelen baskıların akabinde 3 Kasım 2002 seçimiyle Abdullah Gül 58. Hükümeti kurmuştur.[15]

Bu zamana kadar biraz daha ikinci planda kalmış, zaman zaman muhalif konumda yer almış ve/ veya belki de "oyun dışında bırakılmış" İslamcılık ve bağlantılı grup için yaşananlar bir dönüm noktası niteliğinde cereyan etmiştir. Değişen hükümet aracılığıyla bu görüşü benimseyen gruplar için daha konforlu bir çevrenin oluşması İslami Pop açısından da niteliksel

[15] Daha Detaylı Bilgi İçin Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/57._Türkiye_Hükûmeti ve https://tr.wikipedia.org/wiki/58._Türkiye_Hükûmeti
Erişim Tarihi ve Saati: 02.12.2020 – 15.36

değişikliklerin başlangıcı olmuştur; çünkü artık protest bir tutumdan yana ekonomi bazlı ve piyasa güdümlü bir seyir takip etmiştir. 1990'lı yıllardaki gibi kitlesel problemler ve "onlar" ve "biz" arasındaki ayrışmayı vurgulayan içeriklerden ziyade; kitlesel odaklanmadan daha özel konulara odaklanıldığı gözlenmektedir. Düşünsel yapıda hâkimiyet oluşturmuş neo- liberal örüntü toplum içerisinde de bir özgürlük temasının oluşmasına zemin hazırladığı için İslami Pop alanında işlenen konuları biraz daha dünyevileştirmiş ve bireyi hedef almıştır.

İslami Pop örneği, Türk toplumsal yapılanmasında Müslüman kimliğinin ne kadar önemli bir veri olarak kabul edildiğinin basit olmakla birlikte önemli bir kanıtıdır. 30 Kasım 1922 tarihli "Tevhid- i Efkar" gazetesi için kaleme aldığı yazısında Yahya Kemal şöyle dile getirmiştir düşüncelerini:

> *"Yine birgün padişahlarımızın Topkapı Sarayı'nda Revan Köşkü'nü ziyaret ediyordum; uzaktan Kur'an okunuyordu, yavaş yavaş sese doğru yaklaşırken nereden geldiğini ziyaretimde rehber olan zata sordum. Dedi ki: "Hırka-i Saadet Dairesi'nden geliyor".*
>
> *Peygamberimizin hırkasını sakladığımız cennet gibi yeşil bir odanın Türkkari penceresi önünde durduk. İçerde iki hafız vardı. Biri ellerini kavuşturmuş gözlerini yummuş oturuyordu, diğeri diz çökmüş müsterih ve yüksek bir sesle okuyordu, rehberime sordum:* ***"Hırka-i saadet önünde Kur'an ne zaman okunur?****" dedi ki:* ***"Dört asırdan beri her saat! Geceli gündüzlü."***
>
> *Yavuz Sultan Selim'in Hırka-i Saadet'i, Mısır'dan getirip bu odadaki mevkiine koyduğundan beri kırk hâfız nöbetle Kur'an okur. Türk tarihinde bir dakika bile buradaki Kur'an sesi kesilmemiştir.*
>
> ***Gezintilerimde bir hakikat keşfettim. Bu devletin iki manevi temeli vardır: Fatih'in Ayasofya minaresinden okuttuğu ezan ki hala okunuyor! Selim'in Hırka-i saadet önünde okuttuğu Kur'an ki hala okunuyor!***"[16]

Çok uzun zamandır Türk toplumu Müslümanlığı bir kimlik olarak benimsemiş ve onu hayatında inanç ve uygulama açısından konumlandırmıştır. Belki de pek çok zaman veya kişi tarafından bu kimlik, Türk etnik yapısının bile önünde olacak şekilde anlamlandırılmış ve

[16] Metnin Tamamına Ulaşmak İçin Bkz.
http://www.istanbultarih.com/ezan-ve-kur-an-35.html
Erişim Tarihi ve Saati: 03.12.2020 – 14.35

değerli tutulmuştur. Yahya Kemal'in de dediği gibi ezan ve Kur'an, hem Osmanlı tebaasındaki hem de Türkiye toplumu için devletin üzerine inşa edildiği önemli temellerden olmuştur. Cumhuriyet'in ilanının üzerinden geçen süre zarfında İslamiyet'e atfedilen değer, kimi zaman belki göz ardı edilmekle birlikte, manevi bütünlüğü tamamlayıcı toplumsal bir gerçeklik olmuştur.

4. İktisadi Hareketlilik ve Kültür İlişkisi

Zaman ve mekân üzerine sıra dışı yaklaşımların izi sürülmeye kalkışılacak olursa, duraklardan birisinin Marx'ın çalışmalarını kapsaması da kaçınılmazdır. Günümüzde kendisinden sıkça referans alınan isimlerden biri olma özelliğini taşıyan Marx, sermaye birikiminin uzam ve zaman üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır. "Uzamın zaman tarafından imhası"(Harvey, 2015: s. 52) şeklinde ifade etmeyi tercih ettiği vaziyet, aslında Sanayi Devrimi ve soluksuz bir şekilde devam eden teknolojik ile bilimsel ilerlemenin başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Sermaye birikimi, coğrafi anlamda insanlığın varlığına dair bilgisinin ve deneyiminin olmayacağı kadar bakir kalmış tek bir uzamın kalmasının dahi önüne geçen güçlerden biri olmuştur. Dünya tarihine şöyle bir bakılacak olunduğunda, bu durumun sermaye yarışı, kaynak arayışı, hâkimiyet ve/ veya söz hakkı elde etme gibi pek çok tetikleyicisi olduğu görülecektir hiç kuşkusuz. Nitekim tüm bu tetikleyicileri şöyle bir kenara koyacak olduğumuzda bu dinamikler beraberinde soyut ve somut erişim ile ulaşımın insan aklının sınırlarını zorlayacak şekilde gelişmesine de zemin hazırlamıştır. Bu da demek oluyor ki, zaman ve mekân üzerine sahip olunan mutlak değer ve algılar yeniden şekillenip kabuk değiştirmiştir.

Marx'ın düşün yapısı, ekonomi- politik ve sosyo- kültürel örgütlenmelerle kontak halinde olan insan içerikli pek çok sektör için sorgulama halinde kalmaya yarayarak bir açılım oluşturmuştur. Marx kapitalizmi anlamaya ve aktarmaya çalışıp zihinleri düşünmeye sevk ederken bu alanda daha pek çok isim de katkıda bulunmuştur. Hele ki Werner Sombart bazı tezleriyle alışılagelmemiş ve/ veya hâkim görüşün dışında seyreden perspektifini de böylelikle sergilemiştir. Kapitalizmin şekillenme ve toplumsal bir aygıta dönüşme aşamasında Hristiyanlık ve özellikle de Protestanlığa yaptığı vurgularla sosyal bilimler alanının kült isimlerinden biri haline gelen Max Weber açısından hayli kabul etmesi zor bir görüş olabilir Sombart'ınkiler; ne var ki Sombart kapitalizmin ruhunu besleyen gücün Yahudiler ve Yahudi inancı olduğu yönündeki fikirlerini kararlılıkla savunmuştur. "Burjuva" isimli kitabında Hristiyanlık ve Yahudi inancının kapitalizmle ilişkisini aktarırken ahlaki ve kültürel çerçevenin toplumdaki ekonomi ağıyla da bağlantılı olduğunu yansıtmaktadır.

> *"Modern zihniyetin gelişme tarihinde Yahudi ahlakının özel bir yere sahip olmasının nedeni, Hıristiyanlığın bambaşka bir yönde ilerlediği bir dönemde oluşmasıdır. Yahudiler zenginliğin avantajlarından yararlanmayı bilirken, Hıristiyanlar hala başlangıç (İsa) dönemi yoksulluk idealine bağlı bir şekilde yaşıyorlardı. […] Yahudilerde kapitalizmin gelişmesine elverişli ahlaki unsurlar bin yıl önce oluşmuştu. Tarihsel anlamda uzun sayılabilecek bir zaman dilimi boyunca deneye deneye sonunda kapitalizme tamamen uyum sağladıklarındaysa Hıristiyanlık dini konuyla ilgili derslere henüz yeni başlamıştı. Bu durum Yahudiler lehine çok önemli bir avantaj oluşturmaktaydı çünkü kapitalist özellikler konusunda bütün Hıristiyan halklara oranla üstün bir konuma geçmelerini sağlıyordu" (Sombart, 2008: s. 269).*

Nasıl ki Max Weber Hristiyanlık ve Protestan ahlakına özgü olduğunu düşündüğü birtakım kültürel özelliklerin ve/ veya ritüellerin kapitalizmin gelişmesine olanak sağladığına yönelik kanaatlerde bulunmuşsa Werner Sombart da benzer bir gözlem ağını Yahudilik için şekillendirmiştir. Bu dinin etkilerinden bahsederken özellikle bir nokta üzerinde yaptığı vurgu günümüz toplumlarında önemli bir yere sahiptir. Öyle ki Sombart kitabında Yahudiler ve bu ağ dışında kalan "yabancılar" açısından farklı toplumsal yasaların geçerli olduğunu ifade etmektedir. Topluluk dışında kalanların neler yapıp yağamayacağı ya da söz konusu cemaate mensup üyelerin haklarının neler olduğu kesin çizgilerle belirlenmiştir. "Bütün halklar tarihlerinin başlangıcı aşamasında ikili bir ahlak anlayışına sahip" (Sombart, 2008: s.269) olmuşlarsa da Yahudilerin "yabancıları" kapsayan bu ikili ahlak anlayışını koruduğu, iş ilişkilerinde kendi kurallarına riayet ettiklerini dile getirmektedir. Hem bir yardımlaşma hem de finansal bir hareket olarak değerlendirilebilecek "borç verme, ödünç verme", konunun daha iyi anlaşılması için güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu davranış insan hayatında yaygın ve kabul edilebilir bir davranış olmakla birlikte, Yahudi geleneğinde yabancıların bu avantajdan yararlanması şarta bağlanmaktadır. Öyle ki cemaat, üyelerine vade sonunda ek bir kazanç elde edilmeyecek olunsa bile borç vermeyi uygun bulurken herhangi bir yabancının faizsiz ödünç almadan faydalanması söz konusu olamaz. Hatta bu işlem teşvik edilmektedir; çünkü gelecek faiz oranı sayesinde sermaye birikimi gerçekleşecek, kazanç elde edilebilecektir.

Bu örnek bireyin mensubu olduğu toplumla olan ilişkisinde iki noktanın farkındalığını gözler önüne sermektedir. İlki dini inançlar, ahlaki değerler, kültüre ait birtakım özellikler;

bireylerin sosyal ağlarını, düşünme ve eyleme pratiklerini, ekonomik faaliyetlerini, hatta örtülü ve açık toplum sözleşmelerini etkileyebilecek güce ve yapılanmaya sahiptir. İkinci önemli konu ise en eski toplumlardan günümüzün kentlerinin en ücra gettoları ya da modernizmin merkezleri olsun, her alanda ve zamanda "yabancı" görülenin özellikleri kimlikleştirilmiş ve mimleştirilmiştir. Bu, ister inanç ister kültür ister fizyolojik isterse de etnik ölçütler bazında gerçekleştiriliyor olsun toplumlar kendi "öteki"lerini üretmektedir.

> *"Olaya, sapkın bir inanç düşüncesinden soyutlanarak soğukkanlı bir gözle baktığımızda sapkınlık* önemli bir kapitalist zihniyet kaynağı gibi görünmektedir çünkü bütün ülkelerde tüm gücüyle kazanç aşkının güçlenmesine ve işler konusunda yeteneğin yüceltilmesine katkıda bulunmuştur. Bunun iki belirgin nedeni vardır. Birincisi, kamusal yaşama hiçbir şekilde katılamayan sapkınlar bütün enerjilerini ekonomik etkinliklere yönlendirmek durumunda kalmışlardır, zira Devlet kamusal hizmetler konusunda önlerini tıkayarak ülkede saygın bir konuma sahip olmalarını istemediği için bu konuma sahip olmanın tek yolunun ekonomiden geçtiğini görmüşlerdir. Bu "dışlanmış" insanların sonuçta paraya aynı koşullarda yaşayan başka halk katmanlarının atfettiklerinden daha büyük bir değer atfetmeleri ve ona daha çok önem vermeleri son derece doğaldı, zira güçlü olmanın tek yolu paradan geçmekteydi" (Sombart, 2018: s. 295).*

Sombart'ın paylaştıkları hayli ilginç ve dikkate değerdir. Öncelikle sosyal statü ve saygınlık açısından merkezde yer edinememiş, çevrede dolaşım hakkına "mecburen" sahip toplumsal gruplar ve/ veya güncel toplum terminolojisine ve kronolojine bir şekilde entegre edilmeyen, "yabancılığı", "ötekiliği" dışarıdan okunabilen taraflar; en nihayetinde kapitalist sermaye birikimine imkan sağladıkları için ekonomik birer vektördür. Ötelenmişlikleri işgücü olarak kolay ulaşılabilir olmalarını sağlamalarının yanı sıra hedef kitle olarak da piyasa açısından ikna edilme potansiyeli yüksek gruplar olarak tanımlanmalarına neden olmuştur.

Tabi bu tablo yaşamak için çalışmak zorunda olanlar için daha geçerli olmaktadır. Bir de fiziksel özellikleri, cinsel tercihleri, etnik kimlikleri, kültürel özellikleri nedeniyle ayrıştırılan kesimler de söz konusu olabilir. Bu kişiler, diğer "ötekiler" kadar dezavantajlı olmasa bile tam anlamıyla bir kabullenişle de karşılanmamaktadırlar. Ekonomik girdi sağlamaları en kıymetli ve dikkate değer özellikleri olabilir; çünkü kâr elde etmeye yönelik bir

* Orijinal metnin içerisinde italik olarak yazılmıştır.

örüntüde tüketerek, harcayarak üretim ve kazanç döngüsünü devam ettirmiş olurlar. Sosyo-ekonomik boyutta manivela konumundadırlar. "Ötekiliğin modernizasyonu" olarak da betimlenebilecek bu durum, kent içerisinde sosyal statü açısından sahip olduğu özelliklere pek atıf yapılmayan, toplumsal görünürlüğü daha az olan gruplar ya da kültürel değerlerinin pek de önemsenmemesiyle birlikte daha çok ekonomik vektörler olarak piyasa standardizasyonuna indirgenen bireylerin konumları ve niteliksel özelliklerinin stratejileştirilmesine neden olmaktadır. Aslında Taksim bölgesi söz konusu iki senaryonun örneğini de bünyesinde barındırmaktadır. Temmuz 2005'te 'Beyoğlu Çöküntü Alanlarının Rehabilitasyonu' adlı projenin 22. Dünya Mimarlık Kongresi çerçevesinde tanıtımıyla birlikte başlayan ve Ağustos 2010'da fiili çalışmalarına başlanan 'Tarlabaşı Serüveni'nin ilk elden muhataplarından olan bölge sakinlerinin kamusal yaşama dâhil olma, mimlenme, mercek altında tutulma gibi bazı konulardaki toplumsal muzdarip edilmişlikleri proje sahipleri, karar mercileri tarafından stratejik bir argümana dönüştürülmüştür.

Mutenalaştırmanın getireceği katkıları anlatırken Beyoğlu Belediye Başkanı Ahmet Misbah Demircan "Proje tamamlandığında Tarlabaşı, İstiklal Caddesi'den daha kıymetli bir yer, İstanbul'un Champs Elysees'i olacak." (Erdem, S. E. (2015, Kasım 10). Tarlabaşı İçin Yeni Kimlik. *Radikal.*)[17] şeklinde vurguluyor. Tarlabaşı bölgesinin namının adeta bir şehir efsanesi gibi kentsel mekâna işlemiş olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Dizi setlerine konu olurken mahalle insanlarının hayat mücadelesi genellikle tehlike, yasadışı işler, mafyatik jargonlarla ilişkilendirilmektedir. Aynı zamanda kullanılan haber dili ağırlıklı olarak ayrıştırmaya meyilli ve kültürel ve sosyal farklılığı olumsuzlukla ilintilendirmeye meyillidir. Bedrettin Dalan'ın "Kulaklarımı tıkarım, Tarlabaşı'nı yıkarım… Cezam neyse çekerim"[18](Şentek, A. 2019) retoriğiyle gerçekleştirdiği Tarlabaşı'ndaki büyük yıkım çalışmalarıyla Tarlabaşı'nın imajinasyonel değişimi de günümüze değin varlık göstermiştir.

Toplumsal ayrıştırılmanın, ötekiliğin kapitalist piyasa sistemini biçimlendirmesi konusunda sunulabilecek bir diğer örnek ise Türkiye'nin güncel turizm sektöründen verilebilir. 2019 yılının ocak- eylül ayları verilerine göre İstanbul'a gelen yabancı turist sayısında, önceki

---

[17] Daha ayrıntılı bilgi için bkz.
http://www.radikal.com.tr/turkiye/tarlabasi-icin-yeni-kimlik-762689/
Erişim Tarihi ve Saati: 24.12.2020 – 15.13
http://megaprojeleristanbul.com/print/tarlabasi-kentsel-donusum-projesi

[18] https://bianet.org/biamag/kent/212128-tarlabasi-mi-yikin-gitsin-diyenler
Erişim Tarihi ve Saati: 26.12.2020 – 11.23

yılın aynı dönemiyle kıyaslandığında, % 12 artış kaydedilerek toplam 11 milyon 342 bin 822 farklı milletlerden turistin İstanbul'u ziyaret ettiği bilgisine ulaşılmıştır.

858 bin kişi ile ilk sırada yer alan Almanların ardından 687 bin ile İranlılar, 545 bin kişi ile Iraklılar ve 512 bin kişi ile Ruslar takip etmiştir. Arap milletlerden gelen turistlerin İstanbul'u ziyaret eden toplam turist sayısındaki % 25.8 oranıyla, 2 milyon 927 bin Arap turist kentte ağırlanmıştır.[19][İstanbul'a gelen yabancı turist sıralaması belli oldu. (2019, 2 Kasım). https://www.cnnturk.com/ekonomi/istanbula-gelen-yabanci-turist-siralamasi-belli-oldu].
Dünya sağlık ağının virüs nedeniyle salgın hastalıkla mücadele etmesiyle birlikte bu oranlarda, genel anlamda, büyük değişiklikler kaydedilmiştir. Bir önceki yılın mart ayına göre İstanbul'u turizm rotasına ekleyen turistlerin oranında % 67,9'luk azalma meydana gelmiştir. Arap ülkelerinden gelen turist sayısında da % 71 oranında düşüş gözlenirken sayısal olarak 77 bin Arap turist kaydedilmiştir.[20][Arap turist sayısı yüzde 71 düştü. (2020, 6 Mayıs). https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/arap-turist-sayisi-yuzde-71-dustu-5797723/?utm_source=dahafazla_haber&utm_medium=free&utm_campaign=dahafazlahaber].

Turizm alanının önemli isimlerinden olan Cem Kınay, katıldığı programda "[…]Turizm mega trenddir. Turizm sektörü, Türkiye'nin en büyük başarısıdır. Seyahat acentası ve otelci ayakta kalmalıdır ki; 35 milyar dolar gelir kısa sürede 100 milyar dolara çıkarılabilsin. Bunun için de hızla dijitalleşmeye geçmek gerekiyor"("Arap ve Rus turist Türkiye'ye tatile gelecek mi?", 2020, 13 Mayıs)[21] derken sektörün önemine vurgu yapmaktadır.

Tüm bu veriler sektör bazlı büyümenin sağlanması ve gelişme eğrisinin takip edilebilmesi açısından elverişli olmakla birlikte toplumsal birtakım kaygılar ile ülkeye döviz girişinin sağlayacağı avantajlar arasında sıkışılmaktadır. Hem milletler arasında cereyan eden

---

[19] Daha ayrıntılı bilgi için bkz.
https://www.cnnturk.com/ekonomi/istanbula-gelen-yabanci-turist-siralamasi-belli-oldu
Erişim Tarihi ve Saati: 27.12.2020 – 09.56

[20] Daha ayrıntılı bilgi için bkz.
https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/arap-turist-sayisi-yuzde-71-dustu-5797723/?utm_source=dahafazla_haber&utm_medium=free&utm_campaign=dahafazlahaber
Erişim Tarihi ve Saati: 27.12.2020 – 10.07

[21] Daha ayrıntılı bilgi için bkz.
https://www.turizmaktuel.com/haber/arap-ve-rus-turist-turkiye-ye-tatile-gelecek-mi
Erişim Tarihi ve Saati: 27.12.2020 – 15.24

kültürel diyalog hem de tarafların otonom kültür unsurları, finansal hareketlilikteki yapbozu şekillendirmektedir. Özellikle Arap ülkelerindeki çabuk değişen sıcak gündemler ve insani zorunlulukların da etkisiyle Türkiye'nin söz konusu ülke vatandaşları tarafından daha fazla tercih edilmesi; yukarıda özetlenmek istenilen turist profilindeki akışa da yol vermiş bulunmaktadır. Bilim ve Sanat Vakfı (BİSAV) tarafından çalışmaları yürütülen "Sözlü Tarih Araştırmaları Veritabanı ve İstanbul'un Mekânsal ve Kültürel Çeşitliliğine Yönelik Uygulama Örnekleri Projesi" kapsamında deneyimlerini aktaran Gazeteci Mihail Vasiliadis, paylaştıklarıyla önemli bir noktaya vurgu yapmaktadır:

> *"Beyoğlu'nda dükkânların tümü; tümü değişti. Meşgul oldukları ticaret değişti. Değişti; çünkü müşterisi değişti. Yani bir yolu, bir pazarı; Beyoğlu'nu bir Pazar olarak kabul edersek; değiştiren, o pazarın sahibi değildir. Yani o dükkânın sahibi değildir. O dükkâna alışveriş için gelecek olan kişidir. Alışveriş edenler değişince bunlar da değişiyor. Eskiden, ne bileyim, 30'lu yıllarda, 40'lı yıllarda; 40'lı tabi savaş yılları. Onları pek dikkate almamak gerekir; ama mesela 30'lu, 20'li, 30'lu yıllarda Avrupa'da çıkan 'yeni moda' ne varsa bir hafta, on gün içerisinde Beyoğlu'nda bulabiliyordunuz. Beyoğlu'ndaki mağazalarda…*
>
> *Şimdi; dürüm bulursunuz, kebap bulursunuz; çünkü müşterisi o. Adam o önü tüllü falan şık hanım şapkasını getirip de ne yapsın, kime satacak? Dolayısıyla o da dürüm mü; dürüm. Para gelsin, kasaya para girsin*."(Sözlü Tarih Tv. (2016, 31 Ağustos). *Mihail Vasiliadis ile Sözlü Tarih Görüşmesi (2. Bölüm)* [Video Dosyası]. https://www.youtube.com/watch?v=1y0wXkKm0cc&feature=emb_rel_end

Cem Kınay'ın dile getirdiği gibi 'Otuz beş milyar dolar gelirin kısa sürede yüz milyar dolara çıkarılabilmesi' adına ülke turizmi ölçeğinde düzenlenen hamlelerin, Mihail Vasiliadis gibi Beyoğlu'nun eski sakinlerinin, ayrıca toplumsal hafızanın panoramik kent vizyonlarında "kültürel erozyon", "içi boşaltılmışlık" ve/ veya "kebap ekonomisi" algısı ile hoşnutsuzluğun oluşmasına yol açtığı söylenebilir.

> *"Eskiden Beyoğlu'nda dolaşanların sayısı bugüne göre belki onda bir, belki de yirmide bir. Ama böyle "Beyoğlu'na çıktım." demek için Beyoğlu'na çıkılmazdı. Orası bir kültürün yaşandığı yerdi. Şimdi o kültür yok. Demode oldu. Ona merak salanlar da o güzel atlara binip başka diyarlara gitti zaten. Onun için İstanbul'u İstanbul yapan, orada yaşayanlar. Bir zaman yaşayanlar; İstanbul'u, bir zamanlar İstanbul nasıl idiyse o hale getirmişlerdi. Bugün yaşayanlar, bugünkü haline*

getirdiler. Seçip beğenip alabilirsiniz!" (Sözlü Tarih Tv. (2016, 31 Ağustos). *Mihail Vasiliadis ile Sözlü Tarih Görüşmesi (2. Bölüm)* [Video Dosyası]. https://www.youtube.com/watch?v=1y0wXkKm0cc&feature=emb_rel_end

Ekonomi ve kültürün birbirleriyle bağlantılı, girift yapısı bireyin algısıyla beraber davranışlarını da şekillendiren aygıtlardır. Örneklendirmek gerekirse nasıl ki Max Weber kapitalist üretim ve düşünme pratiğinin gelişmesinde Protestan ahlakının kendine özgü niteliklerine önem atfetmiş ve/ veya Werner Sombart da esas dinamiği Yahudi inancı ve yaşam pratiklerinde görmüşse ya da daha genel anlamda Amerikan kültürünün metalaştırılarak "Amerikan Rüyası" halinde Hollywood aracılığıyla paydaşlarına milyon dolarlar kazandırması; Uzak Doğu ve Asya kültürlerinin dünya genelinde, Zizek'in ifadesiyle, "Küresel enformasyon köyü" (Zizek, 2013: s. 9) olarak nitelenen olgu aracılığıyla Çin Mahalleleri ile bir yaşam alanının yanı sıra bir pazar da oluşturması; binlerce Müslüman'ın ibadetlerinin bir parçası olarak yılın belli dönemlerinde Mekke ve Medine gibi dini değer atfedilen yerleri ziyaret etmek istemesiyle birlikte bu seyahatin inanç turizmine dönüşmesi ve ev sahibi Arap ülkelerinin ekonomisini desteklemesi gibi verilebilecek daha pek çok örnekle kültür ve ekonomi ilişkisinin toplumların hayatını nasıl organize ettiği örneklendirilebilir.

5. Dil, Din ve Kültür Bağlamında 'Ötekilik'

5.1. Osmanlı Devleti'nde Toplumsal ve Dini 'Öteki' Kavramı

"Ksenofobi" kelimesi, Fransızca *"xénophobie"* ve İngilizce *"xenophobia"* kelimelerinden alıntılanmakta olan Eski Yunanca kökenli bir terimdir. "*ksenós* ξενός" ve "*phóbos* φόβος" sözcüklerinin bir araya gelmesinden türeyen kelime, bileşenlerine ayrıldığında; anlamsal olarak; aslında "yabancı", "yolcu" ile "korku" sözcüklerini birbirine bağlamaktadır.* Kelimenin anlamsal derinliğine inildiğinde yabancı ve yolcu olgularının korku ile özdeşleştirilmesi son derece dikkat çekicidir. Bu kelime; 'Dış'arıdan gelenin bilinmezlik vadilerinden geçerek şimdinin kapılarını aralamaya çalışmasını ve insanın güvenli alanının zarar görmesinden duyduğu korkuyu içerisinde barındırmaktadır. Daha derininde ise yabancı veya yolcuya yönelik hissettiği tedirginlik, korku öyle yoğunlaşır ki kalkanlarını sağlam ve

* Erişim Tarihi ve Saati: 09.01.2021 – 15.44
https://www.etimolojiturkce.com/kelime/ksenofobi

dipdiri tutmaktadır insan. Bu şekilde kendi "öteki"sini üretmektedir ve dünya bu şekilde kutuplaşmaktadır.

Bugün yaşamayan, artık tarihin raflarına ait olan zamanlarda bile bu şekilde olmuştur.

> *"Dünyada hiçbir ulus, Hristiyanlar tarafından icat edilen top, havan ve daha bir çok şeyi kullanmalarıyla da kanıtlandığı gibi, yabancıların yararlı icatlarından yararlanmada Türklerden daha büyük bir isteklilik göstermemiştir. Bununla beraber, şimdiki halde, matbaayı kullanmaya veya saat kulesi dikmeye yönlendirilemezler. Çünkü, Kutsal Yazıların, yani kendi kutsal kitaplarının, basıldığı takdirde artık yazı olmaktan çıkacağını ve saat kuleleri dikilirse müezzinlerinin otoritesinin ve eski dini törenin bundan zarar göreceğini zannederler"(aktaran Lewis, 1993, s. 42)*[22].

1560 yılında Osmanlı Devleti'nin elçisi Busbecq bunları yazdığında Osmanlı tahtında Kanuni Sultan Süleyman görev yapmaktadır. XIII. yüzyıldan itibaren Batı medeniyetlerinde varlığını gösteren bu yapılar, Osmanlı coğrafyası içerisinde ancak XVI. yüzyılın sonlarına doğru inşa edilmeye başlanmıştır. Askeri seyir ve gelişmelerin ilgiyle takip edilmesinin aksine; özellikle kilise ve saray yapılarında görkemli örneklerine rastlanan saat kulelerinin Osmanlı tarafından reddi ise dini ve etnik kökenlidir. Oysaki yabancıların kendilerine karşı kullanacağı savaş taktiklerini öğrenip cihatta muvaffak olmak için ulemanın caizlik fetvası almasındaki ironi de dini ve etnik kökenlidir. Benzer bir şekilde Sefarad Yahudileri İspanya'dan geldikten sonra II. Bayezıt'tan basımevi açmak adına izin istemişlerse de "Türkçe ve Arapça hiç bir kitap basmamak ve sadece İbranice ve Avrupa dillerine münhasır olmak şartiyle"(Lewis, 1993, ss. 42 – 43) gerekli çalışmalarına başlayabilmişlerdir.

Toplum halinde yaşamanın gerekliliği olmasının yanı sıra bireysel ihtiyaçların karşılanabilmesi için bir araç ve aynı zamanda psiko- sosyal açıdan sağlıklı kalmak adına güçlü bir mekanizma olarak işleyen dil, kültürel olarak varlık gösterebilme açısından statüyle de bağlantılıdır. Öyle ki kültürel özelliklerin farklılık gösteren unsurlarından olan manevi inanç bağı, dini yönelim; hem edebi hem ebedi dışa vurumu, dil ve yazı üzerinden ifade etmektedir. Din ve yazının birbirini tamamlayan ilişkisinde yalnızca; dünyevi duyguları besleyen, eylemleri

[22] Osmanlı Devleti'nde ve Cumhuriyet Türkiye'sinde "Türk unsuru" hakkında daha fazla bilgiye ulaşmak için bkz. Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu(5. Baskı). (Çev. M. Kıratlı) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. (Orijinal Çalışma Basım Tarihi 1970).* ss. 7-15.

sınıflandırıp yönlendirmeleriyle birey için bir motivasyon kaynağı olmalarına değil; buna ilave olarak varoluşsal bir kanıt, kendine özgü yaşam biçimi ve unsurların bütünü çerçevesinde kültürün söylem araçları haline gelmelerine de tanıklık edilir. "Suriye'de ortak Arap dilini Müslümanlar Arap yazısıyla, Hıristiyanlar Siryani, Yahudiler de İbrani yazılarıyla" yazarken "Anadolu'da Türkçe konuşan Hıristiyanlar, Türkçeyi, bağlı oldukları kiliseye göre Yunan veya Ermeni harfleriyle" yazdıklarını kaleme alırken "Girit'te Rumca konuşan Müslümanlar da Rumcayı Arap harfleriyle" yazmasını da örnekleri arasına ekleyen Lewis, "Müslüman ile kâfiri ayırdeden dış ve gözle görünür belirti, dil değil, yazı idi" (Lewis, 1993, s. 421) diye de belirtmektedir. Dolayısıyla yazı, başkalarının yaşantısından saptamalarda bulunulmasının, sosyal ve statüsel olarak konumlandırılışın, grup içi bağlılığın perçinlenmesinin ve "ötekilik" skalası üzerinden eliminasyonun gerçekleştirilmesi adına sembolik bir aygıttır.

Mensup olduğu soy bağları doğrultusunda farklı etnik aile gruplarına ve/ veya tercih ettiği ya da içine doğduğu inanç yapılarına Osmanlı Müslüman halkından daha farklı doğrultuda eğilim sergilemekte olan çeşitli grupların varlığı; Osmanlı Devleti'nde, Lewis'in de bahsettiği birtakım nüanslar üzerinden toplumsal çözümlemelere sıkça başvurulmasına uygun ortam hazırlamıştır. Çok bileşenli toplum yapısı, Osmanlı Devleti'ne düzen ve uyumu organize etmesi için daha dikkatli olunmasında bir alt yapı oluştursa da devlet örflerinde yer alan adaletli davranma, halkların koruyucusu olma gibi açılardan terazinin ibresini daha da hassaslaştırmıştır. Öte yandan İslami inançlar ve düsturlar, Müslüman kimselerin diğer din halklarıyla çok fazla yakınlık kurmasını uygun bulmamaktadır. Kur'an- ı Kerim'de Mâide Suresi'nin 51. Ayetinde şöyle buyurulmaktadır: *"Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları veli edinmeyin. Onlar birbirlerinin velileridir*[23]*".*

"Velî" kelimesi ise *"Mümin kullarına yardım eden, onları koruyan, işlerini gören, onların yakını ve dostu*[24] *"* manası ile Allah'ın isimlerinden birisidir. Her mümin, zaten Allah'ın "velî kulu" kabul edilir. Dolayısıyla bir Mümin için 'velî'lik edebileceği yalnızca diğer Müslüman dostları olacaktır. Bu anlamda da Osmanlı toplum düzeni içerisinde dini gruplar gözetilmek ve korunmakla birlikte Müslüman tebaa ile ilgili olarak ise daha ziyade dini açıdan korunması konusunda dikkatli davranılmıştır. Tabii bu durum özelleştirilmiş kamusal alanların

[23] Mâide Suresi 51. Ayetinin tamamı ve tefsirine ulaşmak için bkz.
https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Mâide-suresi/720/51-ayet-tefsiri
Erişim Tarihi ve Saati: 13.01.2020 – 11.45

[24] "Velî" kelimesinin İslami literatürdeki önemi ve anlamını için bkz.
https://islamansiklopedisi.org.tr/veli--tasavvuf
Erişim Tarihi ve Saati: 13.01.2020 – 11.51

oluşması, kalıpsal düşünme eğilimi ile özdeşleşmemiş toplum katmanlarını gün yüzüne çıkartmaktadır. Söz konusu durum nedeniyle, gruplar arasında geçiş ve/ veya etkileşim de sınırlı olmuştur. Aslında Osmanlı Devleti'nde milli ideoloji ve bilinç, hiçbir zaman halifelik ve saltanatın sahip olduğu manevi güce, bağdaştırıcı ivmeye erişememiştir. Bu sebepledir ki Müslüman halkın farklı etnik yapıdaki kimseleri benimsemesi daha kolay iken; bir Hristiyan ve/ veya Yahudi cemaatinin dini kimliğini ikinci planda tutmak çok daha zor olagelmiştir. 'Kutsal Cihat' anlayışı ile İslamiyet'in yaygınlaştırılması gayesiyle birlikte Müslümanlık, "hoşgörülü olma" ve "kendinden farklı olana yaptıklarınla örnek olma" prensipleriyle de etki alanını genişletmeyi hedeflemiştir. Aynı zamanda, Osmanlı sınırları içerisinde yaşayanlar, genel olarak, Osmanlı tebaasından sayıldığı için de "Osmanlılı" olarak kabul edilmektedir. "Arap", "Acem", "Yunan" ve/ veya "Bulgar"dan ziyade; "Rum", "Yahudi", "Hristiyan" gibi cemaat bazlı dini ayrımlar daha ön planda tutulmuştur.

"Mll" kökünden gelmekte olan ve "*milla*^{t} ملّة" şeklinde yazılan *"millet"* sözcüğü de Arapça kökenlidir ve *"din, mezhep, bir din veya mezhebe mensup cemaat*[25]*"* anlamlarında kullanılmaktadır. Buna ilave olarak, Aramice ve onun Süryani alfabesiyle yazılan bir lehçesi olan Süryanicede "*məllā* ܡܠܐ" şeklinde yazılan "dil/ language" sözcüğüyle de bağlantılıdır. Toparlamak gerekirse, günümüz kullanımında aynı tarihsel arka planı paylaşmak, aynı dil bağıyla bütünleşmek ve bir yandan da etnik bir soy özelliğine dayandırılmakta olan millet sözcüğü; etimolojik çizgisinde din ve dil olgularından üremiştir. Dolayısıyla din ve/ veya dil bağlamlarında ortaklaşmak veya ayrışmak, kişilerin ve grupların toplumsal boyutta görünürlüğünü, tanınırlığını ya da ötekilik boyutunda varoluşsal probleminin kaynağını teşkil edecektir.

İletişimi sağlamak amacıyla Arapça ilk ve resmi kaynak olmamasına rağmen, Arapça ve Farsça kelimelerden esinlenmekte olan Osmanlı Türkçesi, Arap alfabesi üzerinden simgeselleştirilmiştir. Türkçe ve Arapçanın birbiriyle eşleşmesi mümkün olmayan yapıları, Türkçe açısından ciddi uyum problemleri yaratmıştır. Bu durum yalnızca fonetik ve gramer açısından değil; toplumsal, sosyolojik, süreç içerisinde de, dini açıdan aşılması gereken sorunlar anlamına gelmektedir. Anlaşılması güç bu karma dil, özellikle devletin resmi dili olma işlevini de taşıdığı için halk ve sarayın ayrışmasını temsilen, statüsel bir mekanizmaya dönüşmüştür. Öyle ki, resmi prosedürleri, günlük hayatta düzeni ve istikrarı sağlayan idarecilerin ve/ veya

[25] "Millet" kelimesinin etimolojik kökeni için bkz.
https://www.etimolojiturkce.com/arama/millet
Erişim Tarihi ve Saati: 17.01.2021 – 00.01

dini kimliği olduğu için toplum tarafından saygınlık duyulan kimselerin, Hristiyanlıktaki gibi ruhban sınıfı gibi olmamakla birlikte, Osmanlı Türkçesini kullanabilmeleri; şahıslar açısından koltuk kabartıcı bir durum oluşturmuştur. Zaten anlaşılması da zor olduğundan toplumun geneli tarafından sorgulanma oranı da azalmıştır. Osmanlı Türkçesine hâkimiyet, yalnızca bahsi edilen gruplara ya da Osmanlı Devleti'ndeki Türk vatandaşlara yönelik potansiyel bir ayrıcalık veya sosyal statü göstergesi olmamıştır. Türklük kavramı sonraları gelişen bir olgu olduğu için tebaanın Osmanlılı kabul edilmesi, toplumsal gruplar arasında etnik anlamda hor görme ya da aşağı tutma gibi bir durumu da doğurmamıştır. Dolayısıyla ağırlıklı olarak Sünni İslam'a biat edilmekte olunan ve her ne kadar Arapça ve Farsça ile etkileşim halinde olsa da, Türkçe konuşulan bir iktidar yapısında, farklı etnik grupların bu dilde kendilerini geliştirmeleri avantaj sağlamakta, sosyal statü kazandırmaktadır. Bir gayrimüslimin Müslümanlığı kabul etmesi ise, belki de dile hâkimiyetten bile fazla olacak şekilde, çok önemli bir korunma hakkı ve aidiyet alanı doğurmaktadır. Yine de söz konusu topluluğun dışında kalmayı tercih eden Hristiyan ve Yahudilerin Müslüman habitatına, gelenek ve adetlerine, sosyal yaşantısına katılma ya da kendi kültüründen katkıda bulunması söz konusu olmamıştır.

Müslümanların diğer dini cemaatlerle aralarına mesafe koyma gayretleri; Sultan Abdülmecid zamanında çıkartılan Tanzimat Fermanı ile birlikte Sultan Abdülaziz'in de bu girişimleri devam ettirmesi ve takip eden süreçte modernleşme hareketleriyle değişecek olsa da, bir miktar da resim, heykel gibi tasvire yönelik etkinliklerle oluşumların önüne geçmeye yöneliktir. Yahudilikte İslamiyet'tekine benzer bir şekilde bu sanatlar hoş karşılanmıyor olsa bile, Hristiyanlık ya da çok tanrılı dinlerdeki tasvirli içeriklerden uzak kalınmak istenmiştir. Kiliselerde Hz. İsa'yı, Hz. Meryem'i ya da melekleri resmeden tasvir ve/ veya heykellerin aksine Müslüman camileri Allah'ın isimleri, Hz. Muhammed ve/ veya Kur'an- ı Kerim'den ayet yazılarıyla bütünleşmiştir. Böyle olunca gerek İslam âlemi gerekse de Osmanlı Devleti'ndeki Müslüman tebaa için Arapça ve Arap Alfabesi ibadetin yanı sıra; başlı başına sanata da dönüşmüştür. Dini faktörler sebebiyle, yazının sanata dönüşmesi; Kur'an- ı Kerim, ibadethaneler üzerinden ve Arap harfleri aracılığıyla sergilenirken Osmanlı için de bu durum, yirmi sekiz harfin sembolize edilmesinden daha derin bir anlam ifade etmiştir.

> *"Sünni Müslümanlar, […]Kur'an'ın nazil olduğu dile ve yazıya özel bir mübareklik atfederler. Mümin için, Kur'an'ın metni – yazılmış olduğu yazı da dahil- yaratılmamıştır, ebedi ve ilahidir. Temsili resim ve heykellerin putperestlik yönünde küfür eğilimi olarak sayıldığı camilerde, onların yerini kaligrafi almıştır. […] Bir çok yazı stilleri kullanılmıştır ve büyük üstatların elinde yazı sanatı, Batı*

geleneğinde yetişmiş bir kimsenin esasına nüfuz etmesi kolay olmayan, karışık ve derin bir güzelliğe erişmiştir. Müslümanlar için, Kur'an'ın metni kelimesi kelimesine ilahidir; onu yazmak veya okumak bizatihi bir ibadet eylemidir. Bu tezyin metinleri, Müslüman ibadetinin ilahileri, nağmeleri ve ikonlarıdır – hem Müslüman dindarlığını hem de Müslüman estetiğini anlamak için bir anahtardır" (Lewis, 1993, ss. 420- 421).

Hal böyle olunca Arapça harfler Müslümanlar için dini bağlılığın kıymetli birer sembolü ve onlarla ilgilenilecek işlerde bulunmak ise manevi duyguları besleyen bir iş, özel bir etkinlik olmuştur. Yeri geldiğinde de gayrimüslimlerle seviyeli ilişkinin devam ettirilebilmesi için bir "korunma alanı" olmuştur. Toplumsal etkileşim düzeneğinde taraflar bu şekilde birbirlerinin gözlemcisi olarak kalmaya devam etmektedirler. Bu, karşıdakinin huzuru bozabilecek herhangi faaliyette bulunma tedirginliğinin oluşturduğu aktif beklenti halini ya da ancak zamanın kazandırabileceği alışmayla oluşan ve tehdit oluşturacak herhangi bir şey yapmayacağına dair inancın getirdiği pasif beklentiyi taze tutmaktadır. Aslında her ikisinden de bir miktar taşımaktadır. *"Ne de olsa ötekiler, düşman sayılmadıklarında bile, aynı zamanda (bizim gibi) bakan kişiler değil, yalnızca (kendilerine) bakılacak kişiler sayılmaktadırlar."(Sontag, 2004, s: 73)* diye ifade etmektedir Susan Sontag. Daha hafif haliyle "başka(sı/ ları)" olarak kalmanın ve/ veya "öteki" olarak ötelenmenin devam fazıdır bu durum. Süre gelen kimlik kalıplarıyla düşünme eğilimi benliği sınırlandırmaktadır. Bu şekilde benlik adına geçerli olacak hareket sahaları ve kurallar meydana gelecektir. Yazılı ve/ veya yasal olmayan, kültürel belirlenmişliklerden ileri gelen bu kurallar bütünü genel olarak uyum ve istikrarı sağlanmasına yardımcı olsa bile zaman zaman çatışmalar da meydana gelebilmektedir. Çatışma meydana gelse dahi toplum düzenini yeniden inşa eder ve o şekilde devam eder.

Osmanlı Devleti ve yeni Cumhuriyet Türkiye'sinde olan da bu olmuştur. Gayrimüslim veya Türk olmayan topluluklar iki devlet içerisinde hatırı sayılır popülasyona sahip olmakla birlikte uzun yıllar da bu topraklarda yaşayarak kültürel mirasa katkıda bulunmuşlardır. Öte yandan, her iki devletin bu konuda uyguladığı politika bir miktar farklılaşmıştır. Müslümanlık ağırlıklı olarak Türk etnik yapısıyla özdeşleşmiş olmakla birlikte Müslüman olmayan kişilerin de aynı zamanda Türk olmadığını farz etmeye yönelik bir meyil bulunmaktaydı. Bu eğilim her iki devlet içerisinde mevcut olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin ve çeşitli etnik grupların kamusal hayata dâhil olması ve devlet kadrosunda önemli birimlerde görev alması daha olağan bir yapıdadır. Gerek I. Dünya Savaşı gerekse de Kurtuluş Mücadelesi

esnasında kültürel dokuda yaşanan ayrışmalar, sonrasında Türklerin duyduğu güven probleminin kökenini oluşturacaktır. Bu sebeple laiklik ve milliyetçilikle taçlandırılan Cumhuriyete rağmen Türk ve Müslüman olmamak, takip eden süreçte hem Türklerin hem de diğer kimselerin Türkiye tarihinde yaşayacağı dönüm noktalarının fitili olmuştur.

5.2. Cumhuriyet Türkiye'sinde Kimlik

Cumhuriyetin kuruluşuyla kamusal ve idari görevlerde yer alma oranları gittikçe azalan yabancı vatandaşlar Türklerin de yerine getirdiği birtakım yükümlülükleri yapıyor olmalarına rağmen onlar için yine de ayrıştırıcı bir uygulama geçerli olmaktaydı. Örneğin askere gitmelerine rağmen silah ve görevlendirme verilmeyen kimseler için bu durum hoşnutsuzluk kaynağı olmuştur. Yabancılar ve Müslüman olmayan halkla ilgili hukuki düzenlemelerin iyileştirilmiş olması, toplumda sosyal anlamda yaşanan ayrışmaları ortadan kaldırmak için de yeterli olmamıştır. Planlanmakta olan millileştirme projeleri, aslında yeni Türkiye için bir kimlik inşası ve birlik ve bütünlüğün sağlamlaştırılması için bir hamle görevinde olmasına rağmen farklı dokudaki toplumsal renkler için bu süreç bir mücadeleye dönüşmüştür.

"*Türkçe konuşan Ortodoks Hıristiyanlar, Rum olarak sınıflanıp Yunanistan'a gönderilirken"* (Lewis, 1993, s. 354), Yunanistan'daki Müslüman Türkler de 1 Mayıs 1923 tarihi itibariyle yapılan anlaşma gereği ilgili ülkelere zorunlu göç yapmak durumunda kalmıştır. Ne bu topraklarda Türkçe konuşan Hristiyanlar için ne de Yunanistan'da Rumca konuşan Müslümanlar için etnik ve dini kimlik; aidiyet hissinden, içinde büyütülen dilden, geçim ve mal kaynaklarından ve sosyal bağlarından daha belirleyici olacak şekilde işlemiştir. Söz konusu süreç, sadece karşı ülkelerdeki Ortodoks Hristiyanları ya da Müslüman Türkleri içine alan toplumsal bir olay değildir. Daha büyük bir şeyin parçası olarak meydana gelmiştir. Aynı zamanda Arap, Kürt, Boşnak ve/ veya Arnavut nüfus ise Türk kimliği içerisinde konumlandırılarak İstanbul'da kalmaya devam edebilmiştir. Bu duruma imkân sağlayan belki de en önemli faktör ise din bağının İslami inançlarla tamamlanmış olmasıdır. Zamanla Türklük Müslümanlığı, Müslümanlık da Türklüğü tamamlayan, bütünleyen bir yapıya dönüşmüştür. Toplumsal tahayyülde kimliğin bu iki yapı etrafında örüntülenmemiş fraksiyonları, "eksik", "yabancı" veya "başka" olarak tanımlandığı için "biz"e dâhil olup çoğunluğun sosyal avantajlarından mahrum olabiliyordu. Devamında Müslüman Türkler dışındaki azınlık grupların daha kapalı grup halinde yaşadıkları, kendilerine ait ve özgü sosyal alanlarının oluştuğu ayrı bir kültürel düzen meydana gelmiştir. Kapalı grup sistemi ise azınlıkların kendi dillerine bağlılıklarını ve kültürel belleklerini canlı tutmalarına yardımcı olurken Türk

kimliğine ve Türkçeye uyum sağlamalarını geciktiren bir faktör olmuştur. Süreçte uygulanan dil politikaları onların bu yönde zorluklarla karşılaşmasına neden olmuştur.

Bahsi edilen bu sacayağının üçüncü damarı ise Türkçedir. Türkçe hem görsel hem de işitsel belleğin bir unsuru olarak görülmüş ve toplumun Türkçeye hâkim olması politik aklın önemsediği bir konuya dönüşmüştür. 1928 yılının başlarında "Vatandaş Türkçe Konuş!" sloganıyla adeta toplumsal bir çağrıya dönüşen hareket, Osmanlı Türkçesinden miras kalan Arapça ve Farsça kökenli kullanımların daha sadeleştirilmesi ve Türkçeleştirilmesi amacını taşımakla birlikte hem de Türkiye'de yaşamaya devam eden azınlık grupların bir şekilde bu yapılanmaya dâhil edilmesine yöneliktir. Daha sonrasında ise, günümüz perspektifinde hükümetin Türkiye'deki azınlık kesimi üzerinden kazanç sağlamakla eleştirilen Varlık Vergisi politikası yaşanmıştır. Tansiyonu hayli yükselten bir yanı olmakla birlikte, Maliye Bakanlığı'nda çeşitli pozisyonlarda görev almış, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olarak çalışma yapmış siyasetçi yazar Ömer Cahit Kayra; "Tarihin Arka Odası" isimli televizyon programında vergi aşamasını genel kanıdan farklı bir açıdan değerlendirmektedir. 1942 yılında dışında kalmaya gayret gösterilse de dünyadaki savaş hali nedeniyle güvenliğine büyük önem veren bir ülke olarak Türkiye'nin maliyesinin çok kötü durumda olduğunu belirten Kayra, acil nakit paraya ihtiyaç duyan ülke ve sınırdaki askerler için Türk ve gayrimüslim, İstanbul ve Anadolu halkından temin edilmek üzere büyük çaplı bir tahsilat çalışmasının yapıldığını dile getirmektedir[26]. Gayrimüslimleri hedef alan bir politika olmanın aksine; dönemin ekonomik anlamda varlıklı kişilerinden destek almayı amaçlayan bir süreç olduğu yönündeki görüşleriyle televizyon programına katkıda bulunmuştur eski bakan.

Varlık Vergisi konusu araştırmanın ana temasıyla doğrudan bağlantılı olmamakla birlikte döneme genel olarak hâkim olan "Türk kimliğini inşa etme" politikalarının, sahip olunan aidiyet bağları üzerinden ve kimliğe bakılan noktadan nasıl farklılaşabildiğini görmek açısından bir örnek teşkil etmektedir. Bu durum sadece Cumhuriyetin ilk aşamalarındaki olaylar açısından değerlendirilmemelidir. Bugün gelinen noktada "kimlik" denilen olgunun; kan veya doğum yerinden gelmekte olan etnik bağlamına ilave olarak, coğrafya ve topluluktan aktarılan kültür unsurlarıyla, mensubiyet gösterilen inançsal çerçevelerle, parçası olunan veya tercih edilen iletişim dilinin toplumdaki olumlu ya da olumsuz frekansıyla, sosyo- ekonomik hatta birtakım fiziksel uyaranlarla da yakından bağlantılı olduğu daha net

[26] Habertürk. (2015, 10 Şubat). *Tarihin Arka Odası - Cahit Kayra / 14 Haziran 2014* [Video Dosyası]. https://www.youtube.com/watch?v=L-vWwEXU5BE
Erişim Tarihi – Saati: 07.02.2021 – 22.25

gözlemlenebilmektedir. Kimliğin çok boyutlu yapısında çatışmaların oluşması veya eskisinden daha farklı anlamlar kazanmasıyla normal olanın içinde yeninin anormalliği kendisini gerçekleştirmektedir. Geleneksel olanın sınırlarının sınanması, yeni normalliğin içeriye dâhil olmaya çalışması da eş zamanlı olarak meydana gelmektedir. Uyumlanmanın tam olarak sağlanamadığı, yeni şartların taleplerine yeterince hızlı ve işlevsel cevaplar verilemediği, başa çıkma mekanizmalarının kendisini güncelleyemediği senaryolarda ise ironik, çelişik ya da yaralı bir yaşam formunun oluşmaya başlaması da söz konusudur. Bahsi edilenler, ilgili araştırma konusu çerçevesinde düşünülecek olunduğunda ise içinde bulunduğu çeşitli koşullarda barınmaya çalışan Suriyeli göçmenler ve farklı ülkelerden gelen artan Arap turist sayıları, Türkiye'nin son yıllardaki gerçekliğinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu tablo, vektörler arasında yüksek ve düşük oranlarda uyum sağlama örneklerinin bir yansımasıdır. Aynı zamanda her iki tarafın da kendisine dâhil etmeye rıza gösterdiği ya da dışarıda tutmayı tercih ettiği yanlarıyla kimlik çatısı altında bir tartışmanın da izdüşümünü yansıtmaktadır. Söz konusu çalışma bu izdüşümün tarihsel hinterlandından beslenerek dilsel özellikleri, Arapça ile olan ilişkisi üzerinden birtakım sorgulamalara girişmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI SÜRECİ VE ARAŞTIRMANIN VERİLERİ

Kısaca özetlenmeye çalışıldığı haliyle Türk milletinin Araplar, Arap kültürü ve Arapça ile kadim bir geçmişi bulunmaktadır. Bu geçmiş, devlet nezdinde tehlikeli halde konumlandırılmış iken toplumun teveccühünü tarihin çeşitli dönemlerinde Harf İnkılabı ve Arapça harflerden ibaret mezar taşı ve girişlerindeki yazıları kazıtarak nötrlemeye çalışan sistematik devlet müdahalelerinden farklı olarak Suriyeli tecrübesinin halk nezdindeki etkisi, son yıllarda incelenmesi elzem bir konu haline gelmiştir.

6. "Yabancı"yı Konumlandırmak

Araştırma süreci dil ve din arketipleri üzerinden kurgulanan çalışma, nitel sorgulama yöntemleriyle desteklenerek birtakım cevaplara ulaşma gayretini özünde barındırmaktadır. Her ne kadar araştırmanın beslendiği ana toplumsal, sosyal ve kültürel bileşenler insan yaşamında büyük öneme sahip olsa bile ölçümlenmesi ve çözümlenmesi pek kolay olmayan niteliktedir. Dolayısıyla eylemler ve onların momentleri rolündeki düşünce yapıları ile günlük pratikler üzerinden anlaşılmaya ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Gerek gözlem sürecinde gerekse de yorumlama aşamasında ağırlığı son derece hissedilir olan bir ayrım söz konusu olmuştur. O da "göçmen" ve "turist" söyleminin bakış açısında nasıl bir farklılığa yol açtığıdır. Bu kalıplar toplumsal tutumu hem besleyen hem de şekillendiren dinamikler olmanın yanı sıra söz konusu kategorilere indirgenen tarafların da eylem alanlarını, hareket sahalarını kimi yerde genişletirken kimi yerde de daraltmaktadır.

Gelinen noktada iki gruplandırmanın da özünden beslendiği bir kaynak bulunmaktadır: "Yabancılık". Yabancı olmak, düşünsel boyutuyla akışta olmanın getirdiği doğallığa, özümsemeye, dâhil etmeye, paylaşımda olmaya ket vuran bir faktör olabilir. Bu durum grup bilinci açısından çift yönlü işlemektedir; çünkü sahip olunan veya aidiyet gösterilen özellikler yüceltilerek korunur ve devam ettirilirken yabancılığa ait nitelikler ise başkalaştırılarak 'sınır' misyonu yüklenilir. Aslında bu durum, bir dönüşüm ve başkalaşım sürecinden başka bir şey değildir. Dönüştürülen şey ise bir insan olarak varoluş sürecidir. Gelinen yer, doğulan ülke, konuşulan dil, tercih edilen inanç hatta ten rengi gibi sahip olunan birtakım fizyolojik ve gruplandırıcı özellikler "yabancı olma" ya da "bizden olma" bilincini bütünsel anlamda

tamamlayarak beslemektedir. Ne var ki bu kategorizasyona yönelik gösterilen uyum ya da verilen reaksiyon her birey özelinde aynı nitelikte ve derecede olmayacağı gibi her toplum açısından da eşit paydada önem oluşturmayacaktır. Bazı ülkeler ve daha küçük ölçek bazında değerlendirilecek olunduğunda, kimi şehirler, "yabancı olma" algısıyla, deyim yerindeyse, barışmış, yabancılarla yaşamaya alışmıştır.

1980'lerden sonra küreselleşmenin etkilerinin daha konsantre bir hal alması, yani daha kısa zamanda insan hayatını daha derinden etkileyen gelişmelerin yaşanmasıyla büyük kentler finansal başta olmak üzere pek çok farklı açıdan beslenmiştir. Beraberinde meydana gelen kentleşme sayesinde, arıların bala çekilmesi gibi, insanlar da bazı kentlere daha yoğun talep göstererek oralara çekilmiştir. Hal böyle olunca bazıları diğerlerine göre daha popüler hale gelmiştir. Saskia Sassen "küresel kent" kavramını literatüre kazandıran ilk sosyolog olarak New York, Londra ve Tokyo'nun bu terimin hakkını vererek kent tiplerinde yeni bir oluşumu meydana getirdiğini düşünmektedir (Bağrıaçık, 2017: s. 50). Deniz Bağrıaçık'ın "Sorsana Bizi Sevmiş Mi?" ismindeki saha araştırmasına dayalı kitabında bahsi geçen ve Globalization and World Cities(GaWC) Research Network tarafından gerçekleştirilen dünya şehirleri sıralamasında İstanbul'un da "alfa- dünya kenti" olarak araştırmada yer aldığı görülmektedir. Bu nitelik İstanbul ile Türkiye açısından olası pek çok avantajlı ve riskli duruma alan açılması demektir. Gelinen noktada İstanbul'un yalnızca bugün değil, geçmişte de pek çok medeniyetin, kültürel ve dini oluşumun da mekân üzerinden anlam yüklemeleri yaptığı bir yaşam alanı olduğu yadsınamayacaktır.

Bu konumun oluşmasına belki de en büyük katkıda bulunan faktör olması bazında İstanbul'un bir transfer noktası olarak coğrafi konumlanışından dolayı elde ettiği avantaj, yalnızca eşyaların veya maddesel değerlerin değil; aynı zamanda insanların, kültürlerin, yaşam ve düşünce biçimlerinin, dillerin ve inançların da dolaşıma girmesini kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla dışarıdaki bilinmezlikten gelen her ne veya kim varsa hem İstanbul'dan bir parçayı kendine hatıra olarak almış hem de ona kendinden bir şeyler katmıştır. Bu durum aynı zamanda formal ve informal, maddesel veya anlamsal etkileşimler farklı bağlamlarda meydana gelirken tarafların sahip olduğu bakış açıları, değer yargıları ve hatta önyargıları da toplumsal hareketlenmeleri okuma noktasında güçlü dinamikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta kelimeler üzerinden yalnızca etimolojik çözümlemeler yapmak bile o dil ve kültürel form hakkında çeşitli okumalar yapılmasını olanaklı kılmaktadır.

Örneğin Farsça "yaban" kökünden "çl" son ekiyle türeyerek "yabancı" olarak şekillenen bu kelime öncelikle başka bir dilden dilimize yerleşmesi sebebiyle kelime anlamının hakkını verirken bu şekilde içinde bir ironiyi de yaşata duruyordur. Öyle ki "çöle ait, medeni olmayan, barbar" anlamlarından beslenmekte olan sözcük daha öncesinde de "çorak yer, bozkır, çöl" kavramlarından türemiştir (Nişanyan Sözlük, 2015)[27] .Yabancı kelimesinin anlamlandırılırken "medeni olmayan, barbar, çöle ait" gibi dışarıda bırakmaya, ötelemeye yönelik tanımlamalara ihtiyaç duyulmuş olması, "medeni" ve "medeniyet" kelimelerinin etimolojik oluşumuna yönlendirmektedir. "Medeni" kelimesine bakıldığında 1387 yılında "Medine'ye ait, Medineli" veya 1680 yılında ise çok değişime uğramadan "Medineli" anlamına gelecek şekilde kullanıldığı görülebilir. Bununla birlikte 1876'da Ahmet Vefik Paşa tarafından kaleme alınan Lehce- ı Osmani'de "uygar" karşılığı olarak "medeni" anlamında kullanıldığı bilgisine rastlanılabilir (Nişanyan Sözlük, 2020)[28]. Yani Osmanlı modernleşme sürecinde kelimenin yüklendiği önem Fransızca "uygar", Latince "kentli, kentsel" anlamlarına denk gelecek şekilde aktarıldığından toplumsal hafızadaki önemi de artmıştır. "Medeniyet" kelimesi ise 19. yüzyıl modernleşme çabasının bir meyvesi olarak özellikle "şehirli" olma haline yapılan vurgulamayı içermektedir (Nişanyan Sözlük, 2020)[29]. Bu söylem tıpkı yabancı sözcüğünün Farsça kökenindeki anlama benzer olarak "buraya ait olmayanın, nereden geldiği bilinmeyenin" "barbar" olarak değerlendirilmesindeki gibi; şehirli olmamak da daha çok, "uygar" anlamında "medeni olmamak" yorumuna gönderme yaptığı için zamanla olumsuz değerlendirmelere maruz kalarak sosyo- kültürel bir ölçümleme görevi üstlenmiştir.

Özellikle 1950'lerden sonraki dönemde ivme kazanan iç göç ve kentleşme hareketleriyle İstanbul bu açıdan güzel bir örnek teşkil etmektedir. "İstanbul'un yedi kuşak yerlisi olmak" veya buna benzer deyişler yalnızca İstanbul'da yaşayanların değil Türkiye genelinde bir anlama denk geliyorsa, bir şeyler ifade ediyorsa bu durum, bilinçli ayrıştırma eyleminin nasıl da içselleştirildiğinin bir göstergesidir. "Gerçek İstanbullu" olmak veya olmamak bir noktada yalnızca doğuştan kazanılabilen, sonradan elde edilmesi pek mümkün olmayan ya da bazı yönleriyle yerine konmaya çalışıldığında da başkaca olumsuz bir anlam yüklemesi yapılan entelektüel bir sermaye haline gelmeye başlayınca kentli ve köylü olmak, yerli ve yabancı olmak arasındaki uçurum da derinleşmiştir. Aslında "gerçek İstanbullu" olma,

[27] Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi. (2015).
Erişim Adresi: https://www.nisanyansozluk.com/?k=yabancı
[28] Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi. (2020).
Erişim Adresi: https://www.nisanyansozluk.com/?k=medeni&lnk=1
[29] Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi. (2019).
Erişim Adresi: https://www.nisanyansozluk.com/?k=medeniyet&lnk=1

"İstanbul'un yerlisi" olma söylemi, "yabancı" veya "medeni olmayan/ medeniyetsiz" sınıflandırmasına itilen kimseler üzerinden söylem ve eylemlere yön veren tutum olarak günümüze değin varlığını korumuş bulunmaktadır; çünkü bu polemiğin temelinde aslında 1950'lerle başlayan ve katlanarak devam eden göç hareketiyle gelen Anadolu insanının İstanbul'a; yabancısı olduğu kültürleri, değerleri, giyim tarzlarını, sosyal ilişkileri ve hatta Türkiye'nin farklı bölgelerindeki yöresel ağızları da beraberinde getirmiş olmasıdır. "Nerede O Eski İstanbul!" söylemi de geçen yıllarla birlikte bu mozaik dokuyu ve kozmopolitliği kendine malzeme yapmıştır. *"Tüm yitik cennet öykülerinde olduğu gibi, İstanbul'a ilişkin olanda da öykü, anlattığı izlenimini verdiği cenneti değil, öykünün hedef kitlesinin düş kırıklıklarını ifade eder"*(*aktaran* Suner, 2018, s. 229). Uğur Tanyeli'nin ifade ettiği gibi, İstanbul'u bir kayboluş hikayesinin içerisinde görenler için bundan sonrası hep nostaljiyle, başka bir deyişle "eskiye duyulan özlem" (Nişanyan Sözlük, 2014)[30] ile bağlantılıdır. Dolayısıyla bu yorumsal okuma çerçevesinde sadece İstanbul için değil, İstanbullu olmanın dokusunda da eskiden olduğu gibi tanıdık gelmeyen, artık yabancı hissettiren bir tını yerleşmiştir.

> *"Ben herhangi bir yerden gelmedim. Ben İstanbul'un yerlilerindenim. […] Biz aslında, şöyle anlatayım, İstanbul'un fethinden önce hani buradaki Rumların devamıyız. İstanbul fethedildikten sonra buradaki herkes gitmedi veya kalabilen kaldı. Biz de onların torunlarıyız. Öyle diyeyim. […] Bizim kapalı bir toplum olarak, yani Rum toplumu ve diğer azınlıklar olarak aslında yaşadığımız sıkıntıların en büyüğü tanınmamak. Bu gerçekten bilinmeyen bir durum. Şöyle ki, biraz unutulduk gibi bir durum söz konusu. Yani mesela her ismi duyan… Sonuçta yabancı bir isim, yani Türk veya Müslüman bir isim değil. Direkt akla gelen soru 'Nereden geldiniz?'; anlatmaya çalışıyoruz işte. Biz bir yerden gelmedik, tarihsel olarak anlatmaya çalışıyoruz. Birinci sorun bu. İkincisi de '80 sonrası işler biraz daha milliyetçiliğe dönünce 'Vatandaş Türkçe konuş' falan, öyle bir durumda biraz daha sıkıntı yaşamaya başlamış ailemiz. Mesela devlet dairelerinde sıkıntı yaşamış. Mesela siz diye konuştukları anda, benim önümdeki vatandaşla siz diye konuşurlarken işlemi yapan kişi, katip artık her neyse. Siz diye hitap ederken birdenbire benim ismimi görünce önce zaten ilk yaptıkları iş nüfus kağıdını ters çevirip din ibaresine bakmak. Ondan sonra da 'Söyle bakayım, ne istiyorsun?' diyerek… Söylem biraz daha değişiyor, biraz tavır değişiyor. Tabi bu da insanın gücüne gidiyor açıkçası." (Görüşme No. 4)*

[30] Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi. (2014).
Erişim Adresi: https://www.nisanyansozluk.com/?k=nostalji

6.1. Toplumsal Hafızada Önyargı ve Stereotip

> *"İNSANLAR, bulundukları ortama yeni birisi girdiği zaman genelde ya o kişi hakkında bilgi edinme ya da hâlihazırda sahip oldukları bilgileri kullanma çabası içine girerler. En merak edilenler o kişinin genel toplumsal ve iktisadi durumu, kendini nasıl gördüğü, çevresine karşı takındığı tavır, işinde usta olup olmadığı ve güvenilir olup olmadığı gibi konulardır. Bu bilgilerin bir kısmı sırf iş olsun diye toplanmış gibi görünse de genelde bu merakın gayet pratik nedenleri vardır. Söz konusu kişi hakkında bu bilgiler gözlemcilerin kendilerinden ne beklediği ve kendilerinin karşılarındaki insandan ne bekleyebilecekleri üzerine bir ön bilgi sağlayarak durumun tanımını yapmalarına olanak verir. Bu şekilde bilgilenmek söz konusu kişiden istenen tepkilerin en iyi nasıl alınabileceğinin görülebilmesi açısından yararlıdır"(Goffman, 2004, s. 15).*

Merak duygusu, ekosistemin parçası olan pek çok tür için hem öğrenmenin hem de yaşamın devamı adına büyük bir işleve sahip olmakla birlikte insan için bu duygu yalnızca uyaranlara yöneltilen motivasyon ve istek belirtisinden daha öte bir anlama tekabül etmektedir. Goffman'ın da aktardığı üzere, çoklu dinamikler içerisinde kimin hangi sınırlar içerisinde hareket edebileceğini, aşılmasında nispeten çok büyük bir sorun oluşmayacak olan ile kesinlikle aşılmayacak sınırların tespit edilmesinde; yani bilinmeyenin keşfedilmesinin önünü açıp bir noktada teşvik etmektedir.

Gündelik hayatın olağan karmaşası ile uzak geleceğe dair planların barındırdığı belirsizlikler; kendi psikolojik dünyasında bazı beklentilerinin karşılanmasına yönelik insanın savunma mekanizmaları üretmesine neden olabilir. Hem bağlamsal olarak hem de manen kendini güvende hissetmenin; sosyal akış içerisinde paydaşlarla sağlıklı bir iletişim geliştirebilmenin; olay, kişi ve bağlamların anlaşılır bir kimliğe sahip olmasının; aynı zamanda "yeni" olan olay, kişi veya duruma dair yetersiz bilginin meydana getireceği kaygıların giderilmesinin bireyler için bir ihtiyaç haline geldiği zamanlar olabilir. İhtiyaçların karşılanmadığı noktalarda da kaygı, endişe veya korkunun yayılmasıyla tepkisel oluşumların meydana gelmesi muhtemeldir. Bu minvaldeki endişelerin temelinde ise bireyin neyle karşı karşıya olduğunu bilebilmek için gerçekleştirdiği risk analizi yer almaktadır. Biraz daha farklı bir ifadeyle, artı- eksi listesinin neye, kime, hangi durum ve/ veya mekâna ait olduğuna dair fikir yürütememek; bireyin kendi içinde muhakeme mekanizmasını sağlıklı bir şekilde işletmesine engel olabilir. Devamında ise boşlukları eldeki verilerle doldurmaya yönelik gidişatın da yaşanabileceğinin habercisidir aslında. Bu sebeple de bilginin eksikliği veya aslını

yansıtmayan fikir yürütmeler, topluluğun parçası olarak yaşamakta olan bireyler için sosyal, toplumsal, siyasal ve psikolojik tavır alışların seyrine etki etmektedir.

Aynı fiziki ve toplumsal sınırları paylaşmaya bile gerek kalmadan karşıt veya tepkisel olarak nitelenebilecek bir duruş söz konusu olduğunda ise bireylerin eylemlerinin önyargılar ile stereotiplerden güç buluyor olması çok muhtemeldir. Bazı durumlarda lehte olmakla birlikte genellikle aleyhte olacak şekilde kişilere, gruplara, kültürel öğelere, yaşam tarzlarına, dini ve felsefi inançlara vb. yönelik kemikleşmiş düşünceler olarak ifade edilebilecek önyargılar özellikle stereotiplerle hem daha belirginleşmekte hem de onlardan beslenmektedir. Birtakım özelliklere sahip olduğu ya da olmadığı için stereotipleştirilen kimseler, tek tipleştirmenin ardında yer alan kanıya maruz bırakılmaktadırlar. Bir başka açıdan da bu esnada ayrışmayla birlikte bağlılığın da sembolizasyonu haline gelmektedirler. Bireylerin bir arada olduğu herhangi bir oluşum olmaktan uzaklaşarak iç- grup ve dış- grup arasında belirgin bir ayrım meydana gelirken taraflar kendi grup dinamikleri içerisinde daha bağlı, temaslı, dayanışmalı ve belki de empatik hale gelebilirler çünkü. Keza, bu oluşum çift taraflı işlemektedir. Öyle ki, hangi taraf ve/ veya hangi kimlik söz konusu olursa olsun, "diğer"iyle olan ontolojik çatışmasında kendini ifade ederek varoluşsal bir meydan okuma gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla ikircikli bir şekilde de olsa güven, bağlılık, dayanışma, bütünlük, empati vb. duyguları yansımanın diğer bir parçası olarak tam da orada yer almaktadır.

Ne var ki bahsi edilen bu ontolojik meydan okuma, her zaman için yapıcı bir üslupla veya cüretkâr fikir alışverişiyle sürdürülmeyebilir. Taraflar ya da çok daha basit düşünmek gerekirse, bireyler, pasif agresif ve agresif tavırlar içerisine girmekten çekinmeyebilir. Bu gibi durumlar söz konusu olduğunda stereotip kavramı bilinçaltında ve toplumsal bellekte belirivermektedir. "Yunanca *stereos*(katı) ve *typos*(damga) sözcüklerinden türetilip on sekizinci yüzyılın sonunda teknik bir terim olarak kullanılan stereotip kavramı"(Marshall, 2009, s.701) söz konusu olduğunda genellikle öteleyici bir amaçla kullanılmakta olup dezavantaj olarak değerlendirilen kriterlerin kimi zaman alaycı ve abartılı vurgusuna tanıklık edilmektedir. Tabi ki bu kısmı, kavramın küçük bir penceresinden görüldüğü kadarıdır. Muzafer Sherif ve Caroly Sherif sosyolojik literatürün bu çalışma başlığında gerçekleştirdikleri deneysel araştırmayla alana farklı bir bakış açısı sunmuştur. Araştırma kapsamında erkek çocuklardan oluşturulmuş iki grup, ödülü kazanmak adına yarışırken süreçle meydana gelen anlaşmazlıklar, ayrışmaları da beraberinde getirerek "düşman" kavramının grup içine, tabi ki zihinlere girmesine de neden olmuştur. Bu doğrultuda kontrollü olarak oluşturulmuş bağlamın

ve araştırmacıların sunduğu yaklaşım, stereotipik karakterlerin sonradan üretilerek meydana geldiğidir.

Araştırma konusu ve sürecinin kilit noktaları olarak nitelendirilebilecek birtakım dinamikler söz konusu olmuştur. Özellikle "göçmen", "Suriyeli", "Arap", "Arap turist", "Taksim" kelimelerinin meydana getirdiği serbest çağrışımlar; Türkiye gündeminde kimi zaman yoğun kimi zamansa nispeten biraz daha sakin çerçevelerde gerçekleşmekle birlikte, devam edegelen bir öneme sahip oldukları için söz konusu ifadeleri araştırmanın yapıtaşları olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla aktörlerin hem daha iyi anlaşılması hem de yerel halk nazarında nasıl anlaşıldığının çözümlenebilmesi adına saha araştırması kapsamında öne çıkan stereotipik aktarımları bulgulara da yansıtmakta fayda görülmektedir.

> *"Diyelim şu anda Vefa'dayız. Vefa'daki Arap kitle ile- diyelim ki Başakşehir'e de gitseniz orada da bir Arap kitle var- oradaki Arap kitle arasında önemli bir fark var. Onunla muhatap olmak ve bununla muhatap olmak aynı şey değil. Burada bambaşka bir profille karşı karşıyayım. Buradaki o insanların müşkül durumu, Arap algısına ilişkin bir şey vermekten ziyade bir insanlık kriziyle beni karşı karşıya bırakıyor. Orada onun kim olduğu çok önemli bir halde değil artık. Başka bir millet de olabilir. Ama başka bir profille karşılaştığınızda orada işte 'Ya biz Arapları şöyle bilirdik, böyle bilirdik!' diyecek noktaya geliyorsunuz. İşte İstiklal'deki Arap'la ya da bir avmdeki bir Arap'la karşılaştığınızda- kendi açımdan demiyorum, Arapların tamamının böyle dindar insanlar olduğunu hiçbir zaman düşünmedim; ama toplum bunu bu süreçte yeni yeni anlıyor- yani 'Bütün Araplar dindar değil', 'Aa, bunlar oje sürüyor, vay ne biçim makyaj yapıyor' falan, 'Ulan bunlar bize zaten boşuna ihanet etmemişler, vay namussuzlar' gibi… Birtakım aslında algılar, kalıplar değişiyor. (Görüşme No. 10)*

6.1.1. "Arap" Kelimesinin Bellekte Bıraktığı İzler

> *"Stereotip karakterler sevilmez hatta nefret edilirler ama stereotip yaratmak çok keyif vericidir…*
>
> *Her ne kadar kültürünün öne çıkan karakteristik özelliği 'köktendincilik' olsa da modern hatta ateist Araplar da vardır" (Alan Held, 2016)*[31].

[31] Erişim Tarihi ve Saati: 27.09.2021 – 14.35
https://indigodergisi.com/2016/07/stereotip-tembel-beyinlerin-nefret-etmek-icin-yarattigi-klise-insan/

Türkiye toplum yapısında “Arap” kelimesinin çağrıştırdığı anlamların bu coğrafyanın büyüklüğü kadar geniş ve derin bir yelpazeye yayıldığını söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Öyle ki, bu serbest çağrışım alanı Osmanlı Devleti, inançsal eğilimler, milli değerler, insani perspektifler, sosyo- kültürel, ekonomik veriler ve dünya gündemi gibi birçok kanaldan beslenmekte, anlam üretimleri devam etmektedir. İnsanı ilgilendiren her konunun sosyal boyutunun da olması nedeniyle, kültürlere dair imgesel ve anlamsal üretimler, etkileşime yatkın oldukları için hem kuşaklar arası dikey salınıma hem de bireyler arası yatay salınıma müsaittir. Özetle, toplumun önde gelen isimlerinin, yeni nesil içerik üreticilerinin ve bireylerin kanaat geliştirdikleri görüşleri; yazılı ve görsel haber kanalları, sosyal medya gibi bağlamlar aracılığıyla diğer kişileri de kapsayacak kadar etkili olabilir. Dolayısıyla iyi ve yapıcı tutumların daha kolay yayılması ve yankı bulması kadar ayrıştırıcı ve olumsuz nitelikli yaklaşımların etki kapasiteleri de artmıştır.

Konu itibariyle, “Arap” isminin Türkiye toplum yapısında zaman içerisinde kazandığı boyutlar ele alındığında ulaşılan nitelemeler “kardeşlik”, “Osmanlı mirasında ortaklık”, “komşuluk”, “aynı dinden gelmek”, “aynı inancı paylaşmak”, “geleneksellik”, “ataerkillik”, “çağ dışılık”, “hainlik” gibi temalar etrafında yoğunlaşırken hem eylemsel hem de düşünsel bazda otomatikleşen turist ve göçmenler arasında ayrım yapma eğilimi, oluşan kalıp yargıların gruplandırılmasında daha belirleyici olmaktadır. Türkiye’ye giriş yapma nedenleri, buradaki hayatlarını nasıl organize ettikleri gibi unsurlar, bir noktada milliyetçilik kavramının meydana getireceği etkileri de daha arka plana itmektedir. Bununla birlikte yabancı kimliklerinin göçmen ya da turist ayrımında hangi kulvarın altında sınıflandırıldığı; toplum içerisinde, sosyal tutumlarda, devlet politikalarında üretilecek olumlu ve olumsuz içerikleri de belirlemektedir. Göçmenlerin dünya akışına etki eden ve savaş ortamından kaçarak, mecbur kalarak, yardıma ve korunmaya “muhtaç” görülen profilleri bir yanıyla yiyeceğini, giyeceğini, evini, yurdunu paylaşacağın “misafir” algısının yerleşmesine zemin hazırlarken yarın öbür gün paylaşılmak zorunda kalınan kaynakların azalması düşüncesi de söz konusu misafirlerin kendi evlerine bir an önce dönmeleri beklentisini de beraberinde getirmiştir. Göç akımının 2011 yılının başlarında gerçekleşmeye başlamasıyla komşu ülkelerden biri olması nedeniyle göçün etkilerini yoğun bir şekilde yaşayan Türkiye halkı için özellikle ilk zamanlarda göçmen ailelerin ve küçük çocuklu kadınların sokaklarda para ve yardım talep etmesi gibi manzaralar huzur ve yardımlaşma ortamını zaman zaman olumsuz etkilemiştir.

"Suriye'den göçen insanlar ilk kez gelmeye başladığında sokakta dilenen Suriyelileri çok fazla görüyordum. […] En az üç dört aile görüyordum yani karı koca ve çocuklar işte bayağı sersefil bir halde dileniyorlardı. Mesela bunu görmek çok zor geliyordu açıkçası; çünkü her gün görüyorsun, bir tane görmüyorsun. Vicdan orada çok şey oluyor. Bazen yardım yapıyorsun bazen yapmadan geçiyorsun. Yapmadan geçtiğinde dert, yaptığında başka bir dert. Orada çok git gelli duygular yaşadığımı hatırlıyorum. (Görüşme No. 5)

Bu göç akımının bireylerin insani değerler, toplum kuralları, finansal harcamalar, milli ve dini görüşler ile vicdanları arasında sürüklenmesine yol açtığı gözlenmiştir. Böylece bir şeyler yapmak ve yapmamak arasında netleşemedikleri noktalarda kişiler, bireysel sessizliklerinde kalmayı tercih edebilir.

"Bir de bir şeye tanık olmak çok zordu; insanların bazen onlara kötü davranmalarına da şahit olmak… Ben yapmıyordum; ama hani sokakta yürürken bir sürü şey oluyor işte. Dükkanlardan kovuluyorlar, alınmıyorlar mesela metrobüse falan. Öyle şeylere tanık oldum ve bunları izlemek, müdahale etmek istememek, edememek bazen etmek bazen edememek… Ettiğinde bir şey olmuyor yani başka yerde başka şekilde devam ediyor. Dolayısıyla bu kısmı zordu açıkçası duygusal boyutuyla. (Görüşme No. 5)

Virginia Woolf'un 1938'de yayınlanan ve savaşın sorunsallaştırıldığı "Three Guineas" isimli kitabından aldığı arka planla savaşa, insanlık suçlarına, ölüme dair fotoğraflar ve haberler üzerinden bakma ve görme biçimlerini, tepki göstermeleri, edilen şahitlikleri "Başkalarının Acısına Bakmak" kitabında derinlemesine inceleyen Susan Sontag, savaş ve erklik arasında kurulan ilişkiyi ele alırken Woolf'un şu görüşlerini okuruyla paylaşmaktadır. Woolf'a göre savaş erkek icadıydı ve onlar için taşıdığı "zorunluluk"la birlikte "şan ve tatmin"i de yaşarlardı. Kadınların çoğu ise, erkeklerin aksine, savaşa böylesi anlamlar yüklemekten çok uzaktadır[32]. Diğer bir örnek olarak da Sontag, İlyada'dan aldığı referansla savaşın, *"erkeklerin bir iptilâya kapılmışçasına yaptıkları ve savaşın yol açtığı ıstırapların birikerek katlanmasının bile kendilerini yıldıramadığı bir tutku olarak"(Sontag, 2004, s. 74-75)* görüldüğünü aktarmaktadır. Bu noktadan bakıldığında erkeklerin daha çocukluklarından itibaren araba, silah gibi yarışmayı, dövüşmeyi teşvik eden materyallerle haşır neşir edilmesi, duygusal aktarımlardansa mantığı ön

[32] Daha fazlası için bkz. (Sontag, 2004, s. 2)

planda tutacak şekilde hareket etmeye yönlendirilmeleri, para kazanmaları gerektiği ve aile geçimlerini sağlamakla yükümlü oldukları düşüncesini içselleştirmeleri gibi kalıp yargılar erkekleri mücadele etme ile savaşma mentalitesine yönelten yaklaşımlar olarak görülebilir. Her ne kadar Virginia Woolf'un da ifade ettiği gibi pek çok kadın bu alternatifin hiç yaşanmamasını tercih edecek olsa da savaşın kapıda olduğu veya artık kaçınılmaz olduğu durumlarda kadınlar da bunu bir görev olarak erkeklere atfetme eğiliminde olabilir. Aralarında, çalışma alanı Taksim bölgesinde olan iki kadın mahalle muhtarının da bulunduğu bir grup görüşmesinde bu varsayım da geçerliliğini bulmuştur.

> *"Ben olumsuz olarak görmüyorum. Tabi ki kendi ülkelerinde olsalar çok daha iyi olur; ama orada iç savaştan kaçıp gelmişlerse de kadınlarına ve çocuklarına sözüm yok. Ama gençlerin vatanlarında olup savaşmalarını yeğlerdim. Kadınlarına, çocuklarına… Gelsinler, biz de elimizden gelen desteği verelim. Veriyoruz da zaten. (Görüşme No. 12, K1)*

Bu minvaldeki görüşlerini dile getiren diğer muhtarın ifadesi de şu şekildedir:

> *"Tabi ki bu insanların gidecek yeri yok. Savaştan kaçmışlar, gelmişler. Çoluk çocuk olunca, kadın olunca başımızın üstünde yeri var; ama gençlerin gelip burada sığınmacı olmaları, gelip burada bildiğin mahalleler kurmaları, işyerleri açmaları… Farklı bir oluşum bu!" (Görüşme No. 12, K2)*

Saha araştırması kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler esnasında Suriyeli göçmenlerin bugüne değin deneyimlediği tecrübe, tüm katılımcılar tarafından insani anlamda çok kötü bir anlama sahip olduğu için genel perspektif itibariyle "mağdur", "zor durumda" olan insanlar konumuna yerleştirilmektedirler. Her ne kadar bürokratik retorik ve yönlendirmelerin sürecin başından beri tanımlama, kimliklendirme konusunda uyguladığı yaklaşım çok net olmasa bile gelinen noktada benimsenen resmi dil; "geçici koruma altındaki Suriyeliler" olarak şekillendiği için "destek olma", "vazifeyi yerine getirme", "yapılması gerekeni yapma" noktasında Türkiye halkını da bir eylem planı içerisine dâhil etmiştir. Yürütülen resmi ve gayri resmi söylem, yerel halkın gerçekten de birtakım bireysel ve grupça yardım çalışmaları organize etmesine alan açmıştır. Ne var ki uzayan süreç, sabırsızlık ve beklentilerin oluşmasına neden olmuştur.

K2: "Ben dilerim tez zamanda ülkelerine gitsinler. [Bu esnada gruptaki diğer görüşmeciler de hep bir ağızdan 'İnşallah' diyerek ifadeye katılımlarını eklemiştir.]

K1: Bence hepsi de ister.

K2: Bir de şeye çok kızıyorum, Avrupa'ya. Çok felaket kızıyorum. Okumuşunu, meslek sahibi olanı, cebinde parası olanın hepsine kapılarını açtı, aldı. Buraya da nerede fakiri fukarası, meslek sahibi olmayanı, zavallısı varsa hepsini buraya bıraktı. (Görüşme No. 12)

Benzer hisler ve yaşanmışlıklar, Mülteciler Derneği bünyesinde gerçekleştirilen derinlemesine mülakat görüşmelerindeki saha ile temas halinde olan uzmanlar tarafından da teyit edilmiştir.

"Suriye krizinin hemen hem 2011 yılında başladığını biliyoruz ve yaklaşık 10. yılına girmek üzereyiz. Suriye'den Türkiye'ye girişler arasında 2012-2013'ün sonları ve 2014'te de çok yoğun olmaya başladı. […] Krizin başlangıcından itibaren başta Türkiye olmak üzere, tabi ki diğer uluslararası faktörler de bu krizin kısa süreli olacağını düşünüyordu. Yani Suriye'nin kısa bir süre içerisinde tekrar stabilize olacağını düşünüyorduk. Bunu merkezi hükümet başta olmak üzere tabi ki diğer ülkeler, vatandaşlar, herkes bu konuda hemfikirdi. Ancak Suriye'deki iç savaş derinleştikçe, Suriye'deki yerinden edilen insanların sayısı arttıkça biz şunu fark ettik. Bu insanlar için Türkiye Cumhuriyeti de geçici koruma statüsü sağladı. Bu statü kapsamında da bütün kamu hizmetlerine erişebiliyorlardı ve bu statüyü de Türk hükümeti istediği zaman iptal edebiliyordu. Yani bu birazcık daha farklı bir statüydü."

[…]"Özellikle 2014 yılındaki krizin yeni başladığı zamanlarda özellikle Türkiye'ye yeni mobilizasyon başladığı zamanlarda buradaki toplumsal kabul çok daha yüksekti. Yani yerel halkın Suriyeli mültecilere veya diğer etnik gruptaki mültecilere bakış açısı çok olumluydu. Ancak Suriye'deki kriz derinleştikçe, bu durumun geçici durumdan kalıcı duruma dönüşmesiyle birlikte tabi ki insanların bakış açılarında da çok ciddi olumsuzluklar gözlemlemeye başladım gerek bireysel gerekse kurumsal hayatımda." (Görüşme No. 2)

Yukarıda da aktarıldığı üzere, yalnızca Suriyeli göçmenleri kapsamak adına oluşturulmuş "geçici koruma", Suriye'den gelenlere, diğer Arap ülkelerinden gelen göçmenlerin sahip olduğundan daha farklı ve fazla statü ile hak sunmuştur. Mülteciler Derneği'nde saha çalışmalarından edindiği deneyimi aktaran görüşmeci Türkiye'ye Arap ülkelerinden gelmiş göçmenlerin arasında oluşan statüsel kutuplaşmayı şu şekilde aktarmaktadır.

"Uzunca bir vakittir kurum olarak yürüttüğümüz bir meclis yapılanması var; 'Mülteciler Meclisi'. Bunu tüm farklı uyruklardan mültecilerin de başvurusuna açık bir şekilde oluşturduğumuz bir yapılanma. Ve çoğunluğunu Suriyeliler oluşturuyor. Orada mesela şöyle bir farklılık gözlemliyorum. […] Suriyelilerde şöyle bir algı var. Mevcut devlet politikalarının da getirdiği bir durum dolayısıyla Suriyeliler geçici koruma kanununa tâbiler ve bu haklarla diğer milletlerden gelen; örneğin bir Iraklının, İranlının sahip olduğu haklar farklılık gösterebiliyor. Böyle olduğu zaman da kendi aralarında bir kutuplaşmaya gidiyorlar. Yürüttüğüm mecliste bir Iraklı var sadece. Yaklaşık yirmi beş kişilik de Suriyeli grup var. Derneğe başvuran oranı da bu şekilde düşünebilirsiniz. Iraklı kendini sürekli dışlanmış, Türkiye tarafından da daha az hakka sahip olmasına sebep olunduğu, hükümetin aslında Suriyelileri daha çok önemsediğini varsayan bir tavrı var. 'Siz zaten Suriyelilere yardım ediyorsunuz, zaten hep onlar için her şey yapılıyor. Oysa ki ben çok daha önce geldim Türkiye'ye. Benim daha çok hakkım olması gerekirdi; ama değil' gibi bir tutum söz konusu olabiliyor." (Görüşme No. 1)

Bireylerin göçmenlere bakış açıları ile göçmenlerin kendilerine ve kendileri ile aynı deneyimi paylaşan diğer insanlara bakış açısının aynı olması mümkün değildir. Evlerinden uzakta yabancı bir ülkede hayata tutunmaya çalışmaları, kimi zaman aynı sosyal ortamları paylaşmaları, komşu coğrafyalarda yaşamış olup Türkiye'de de komşu olmaları, belki de aynı etnik kökene mensup olmaları; göçmenlerin sahip oldukları başkaca aidiyetleri silip atmaz, yok saymaz. Ne var ki grup dışında kalan kişiler için bu aidiyetlere yönelik farkındalıkların yeterince gelişmemiş olması da mümkündür. Sahip olunan kimliklerin grup içinden anlaşılması ile grup dışından algılanması örtüşmediği takdirde kurulması muhtemel ilişkilerin mahiyeti de değişkenlik göstermektedir.

"Belirli nitelemeleri de doğru kullanamadık, kurgulayamadık kanaatindeyim. Mesela Suriye'de bir iç savaş var. İç savaştan kaçarak gelmiş insanlar. Yani

Suriye Devleti'nde kötülük görmüşler. Evleri bombalanmış. Dolayısıyla "Suriyeli" dediğimiz kimlik tutmadığı için bir savaş yaşanmış ve tutmadığı için insanlar oradan gelmişler.

Şimdi bu gelenler niye Türkiye'ye gelmişler? Kimlik aidiyetinden, tarih aidiyetinden dolayı yakın görmüşler. Bunların içinde Türkmen'i var, Kürt'ü var, Arap'ı var vs. Biz şimdi bunların hepsine birden 'Suriyeli' diyoruz ve Suriyeli sözünü de mahallede gençler birbirlerine kavga ederken 'Türklerle Suriyeliler kapıştı' şeklinde anlatıyoruz. Bir anlamda tersinden ulus inşası yapıyoruz. Suriye Devleti'nin kendi sınırlarında kuramadığı Suriyeli kimliğini 'öteki ırklar' olarak kendi sokaklarımızda kuruyoruz." (Görüşme No. 17)

Bir taraf için bu kadar belirgin ve ayırt edici olan unsurlar diğer bir taraf için genellemeye müsait oluyorsa o halde o unsurların geçerliliğinden, bağlayıcılığından, sürdürülebilirliğinden bahsetmek ne ölçüde mümkün olabilir? Dünyada sınırlar ve kimlikler yeniden inşa edilirken ülkeler arasında geçirgenliğin artmasına, mekânsal ayrışmalara aynı zamanda da farklı biçimlerde yeni bir arada oluşların yaşanmasına şahitlik edilmektedir. Yalnızca diğer etnik kökenli göçmenler, bugün gelinen noktada 'Suriyeliler', değil; genel anlamda göçmenlik deneyimini yaşamış olan pek çok grup ötekiliğin başkalaştırıcı deneyimini yaşamıştır. Eski Osmanlı Devleti'nin Anadolu dışında kalan topraklarından gelen göçmenler ile yerliler de uygulanan iskân politikaları sonrasında uyum problemleri yaşamıştır. Buna rağmen eski göçmenlerde farklı olan nokta genellikle geldikleri yerle nitelenmeleridir, ülkeyle değil. Öyle ki "Girit muhaciri", "Selanik göçmeni" derken "Bulgar" denmemesi gibi.

"Ulus devleti ele aldığı ilişki ve süreçlerin değişmez çerçevesi olarak tanımlamasına yol açan mekânsal ontolojisinin yerine, bugünün dünyasının temel elemanı olan akışkanlıkları esas alan yeni bir ontoloji kuramadığı takdirde sosyal bilimler, dünyayı açıklama aracı olarak tüm meşruiyetini yitirmek ve hiçbir toplumsal geçerliliği bulunmayan uzmanlık alanlarına dönüşmek tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Bu yeni ontolojinin temeli de eleştirellik ve kendi üzerine düşünme geleneği(reflexivity) olmak zorundadır"(Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s. 32).

Yasa koyucu olarak ulus devlet kurallarının zamanla bireyin sosyallik ve etkileşim ihtiyaçlarının yanı sıra, Suriye Krizi gibi, sonuçları ile seyri tam olarak öngörülemeyen dünya olayları karşısında gardının daha fazla indiği kabul edilebilir mi? Fransa, Amerika, İngiltere, Yunanistan gibi katı göçmen ve vatandaşlık uygulamaları olan ülkelerde dahi göçmenlik ulus devletin korunma kalkanında küçüklü büyüklü delikler açmayı başarabiliyor, alana sızabiliyorsa mekânsal ontoloji adına bir şeylerin tam anlamıyla doğru gitmediği söylenebilir mi? Her ne kadar mevcudiyette en fazla göçmeni ağırlayan ülke Türkiye olsa da özellikle Avrupa ülkelerinin bu konuda katı bir duruş sergilemeleri, güvenlik meselelerine eğilmesi, göçmenlerden korunma çabaları bu konunun diğer ülkeler için de önemli olduğunun göstergesidir. 31 Ekim 1961 tarihinde Almanya ile imzalanan anlaşmanın akabinde her iki ülkenin demografik, sosyolojik, ekonomik, stratejik eğilimini değiştiren göç hareketliliği ile bugün başka bir örneğini yaşamakta olduğumuz, ayrıca tarihte birçok örneği yaşanmış olan göç olgusundaki gibi; her seferinde hem tanıdık hem de yabancı bir sima olarak çıkmıştır karşımıza. Zygmunt Bauman'ın "Akışkan Modernite" yaklaşımının etrafında değerlendirilebilecek göç ve göçmen kavramı da dinamik bir seyrin izinde, akışkan bir yapıda ilerlemektedir.

Bauman'nın sosyolojisinde modernite sonrası dönemde herhangi bir belirlilik söz konusu değildir. Değişim akışkanlık, akışkanlık ise yeni değişimleri getirmektedir. Belirsizlik her olayın, planın, biçimin, kontrolün, devlet de dâhil olmakla birlikte- bütün karar mekanizmalarının, hatta mutlu ve mutsuz olma algılarının bile içerisine sızmıştır. Böylece yönelimlerin bu denli akışkanlaştığı bir yapıda ola gelen bir şeyden ve/ veya durumdan bahsetmek her ne kadar pek kolay olmasa da, gerçekleştirilen görüşmeler ışığında "turist"e yöneltilen bakış açısındaki oryantalist merceğin hala sağlam olduğu saptanmıştır. Öyle ki Tanzimat Dönemi'ne kadar uzanan Batıcıl yaklaşımın el üstünde tutulması, daha fazla ön plana çıkarılması nedeniyle Orta Doğu kaynaklı pek çok şey daha az rağbet görmüştür; söz konusu insan olsa bile. Batı kültürü daha yeğ, Avrupa turisti daha "görmüş geçirmiş", deyim yerindeyse daha "kaliteli" olarak algılanırken Orta Doğu'dan gelen turistler ise "döviz zengini", "zenginin çok zengin fakirininse çok fakir" olduğu, bununla birlikte "görgü ve temizlik yönünden pek de ılımlı yaklaşılmayan kültürler olmuştur. Hatta uzun bir dönem uğruna sıkı bir politik çaba sergilenen Avrupa Birliği'ne girme planları, özellikle X ve Y kuşaklarının zorlanmadan hatırlayabileceği bir örnek olarak akıllarda kalıcı bir ikona dönüşmüştür.

"Bizde Araplara karşı bir şey vardır. Ya Arap turist çok "pis"tir. Ya söylemek istemiyorum o kelimeyi de, yutkunuyorum onun yerine başka ne kullanayım diye; ama genelde bu her yerde böyle denir. […] Şimdi bugün bir

İngiliz turistle bir Arap turiste aynı gözle bakmıyoruz açıkçası. Bu çok kötü bir şey aslında. Biz Müslüman bir ülkedeyiz ve Müslüman'ız; ama nedense, onlar da Müslüman ama o şekilde değerlendirmiyoruz. Araplar bizde şöyle bir izlenim yaratmış: 'Araplar daha pis, yabancı turist daha kaliteli'." (Görüşme No. 12)

Bu değerlendirme içerisinde referans alınan nokta dini bağlar olmakla birlikte dini mensubiyetin de ortak olduğu varsayılmıştır. Hz. Muhammed'in ve Kur'an-ı Kerim'in Arap coğrafyasından dünyaya yayılması sebebiyle, "Arap" isminin ve kültürünün çağrıştırdığı anlamlar, yine İslamiyet'le bağdaştırılmaktadır. Stereotipik bir düşünme eğiliminin sergilendiği bu gibi noktalarda "Arap" denince akıllara "ehl-i İslam", ağırlıklı olarak tunik yapıdaki geleneksel kıyafetler giyinen, namazında niyazında, Kur'an-ı Kerim'e hâkim ve onun düsturlarına uygun yaşayan kişiler gelmektedir. İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu'na göre 2021 yılı Mayıs ayı verileri kapsamında İstanbul'u ziyaret eden yabancı uyruklu toplam 368.630 turist arasında, 71.875 turistin Arap ülkelerinden gelen ziyaretçiler olmasının meydana getirdiği hoşnutsuzluk da bu stereotipleştirme ile güncel manzara arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır[33].

"Arap dediğimizde, Arapları tek bir parantezin içerisine koyuyoruz; ama aslında Araplar çok geniş bir coğrafyada farklı devlet çatısı altında farklı alt gruplar halinde yaşıyorlar ve özellikleri de birbirinden farklı. Yani Suriye'nin Arap'ıyla, Irak'ınki, Ürdün'ünki, Mısır'ınki, Libya'nınki, Hicaz'ınki, Körfez Arapları vs. hani bunlar arasında çok ciddi farklılıklar var.

Bunlarla ilgili tabi geçmişe dayalı özellikle bu yüzyılın başında Arap isyanından kalan bazı olumsuz imajlar var etkileşimi konuştuğumuzda; ama toplumumuzun belli bir kesiminde 'sert oryantalizm' diyebileceğimiz bir bakış açısı da var. Yani Batılılaşmayı bir üstünlük vesilesi olarak gören bazı topluluk üyeleri için onlar bizden daha doğuda kaldıkları için oradan farklılaştıkça bir özgüven pekişmesi söz konusu olduğunu da esasen görebiliriz diyebiliyoruz. Fakat onun dışında özellikle iletişim kurabildiği ölçüde bizim milletimizin nezdinde bir başka yabancı milletten özellikle daha kötü, daha farklı bir imaj olduğunu da düşünmüyorum. Burada mesele Araplarla iletişim kurabilmektir. Mesela aynı mahallede yaşıyorsunuz, hiç

[33] İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu'na ulaşmak için.
https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/83226,mayis-2021-turizm-istatistikleripdf.pdf?0
Erişim Tarihi ve Saati: 09.10.2021 – 13.45

birbirinizi anlamıyorsunuz. İletişiminiz yoksa aynı mahallede yaşamayı sürdürecekseniz burada tabi bir kopukluk oluyor." (Görüşme No. 17)

Paylaşılan ortak bir dil üzerinden iletişim kurma meselesine geçmeden önce Arapların Türk toplum yapısında güçlü bir kalıplaştırmaya sokulduğu konuların başında Arap isyanı ve "hainlik" meseleleri gelmektedir. Özellikle bazı olaylar, konular toplumsal hafızada diğerlerine kıyasla daha ön plana çıkar. Böylesi zamanlar her ne kadar geçmişte kalmış olsa da algısı geleceğe çevrilmiş toplu idrağın bilincinin derinliklerinde yaşamaya devam ederek şimdi ile geçmiş arasında bağlantılar kurmaktadır. Böylece geçmişteki algısı taze kalarak bugününü etkilemekte ve gelecekteki seyrini de az çok şekillendirmektedir. Arap milletine bakış açısının ve yaklaşımın günümüzde hâlâ "hainlik" yargısından besleniyor olması da buna bir örnek teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına doğru Osmanlı'nın hâkimiyet kurduğu toprakların bir kısmında kendi bağımsızlıklarını kazanan Araplar, Türklerin nazarında olumlu karşılanmamıştır. Gerçekleştirilen araştırma kapsamında bugün bile söz konusu bakış açısının sürdüğü gözlenmiştir.

"[…] tarih boyunca hep böyle. Ne kadar doğrudur, bilmiyorum. Çok da iddialı olmayayım kesinlikle. Türk toplumuna karşı hep böyle bir şey, kalleşliği yaptığı yönünde tespitler ve belgeler sunuldu bize. Gerçekliği tartışılır, bilmiyorum. O tarihçilerin işi; ama bize sunulan tarihte böyle somut gerçekleri görmeden de edemiyorum. O yüzden önyargım var mıdır? Evet, vardır." (Görüşme No. 19)

Konuyla bağlantılı olarak sunulabilecek bir diğer aktarım da şu şekildedir:

"Benim geçmişten gelen tarihi bakış açımla Arap kültürünü evet çok fazla absorbe etmişiz, onları kabul etmişiz birtakım işte dayatmalarla diyeceğim; ama Araplardan Türk ve Türkiye'ye bakış açısının hep olumsuz olduğunu biliyorum. […]

Çok kardeş, çok dostmuşuz da cumhuriyet gelmiş de bu dostluk kesilmiş gibi bir şey yok bence. Birinci Dünya Savaşı'nda yaşananlar herkesin zaten malumu. Tarih kitaplarında yer almış. Oysa ki hani Türkiye'den padişahların oralara yaptığı yatırımlar, işte Hacca gitmek için tren yolunun, Hicaz demir yolunun yapılması gibi şeyler; ama onların birtakım o savaşlar sırasındaki olumsuz tutumları gibi örnekler var. Hani ben 'Arap bizim kardeşimizdir' maalesef diyemeyeceğim. Bu

noktada da, bugün geldiğimiz durumda da tabi mazlumlara yardım ve komşumuz… Tabi Suriye'ye yardım etmek; orada hemfikirim. Olabilecek olanı yaptık yani. Başkası düşünülemezdi; ama dost olarak görmüyorum açıkçası. Hükümetler çerçevesinde tabi, yönetim olarak. Kişisel olarak herhangi bir şeyim yok;[…] nasıl hani Yunanistan'da veya Ermenistan'da da nasıl bu Türk düşmanlığı halka indirgeniyorsa birtakım yayınlar ve eğitim öğretim yoluyla, Arabistan'da da yani Arap kültüründe de böyledir diye düşünüyorum. Yani benim bakış açımda böyle." (Görüşme No. 6)

Bu minvaldeki yorumların arka planına dikkat edildiğinde öne çıkan noktalardan birisi de hâkim tarih söyleminin güçlü bir dinamik olarak belirmesidir. Birinci Dünya Savaşı'yla ilgili yıllardır anlatıla gelen bu detayın belki de çok daha önemli olan tarihi seyirden daha fazla akıllarda kalması ve/ veya sonraki kuşaklara benzer yargıların geçmesi nasıl açıklanabilir? Okullarda, kitaplarda, baskın söylemde yer alan hâkim görüşün kurgulandığı veya düşünülmesi istenen yönde ürün ve çalışmalarla zihinlere pompalandığını, kanıksanması için çaba gösterildiğini düşünen kişiler olsa da yüklemesi yapılan ideolojik görüşün hâkimiyetine kolay kolay engel olunamamaktadır. Bilinç olarak bilmek ve bilememek arasında bocalanmakla birlikte ideolojik görüşe ve/ veya tarihin "öğreti"lerine olan bağlılığın sürdüğü durumlar tarihin ve hâkim ideolojinin birey üstünde sağladığı kazanımların göstergesidir. Bu noktada Simmel'in tarih yaklaşımına göz atmak yerinde olacaktır.

"Tarihin bireysel kişilik üzerindeki zorunluluğu ve üstün kudreti, bu tarih insan zihninin ürünü olduğu için, özgürlük kılığına bürünebilse de, aslında tarih de -verili bir şey olarak, bir gerçeklik, kişi-üstü bir güç olarak- yine de benin dışsal bir fail tarafından ezilmesini temsil eder. Aslında yabancı bir güce esaretten ibaret olan şeye özgürlük diye bakma ayartısı burada daha incelikli bir biçimde işbaşındadır, çünkü bu durumda bizi bağlayan şey kendimizle aynı özdendir" (Simmel, 2009, s. 32).

Objektifliği, zamansal ve mekânsal verilerinin geçerliliği, sunduğu mesajların tarafgirliği vb. noktalardan tartışmaya hayli açık olan tarih, Simmel'in ifadesiyle "verili bir şey" olmasına rağmen, aktarılan örneklerdeki gibi, bireyde sorguladığı halde inanma yükümlülüğünü hissini oluşturmayı başarmaktadır. Her ne kadar bireye istediğine inanma "özgürlüğü" sunulmuş ve/ veya insanın sahip olduğu akıl yürütme nosyonu söz konusu

özgürlük hakkını ona tayin etmiş olsa bile, bu belirlenimli hal, bireylere sanılandan daha az bir hareket sahası atamaktadır. Ve Simmel şöyle devam etmektedir:

> *"Her türlü ruhsal gerçekliğin bilince geldiği, her benin tarihi olarak zuhur eden form, bizatihi, yaratıcı benin bir ürünüdür. Zihin kendi kendinin farkına, oluşun akışı içinde varır, ama zihin söz konusu akışın kıyılarını ve içindeki akıntıları çoktan belirlemiş ve böylece onu "tarih" haline getirmiştir" (Simmel, 2009, s. 32).*

Suriye krizinin ve Arap ülkelerinden gelmekte olan turistlerin son yıllarda artış gösteren ziyaretlerinin Türkiye'de oluşturduğu yansımalar, Türk tarih söyleminin egemen anlatısının Arap kültürüne yönelik örtük ya da açık olacak şekilde olumsuz mahiyetteki yönlendirmeleri veya yorumların toplumsal hafızada yeniden hareketlenmesine neden olmuştur.

> *"Bunlar oradaki İngiliz oyunları, büyük devletlerin ve oralardaki, o topraklarda emeli olan devletlerin ortaya koyduğu politikalar sonucunda insanlar birbiriyle ayrışmış durumda. Düşmanlaştırılmış. Biz bir şeyden bahsediyoruz, 'Arap ihaneti'nden bahsediyoruz. Evet, Araplardan ihanet eden olmuştur. Medine'yi, Peygamber Efendimizin olduğu yeri Fahrettin Paşa, İngilizlerin organize ettiği Arap bedevilerine karşı savunmuş; ama öbür taraftan bakıyorsun Libya'da Senusiler Mustafa Kemal'le birlikte İtalyanlara karşı savaşıyor. Yani bunu, şunu diyemezsiniz işte, 'Araplar bize ihanet etti'! Araplardan ihanet eden oldu da Türklerden ihanet eden olmadı mı? Yani bu topraklarda Anzavur ayaklanması var. Anzavur nereden geldi! Şimdi onu değerlendirdiğiniz zaman farklı bir şey çıkıyor ortaya." (Görüşme No. 15)*

Örneklem içerisinde yapılan görüşmeler esnasında her ne kadar bu tarihsel söylem ve arka plandan referans alındığı gözlenmiş olsa da Suriyeli göçmenler bunun odağında yer almamaktadır. İstanbul özelide mevcut yaşantı ve süreç, yerel halkın göçmenleri daha çok "mağdur", "yardıma muhtaç" noktasında konumlandırdığı için söz konusu olumsuz bakış açısının dışında bırakılmalarına yardımcı olmuştur. Bu yargının turistler nazarında veya genel olarak kültüre yöneltilerek sarf edilmesi daha olasıdır.

6.1.2. Kültür Öğesi Olarak Arapça ve Geçmişten Bugüne Toplumsal Algılanışı

"Foucault gibi bir söylem avcısı da sonunda o dilsel vatana sığınır: 'Sonuçta tek gerçek vatan, insanın ayağını basabileceği tek toprak, başını sokabileceği, sığınabileceği tek ev çocukluğundan itibaren öğrendiği dildir.'"

(Gürbilek, 2020, s.202)

İletişim kurmanın çok katmanlı bir dinamik olması, bireylerin ona yüklediği anlam ve işlevlerin de o denli çeşitlenmesini kolaylaştırmaktadır. Günlük hayat, iş protokolleri, özel ilişkiler, bürokratik planlamalar, finansal, sosyal, kültürel davranışlar sözel ve yazılı, resmi ve gayri resmi, fonetik ve mimikler üzerinden organize edilen iletişim ağı aracılığıyla kurgulanmaktadır. Dil de iletişim kanallarından çok önemli bir tanesi olduğu için dille ilgili yaşanan bir problem bireylerin duygusal ve sosyal dünyasında kurduğu dengeleri etkileme gücüne sahiptir. Bu kritik ve aslında bir o kadar da hassas süreç yalnızca bireyler özelinde değil topluluklar, ülkeler, bürokrasiler, kültürler ölçeğinde de cereyan ettiği için bahsi edilen bağlamlar ve etkileşimde oldukları alanlarda optimum koşulların sağlanmasının olumlu sonuçları olacaktır.

Foucault ve Gürbilek'in "dilsel vatan" metaforik yaklaşımları aslında dilin insan hayatında ne denli büyük anlamlar barındırdığını yansıtan kıymetli bir çağrışımdır. Özellikle Türkiye'nin son yıllarda aldığı göçmen yoğunluğu düşünülecek olunursa kendileriyle, anılarıyla, çocuklarıyla, yaşam haklarıyla kendi vatanlarını da Türkiye'ye, Türkçeye getiren insanların hayatları da daha elzem hale gelmektedir. Bu yalnızca insanlar ve kültürler arasında meydana gelen bir etkileşim değil elbet; aynı zamanda diller, tarihi olaylar, tarihsel yorumlar, önyargılar, gelecek planları da bu etkileşim rüzgârından kendileri üzerine düşen payı almaktadırlar. Araştırmaya konu olan Arapça ile Türkçe için de durum farklı değildir. Arapça, ağırlıklı olarak İslamiyet'in tercih edildiği bir ülke olan Türkiye için, yalnızca dini niteliklere sahip olan bir dil değildir. Buna ilave olarak Osmanlı Devleti'nden, Türk'ün milli geçmişinden kalan bir mirastır da. Aynı zamanda örnek alan olarak seçilen Taksim bölgesinin geçmişte Levantenlerin yaşam ve iş alanı olması, günümüzde de artık çok kültürlü, çok uluslu bir niteliğe kavuşması nedeniyle bir dil olarak Arapçanın diğer dillerle, Taksim ile gerçekleştirdiği temas da son derece önem taşımaktadır.

Bahsi edilmesi gereken bir diğer nokta ise Osmanlı Türkçesidir. Bu dil Türkçe, Farsça ve Arapça dillerinden aldığı ve onlara sağladığı kazanımlarla birlikte daha çok birleştirici bir konumda yer alıp kültür ve diller arasında köprü görevi görmüştür. Arapça ve Farsça kelime,

tamlama vb. dil unsurlarının içinde yer alması birtakım farklılıklar meydana getirmişse de özünde Türkçeden ayrı tutmamak gerekir. 10. yüzyılın ortalarında Türklerin İslamiyet'i kabul edişleri dil ve alfabe konusunda yeni açılımların oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Türkçenin ve Türkoloji çalışmalarının kült içeriklerinden biri olan Kutadgu Bilig, 11. yüzyılda Karahanlılı Yusuf Has Hacib tarafından yazıldığında kullanılan Hakaniye lehçesi, Uygur ve İslami Arap alfabeleri kullanılarak aktarılmıştır. Erken dönem İslami eserlerden biri olan Kutadgu Bilig'de dil olarak Karahanlı Türkçesi kullanılmış olsa da bunun yazım aşamasında din kaynaklı alfabesinin tercih edilmesi, Türkçe ile Arapçanın yıllar sonra iç içe geçecek olan bağlarının da temelini atmıştır. Gelinen noktada anlaşılıyor ki Türkler için kabul edilen dinle birlikte dinin mensup olduğu dil ve yazı da önem kazanıyor. Zira Maniheizm'e inanmayı seçen Uygurlar döneminde de Mani alfabesini, Budist alfabeyi beraberinde kabul etmişlerdir; dinin alfabesi olarak görmüşlerdir. Dine duydukları aidiyet ve saygı çerçevesinde dil ve alfabe de sadakat bağı içerisinde kendilerine ait yeri bulmuşlardır.

İslamiyet Arap Yarımadası'ndan başlayarak farklı coğrafyalara ve kültürlere temas ettikçe Kur'an-ı Kerim'in yaygınlaştırılması amacı, Arap alfabesiyle Arapçanın dolaşım ağını genişletmiştir. Böylelikle İslami bağlamlarda Arapça iletişim kanallarından biri haline gelirken kültürlerarası ortak bir değer, bağ ve bağlayıcı da olmuştur. Tüm bunlar İslami bir örgütlenme açısından bakılarak diğer dillerle kıyaslama yapıldığında Arapçaya yönelik pozitif yönlü bir statüsel yaklaşımı olanaklı kılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde ilmi Arapça yapma, bu dille eserler ortaya koyma Arapçaya verilen değerden ileri gelmektedir. Öyle olması doğaldır ki, zamanlar ve yaşananlar olayların, algıların seyrini değiştirir. Kanuni Sultan Süleyman'ın devletin politik odağını Doğu medeniyetlerindense Batı toplumlarına çevirmesiyle farklı görüşlerin Osmanlı'nın kapılarından içeri girmesine ve akabinde de Tanzimat Fermanı'yla baş gösteren yeni alfabe tartışmaları Arapça alfabenin oturduğu zeminin sarsılmasına sebep olmuştur. Aralarında Sultan Abdülhamit, Namık Kemal, Enver Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Vefik Paşa gibi isimlerin de sunmuş oldukları alfabe teklifleri bu konunun önemini ve üzerine harcanan mesaileri yansıtmaktadır.

Cumhuriyetle gelen birtakım köklü değişiklikler alfabe üzerine süre gelen tartışmaları da sonlandırmayı hedefleyerek 1926 yılındaki Bakü Türkoloji Kongresi'nde değişim yönünde karar alınmıştır. Takip eden süreçte Latin alfabesinin kullanımı 1928 yılında kesin olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmeden sonra yaşananlar ve yürütülen politikalar Arapçaya yaklaşıma çeşitlilik getirmiştir. Toplum nazarında artık yalnızca dinin aygıtlarından biri değil; bir şekilde öyle ya da böyle, olumlu ya da değil, artık laiklikle de bağlantılandırılan bir algı da gelişmiştir. Bunların yanı sıra dönemin bürokratik kararları, Türk(çe)leştirme politikaları, ezanın Türkçe

okunması, Kur'an-ı Kerim ve dini kitapların askeri güçler tarafından yapılan baskınlarla toplatılması gibi kritik uygulamalar toplumda bir kesimi dini değerlere daha fazla bağlanmaya yönlendirirken bir kesimin de tersi şekilde laiklik ve sekülerleşmeyle olan bağını kuvvetlendirmiştir. Tüm bunlar toplumsal mekânlara işlenmiş, hafızalara kazınmıştır.

"Arkaik düşünceler ve sürekli taarruz altında kalmış bir zihin var arkada din sembollerine ilişkin. Ezan konusu… Ezan Türkçe okunmuş bu topraklarda. Böyle bir dönem geçmiş. Sen şimdi bu insanı çekip de konuştuğun zaman sana bunu söyler yani. Yıllarca söyler. […] Din algısının, yani din denilen kavramın birey üzerindeki neye, nasıl yol açtığı konusu araştırılmaya çok muhtaç bir konu. Gidişat da onu gösteriyor. Biz mesela 'Haydi kardeşim!' deyince kılıcı kuşanırdık. Öyle bir ruh hali. Şimdi bizim çocukları kaldıramazsın. Bu ritüeller ya da semboller çok önemli. Din algısıyla oluşturulan semboller… Sen şimdi hep kötüle, kötüle, kötüle! Benim babam '23 doğumluydu, rahmetli. Subaydı. Bana anlattıkları var. Türkiye'de yaşanılan hayatın içinde neler neler var. Adam evinde Kur'an öğretemiyor. Benim dedem, babamın babası Kur'an öğretemiyor. Samanlıkta yakıyor. Bunlar gerçek yani, bunlar öyle laf değil. Jandarma başında. Adamı asmışlar. O korku var. Harf değişmiş. Dinle ilgili ne varsa ortadan kalkma yolunda gidiliyor. Milletin algısına bakar mısın yani şimdi. Sen öyle düşün, Türkçe kaldırılıp yerine falanca bir şey konulacak. Yarım yamalak İngilizcemiz var. Onunla bile yazamayız. Nasıl olacak şimdi. O zaman bu kadar okuyan yazan yoktu; ama algı değişiyor. Şimdi sen harfi değiştiriyorsun. Yarın bir gün, üç dört ay sonra kitaplar çıkacak, farklı harflerde. Anlamayacaksın, değil mi? Bunlar yaşandı bu ülkede." (Görüşme No. 16)

Aslında bugün yaşanmakta olan Suriye göçü ve etkileri ile artan Orta Doğu kökenli turistlerin varlığının Türkiye turizminde, ekonomisinde aktif oluşları, Cumhuriyetin inşa edildiği dönemde meydana gelen sancıların yara izlerini hatırlatmaktadır. Bu yara izlerini ne iyileştirmek kolay ve mümkün olmuştur ne tamamen unutmak ne de hatırlamak. Kuşaklar arası farklılıklar, reaksiyon şekilleri, uyum gösterme oranları ise bireylerin biopolitik stratejiler karşısında nasıl şekillendiklerinin göstergesidir. Taksim'de İstiklal Caddesi'ne paralel sokaklardan birinde işletmesi olan katılımcı, aile bireylerinden sunduğu örneklerle bu konuyu dikkatlere sunmuştur.

"Ananemle dedem Atatürk'ü çok severlerdi. Onun her yaptığı şey üzerinden bir sorgulamaları olmazdı; ama farklılıklara da daha açıklardı. Ama ikinci nesil olan

mesela benim annem ve babama baktığım zaman onlar daha Kemalistler, yani daha sertler. Daha o ilkelere körü körüne bağlılar. Arada öyle bir fark var. Ananemle dedem insanlara daha -nasıl anlatabilirim- daha toleranslılardı; ama annem ve babam şimdi öyle değiller. Mesela Suriyelilere karşı tepkililer. 'Ne işleri var canım, gitsinler memleketlerine!' falan filan filan… Bildiğimiz sosyal medyada da veya televizyonlarda da duyabileceğimiz gibi. Ama mesela ananem ve dedem öyle değillerdi. Daha hümanisttiler onlar. Öyle bir fark var. Yani aslında benden önceki nesil -anne kuşağım, 40'lar, 50'lerde doğan kesim- daha önyargılı ve sert büyümüşler. Ama ondan önceki o ara nesil, aslında gerçek anlamda o geçişi gören insanlar o geçişteki, geçmişte ve gelecekte olanı çok iyi harmanlamışlar. Orada bir kopuş var diye düşünüyorum." (Görüşme No. 7)

Yapılan köklü değişikliklerin meydana getireceği değişim ağı bireyler için hayal etmesi zor veya kendisini konumlandırdığı değerlere saldırıda bulunulduğu hissiyatını doğurmuşsa direnç ortaya koyması, tepkisel yaklaşması muhtemeldir. Konuyla daha fazla bağlantılı olması nedeniyle üzerinde durulan Harf İnkılabı da varlığının oluşturduğu tepkileri tam olarak savuşturamamıştır. Yapılan görüşmelerin küçük bir oranını yansıtsa da harf inkılabını olumlu bulmayan görüşmeciler olmuştur. Bunun nedeni olarak ise 'kültür üzerinde yapılan büyük bir değişiklik' olduğu, 'ecdatla bağı kesmek' amacıyla yapılan bir girişim olduğu, 'kendi tarihi mirasından uzaklaştırdığını' düşündüğü için sıcak bakmadıklarını ifade etmişlerdir. İlave olarak, harf inkılabına yönelik antipatik bir görüşünü iletmemiş olmakla birlikte Osmanlı Türkçesini ve Arapçayı Türkiye'nin kültürel mirasları arasında gören katılımcılar da olmuştur. Bu nedenle Arapça veya Osmanlıca öğrenmenin tarihsel geçmişe ait kaynaklara erişimi, bilgiyi mümkün de kılacağı için eğitim sistemi içerisinde fırsat sunulmuş olsaydı öğrenmek isteyebileceklerini ifade etmişlerdir. Araştırma seyrinde görüşmeciler Arapçanın Türkiye toplum yapısı içerisinde önemli bir yere sahip olduğu yönündeki görüşte mutabıklardır. Ne var ki ona bu önemi atfeden dinamiğin Kur'an'dan geldiği görüşü de hâkimdir. Yani Arapçanın "kutsal dil" olduğu algısı yerine daha çok "Kur'an'ın dili" olduğu görüşü vardır. Bu sebeple turizm sektöründe yabancı turistlerin son yıllarda değişim gösteren eğilimleri ve göçmenlerle ilintili çalışma alanlarında oluşan ihtiyaç durumu bir kenara bırakılacak olduğunda Arapça öğrenmedeki motivasyon, "dine ve Kur'an-ı Kerim'e daha fazla hakim olma" üzerinedir. Yine de Arapçanın bir grup toplum üyesi tarafından kutsallıkla bağdaştırıldığı, "cennette konuşulacak dil" ve "seçilmiş bir dil" olarak düşünüldüğünü ifade eden iki görüşmeci olmakla

birlikte buna katılmasalar da Arapçaya böyle yaklaşılabildiğini dile getiren görüşmeciler de bulunmaktadır.

"Allah'ın yarattığı diller içerisinde –İngilizce, Fransızca, Almanca, Kürtçe, Türkçe, Lazca, Felemenkçe; aklınıza ne kadar dil geliyorsa- diller arasında da Allah-u Teala Muhammed Mustafa'yı(a.s) insanlar arasında peygamber olarak seçtiyse kıyamete kadar okunacak kitabı için de yarattığı diller içerisinde Arapçayı seçiyor Allah-u Teala. Dolayısıyla Peygamber Efendimiz ne kadar seçilmişse Arapça da bu kadar seçilmiştir. Tüm dünya üzerinde hiçbir Müslüman yoktur ki alim-cahil, profesör-ilkokul talebesi, köylü-şehirli, dağlı-ovalı, zengin-fakir, Arap-Arap olmayan; çevir, hepsi Fatiha suresini aynı okur. Hepsi namazı aynı kılar, ufak tefek farklı durumlar olmakla beraber. Aslında değişiklik olmaz ve bu kıyamete kadar devam edecek bir hadisedir. Ezan aynıdır, değişmez. Bu seçilmişliğin neticesidir ve yeryüzünde tek bir insan var ki onun sesi, ismi yükseklerde. Bu arada Peygamberimizin ismi. Eşhedü enne Muhammeden Resulullah, ezanlarda. Şu anda ezan okunuyor, yatsı ezanı. Bir tek insanın ismi var yükseklerde okunan. Başka hiçbir insan yok. O, ortak insanımız bizim. Yahudi'nin de ortağı esasında, Hristiyan'ın da ortağı, diğer dinlerin de ortağı; ama reddediyorlar, ayrı mesele. Biz kabul ediyoruz onlarınkini yalnız. Arapçanın nazarımda böyle bir yeri var." (Görüşme No. 18)

Yukarıda yer verilen ve Arapça öğretmeni olan görüşmecinin ifadelerini destekleyen başka bir katılımcı ile diğerleri arasında grup görüşmesinde şöyle bir diyalog aktarılmıştır.

G1: "Öbür dünyada konuşacağımız dil Arapça mı olacaktı? Herkes aynı dil ve Arapça konuşacak. Niye, Kur'an dili olduğu için mi?"

G2: "Yani kim demiş? Allah birdir ve Fransız da, İtalyan da, İngiliz de; hepsi…"

G3: "Allah'ın seçtiği dil Arapça. Peygamber'in seçtiği dil Arapça. Hayır, geçen gün birine dedim; yerin altı çok zor. Dedi ki, gidip gelen mi oldu! Valla bana öyle dedi." (Görüşme No. 12)

7. Suriye Göçüyle Gelenler

İnsanlık dünyanın "yuvarlak" olduğunu ve dönüp dolaşıp aynı yere gelinebileceğini çoğu zaman unutuyor. Devletler kendi ülke sınırları içinde güvende olduklarını, izinsiz hiçbir sivil ya da askeri gücün, hiçbir yabancının veya göçmenin giremeyeceğini düşünme eğiliminde olsalar ve hatta eylemsel boyutun büyük kısmında böyle bile olsa dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan olaylar, dalgalar halinde yayılarak ülkeleri ve bireyleri kapsamına dâhil etmektedir. Tarihte yüzlerce örneği olsa da en güncelleri olması nedeniyle Suriye krizi veya Covid-19 hastalığı şu anda bunun en çarpıcı örnekleridir. Ne kadar eylem planları güçlendirilse, sınır güvenlikleri arttırılsa, duvarlar örülse de Suriye'den dünyaya yayılan göçün trajik sembollerinden biri haline gelen 'Ayla Bebek', öyle ki tek bir ülkeye girememiş veya gündemlerinde yer bulmamış, insanlığa dair vicdani bir muhakemeye davet etmemiş olsun.

> *"Yeryüzünde tesis edilen duvarlar, -II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın başkentinin ortasında yükselmiş ve aslında iki Soğuk Savaş bloğunu ayırmış- Berlin Duvarı gibi ya da halihazırda Kudüs'ü Batı Şeria'dan ayıran duvar gibi artık sadece politik değildir. Şimdiki duvarlar göçmenleri ve sığınmacıları caydırmayı hedefler. Avrupa'yı çevreleyen duvarlar da vardır; biri Türkiye ile Yunanistan'ı ayırır, diğeri İspanyol yerleşimleriyle Fas topraklarını böler, bir başkası Bulgaristan topraklarını Türkiye'den tecrit eder, 2015 yılı ağustos ayı sonunda Macaristan da Sırbistan sınırındaki duvarın inşasını tamamladı. Son dönemde duvarlar, Avrupa birliği sınırları içinde de yükseldi. Avrupa ülkelerinin çoğunun benimsediği sığınmacıları kabul etme politikasını 21 Eylül 2015 tarihinde reddeden Macaristan, göçmenlerin topraklarına erişimini engellemek için Hırvatistan sınırına uzun bir duvar inşa etmeye başladı"(L'Heuillet, 2019, s. 102-103).*[34]

Türkiye'nin 2020 yılında Avrupa'dan geri dönüştürülmek üzere aldığı yaklaşık 660 ton atık, Adana gibi önemli tarım arazileri olan bir yerde kendi haline bırakılmıştır[35]. Şimdilerde ise Suriye'den gelen göçmenler savaştan kaçarak kendilerine kapılarını açan ya da dikenli tellerinden geçebildikleri, uzun duvarlarından tırmanabildikleri ülkelerde çeşitli konularda zorluk çekmektedir. Pek çok ülke ve yetkili mercileri için zorlu mesailerin yaşandığı

[34] Daha detaylı bilgi için bkz.
https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abnin-12-utanc-duvari/749838
Erişim Tarihi ve Saati: 15.10.2021 – 21.15

[35] Greenpeace raporlarına ulaşmak için bkz.
https://www.greenpeace.org/turkey/basin-bultenleri/turkiye-yine-avrupadan-en-cok-plastik-cop-alan-ulke-oldu/
Erişim Tarihi ve Saati: 15.102021 – 21.30

yadsınamamakla birlikte en fazla göçmeni sınırlarını açan Türkiye ve seksen bir ilin de tamamı için hiç kolay olmamıştır. Bu gibi kriz dönemlerinde sistemli bir şekilde hareket etmek, olası problemleri öngörebilmek ve işlevsel çözüm masaları kurabilmek, insani ihtiyaçlar kadar psikolojik ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasına da yardımcı olmak, sistematik bir şekilde eylem planı oluşturmak darbenin etkilerini azaltacak tamponlar olarak işlemektedir. Böylesi senaryoların her hal ve şartta uygulanması bir miktar ütopik gibi gözükse de mümkün olduğunca sağlam bir sistemin mümkün olan en kısa zamanda yerleştirilmesi de fayda sağlayacaktır.

Türkiye'nin göç politikası ve ilgili adımları nasıl organize ettiği konusu şimdilik bir kenara bırakılacak olursa toplumsal kabul ve uyumun gerçekleşip gerçekleşmediği, toplumun yaşananları hangi açıdan kabul edip hangi açıdan reddettiği de başkaca bir tartışma konusudur.

K1: "Eğer o göçmenler Türkiye'de, Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayacaklarsa tabi ki Türkçeyi öğrenmelerini isterim. Bu dünyanın her yerinde geçerli. Gittiğin ülkenin dilini öğreneceksin. Bir dil, bir insandır. Burada kendi işlerini kendileri yapacaklar. Ona buna danışmak zorunda kalmayacaklar, kendi haklarını savunacaklar. Türkçeyi öğrenmek zorundalar eğer burada kalacaklarsa. Ama bana kalırsa ülkelerine gitsinler. Vatanlarına sahip çıksınlar. Biz nasıl dünyanın neresine gidersek gidelim vatanımız için canımızı veririz; onlar da gitsinler vatanları için canlarını versinler. Gelmesinler yani, ne işleri var burada!

K2: "Ama zordalar. Valla Suriye çok zordaydı ya."

K1: "Nasıl zordalar ya!"

K2: "Bosna Hersek'i düşünsene ya. Çok zorda bunlar yani. Geçimsizler. Kadın, çoluk çocuk gelirse tabi ki, […] erkekler gidip savaş etseler. Ama Doğu Türkmenistan, oraları zulüm altındalar yani. Onun için çok zor. Kucak açarız. Suriye'de bir köy kurduk Allah'ın izniyle cemaatlerimiz yani." (Görüşme No. 12)

Buna paralel veya tam tersi tepkilerin nasıl şekilleneceğini belirleyen biraz da onları işleyen söylemler, politikalar, siyasal tutumlardır. Foucault'nun sosyolojik çerçevesinden bakıldığında siyaset, iktidar için yönetme*(governing)* ve idare etme*(administration)* adına araçsallaşmış, Antik Yunan'daki gibi "mutlu ve soylu" bir yaşam peşinde olan insanın varoluşundan hayli başkalaşmıştır. Her ne kadar, sahip olduğu dikte etme ve yönlendirme yetkisi sayesinde terazinin ağır basan tarafında yer alan iktidar, tahterevalli oyununu tek başına

oynayamaz. Politik siper alışları belirleyen aynı zamanda gözlemcinin ve yurttaşların taarruzlarıdır da. Söylemeye pek ihtiyaç olmasa da bu; çift yönlü, çok dinamikli, sonu öngörülse de sürecin nasıl seyredeceğinin belirsizliğinin daim olduğu bir oyundur. Dolayısıyla "gözlemci" ve "oyuncu"; devinim ve değişim halinde olan, birbirleriyle ilintili oldukları için kutuplaştıklarında bile çekimlerinden etkilenen vektörlerdir. Funda Çoban "Sokak Siyaseti" isimli kitabında Foucault siyaset anlayışının yanı sıra Giddens'inkinden de bahsetmektedir. Buna göre aktörlerin eylemlerini makro ve mikro olacak şekilde ölçeklendiren Giddens, zaman ve mekânda buluşan bu eylemlerin birbirleriyle olan mücadeleleri nedeniyle değişip yeniden şekillendiğini aktarmaktadır[36]. Örneklendirmek gerekirse makro düzeyli eylemci olarak devletin –uyarlanacak olduğunda Türkiye hükümetinin- ülkesinde konumlandırdığı göçmenlere vatandaşlık hakkı sunması karşılığında –mevcut durumda, Türkiye vatandaşlığı için belli bir miktar ödeme karşılığında bu hakka sahip olunması- mikro ölçekli aktörlerin –yani Türkiye yerel halkının- bu duruma tepki göstermesi veya uygulamayı desteklemesi şeklinde ifade edilebilir.

Giddens'ın da ifade ettiği gibi, makro ve mikro aktörler arasında süregelen ve giden bir çekişme ya da muhalif bir diyalog olduğu için ilişki dinamiğinde zaten pozitif yönlü bir seyrin gözlenmesi biraz zor olacaktır. Türkiye'nin uyguladığı göçmen politikasını başarılı bulup bulmadıkları yönündeki soruya verdikleri cevaplarla görüşmeciler de bu savı desteklemişlerdir. Konuyu birkaç örnekle desteklemek yerinde olacaktır.

> *"Başarısız, net olarak başarısız. […] Mülteci gibi görülmediler öncelikle. Ne olduklarına karar verilmedi. Kapatıp durdular, izole edildi baştan. Tabi o da başa çıkmadı. Kamplar geçici bir süre için iyi bir fikir gibi görünse de bu kadar uzunca bir sürede kamp dışında bir politika üretilmedi mesela bizde. Yani onlar yerele geçtikten sonra nerelerde çalışacaklar, hangi koşullarda çalışacaklar, dil eğitimi nasıl alacaklar gibi görülmedi ve onlar bizim gerçekten yok pahasına çalışan yeni "köleleri"… Yani tam "köle" demeyeyim, yine bir para veriyoruz. Parasız çalışmıyorlar; ama iş gücü oldular. Çok ucuz iş gücü oldular; ama gerçekten çok ucuz iş gücü oldular." (Görüşme No. 11)*

[36] Daha ayrıntılı bilgi için bkz.
Funda Çoban, *Sokak Siyaseti*, İstanbul: Metis Yayınları, 2015, ss: 28-31.

Araştırmacı olarak görev yapmakta ve konuyla ilgili kapsamlı araştırma süreçleri içerisinde yer almış olan görüşmecinin belirttiği üzere Suriyeli göçmenler, kadın-erkek fark etmeksizin, Türkiye'nin zaten halihazırda çalışan sağlığı, güvenliği, yasal hakları vb. gibi konularda iyileştirilmeye çok ihtiyacı olan çalışma ve sosyal güvenlik ağına dâhil oldular. Bir de diğer Arap ülkelerinden gelmiş veya farklı etnik mensubiyeti bulunan göçmenlerin de yerel halkla aynı güvensiz koşulları, iş seçeneklerini paylaştığı düşünülecek olunduğunda "gözlemci" ya da "mikro düzeydeki aktörler" konumunda yer alan yerel iş gücü için gözüken tablo; "kaynakların eşit olmayan dağılımı", "işsiz bırakılmaları", "vatandaş olarak kendi kaynaklarının ellerinden alınıp göçmenlere verildiği" gibi söylemlere evrilmektedir. Mülteciler Derneği ile yapılan görüşmelerde de bu durum bahsi geçen, teyit edilen bir konu olmuştur.

> *"Biz Suriye'den böyle bir akımın olmaması gerektiği üzerine bir politika üretmemiz gerekirdi. Suriye'yi bu hale getirtmememiz gerekirdi. Ama biz o anki dış işleri bakanlığı, vesairesi, maalesef yanlış politikalar ürettiler ve bunu Libya'da da yaptık biz. Libya'daki Muammer Kaddafi'yi Türkiye orada korumalıydı bakın. Muammer Kaddafi ile siz aynı düşüncede olmayabilirsiniz. Yani Mursi'ye karşı gösterdiğiniz tavrı Muammer Kaddafi'ye de gösterecektiniz ki, Muammer Kaddafi parantez içerisinde Türkiye'ye karşı çok büyük hizmetler etmiş bir adamdır. Yani '74 Barış Harekâtı'nda Türkiye'nin arkasında durmuş adamdır. Ama ondan sonra bak ne oldu? Sizin dışınızda politikalar orada ön plana çıkmaya başladı. Ondan sonra siz başka bir şey yapmak zorunda kalıyorsunuz." (Görüşme No. 15)*

Krizin nasıl başladığını hatırlamak faydalı olacaktır. Suriye'de Baas rejimine karşı gelişen reformist talepler, Beşşar Esed güçlerinin meydana gelen tepkileri silahlı güçlerle baskılamaya çalışması başlayan Suriye Krizi, Özgür Suriye Ordusu olarak kurulan eski ordu subaylarından oluşan silahlı güçlerin Esed'in silahlı güçleriyle girdiği mücadeleyle daha da çetrefilli bir hâl almıştır. Türkiye ile Körfez ülkeleri o zamanlarda Muhalifleri destekleyen bir duruş sergilemiştir. Beşşar Esed yönetimi ise Muhalifleri Batı'nın hedef tahtasına yerleştirmek adına cezaevlerinden "cihatçılar"ı çıkartmıştır. Bu esnada da Muhalifleri destekleyen Türkiye için işleri zorlaştırmak adına 2012 yılının temmuz ayı dolaylarında Suriye'nin kuzeyinde kalan Türkiye sınırını PYD güçlerine devretmiştir. Akabinde kurulan YPG ise Türkiye'nin mücadele ettiği terör örgütü güçlerinin bir başka uzantısı olarak dünya manşetlerinde yer almaya başlamıştır. İran ile Rusya ise oyunu Şam üzerinden ilerletmiştir. Öyle ki İran'ın desteği Şam ordusuna Kuseyr'i getirmiştir. Böylece Muhaliflerin zayıflayan kartları, Esed'in elini

güçlendirmiştir. Gidişattan memnun olmayan Suudi Arabistan da Suriye'de İran'ın elde ettiği gücü kırmak adına Türkiye üzerinden cepheye dâhil olarak Muhaliflere olan desteğin güçlenmesi için çalışmıştır. Şam'ın kimyasal silah kullanması üzerine Amerika'dan yana beklentiler oluştu; çünkü dönemin başkanı Barack Obama kimyasal silaha karşıt bir söylem ve tutum sergilemişti. Buna rağmen Rusya ile anlaşma yoluna giderek Suriye'den kimyasalların çıkartılması yönünde karar almıştır. Gelinen noktada İran ve Rusya bölgede daha hâkim bir pozisyona gelmiştir. Muhaliflerin güç kaybetmesi ise ilk zamanlardan beri desteğini onun üzerine yönlendiren Türkiye için de zor bir durum oluşmuştur. Bu sebeple Müslüman Kardeşler'e yakın gruplara yönelirken bu hamleden rahatsız olan Suudi Arabistan ile arası açılmıştır. Dolayısıyla Türkiye üzerinden destek sağlamak yerine Ürdün üzerinden Muhaliflere odaklamıştır. Bir yanıyla da 2013 yılında Irak'ta varlık gösterdikten sonra Suriye üzerine gelen IŞİD de Rakka'da halifelik ilan etmiştir. Böylece işler biraz daha karışmış, IŞİD tarafından düzenlenen saldırı planlarıyla hayatını kaybeden insanların varlığı bilhassa Avrupa ülkelerinde olmakla birlikte dünya genelinde İslamofobi'nin büyümesine neden olmuştur. Bunun üzerine ABD IŞİD üzerine silahlı saldırılar düzenlemekten geri durmamıştır. Aynı zamanda IŞİD'e karşı cephe aldığını ileri sürerek YPG'ye silah yardımında bulunmuştur. İşler bu noktaya geldiğinde Türkiye'nin yıllardır çözüm bulmayı bekleyen terörle mücadele problemi ise dallanarak büyümüştür. 2015'e gelirken YPG'yi destekleyen ABD politikası, Türkiye ile ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Amerika'nın silahlı çatışmaların içinde yer almasıyla Rusya'nın da bizatihi görünür hamleler yapmasını çabuklaştırmıştır. Rusya'nın desteğini arkasında hisseden Beşşar Essed da yerini biraz daha sağlamlaştırmıştır. Amerika ile YPG'yi desteklediği ve Rusya ile de Essed yönetimini desteklediği için uzaklaşan Türkiye 24 Ağustos 2016 tarihinde Suriye'ye Fırat Kalkanı Harekatı ile operasyon düzenlemiştir. Arkasından da Afrin operasyonu gelmiştir. Tüm bu süreçte Suriye'deki trajediden uzaklaşmak üzere yola çıkan milyonlarca insan, dünyanın dört bir yanına dağılmıştır.

Böylesine kaygan bir zeminde, kaderleri girift bir şekilde birbirine bağlı Orta Doğu'daki Arap ülkelerinin değişken gündemi karşısında Türkiye'nin geçerli bir eylem planı yapması hiç de kolay olmamaktadır. Suriye kriziyle ilgili uygulanan politikayı; Türkiye'nin ülkeler arası diyalogdaki söylem ile eylemleri, ülkeye gelen göçmen akımının nasıl organize ve finanse edildiği, ayrıca Türkiye milletinin tüm bu konum alışlar karşısında siyasi erkten ve devlet organizasyonundan bağımsız olarak nasıl davranmayı seçtiği şeklinde üç ayrı zemine yaymak mümkündür. Tüm bu kademelerin kendi içinde ve birbirleri arasındaki temas noktalarında erkin paylaşmayı seçtiği veya seçmediği detayların nasıl aktarıldığı da son derece önemlidir.

Toplumsal kabul ile alışma süreci, göç akımının farklı zamanlarında farklı seyretmiş olsa da pek çok insan "kapıların açılması" meselesi, göçmenlerin kabul edilip edilmemesi mevzusunda kamuoyuna doğru/ yeterli bilgilendirmenin yapılmadığı için daha tepkisel bir tavır sergilemiş olabilir.

> *"Bu açık kapı meselesi, Türkiye'nin şahsi olarak yaptığı bir politika değildir. Açık kapı politikasını, uluslararası camiada yani Birleşmiş Milletler nezdinde alınan kararlar doğrultusunda yapıyorsunuz. Bunu birileri uygulamıyor. Mesela Yunanistan uygulamıyor veyahut da Avrupa uygulamıyor olabilir; ama siz uygulamazsanız bu sizin üzerinize bütün ülkelerin gelmesi anlamına gelir. Siz uygulayamaz duruma düşemezsiniz. Sebebi şu: Siz bir Yunanistan değilsiniz, siz bir Avrupa Birliği ülkesi değilsiniz; çünkü o insanlar sizin akrabanız ya, bakın soydaşınız, dindaşınız! Hadi bunların ikisinin de dışında aynı coğrafyayı paylaşıyorsunuz. Kapı komşunuz… İster Yahudi olsun, ister Ezidi olsun ister Süryani olsun. Öyle değil mi? Dolayısıyla yani ben o ilk baştaki Türkiye politikasının olumlu olduğunu düşünmüyorum." (Görüşme No. 15)*

Bu yönüyle değerlendirildiğinde Orta Doğu'da üstlenmek istediği "İslami ve karizmatik liderlik", Osmanlı bakiyesi bir coğrafya, yanı başındaki insanlık ve sınır ihlali gibi maddeler nedeniyle özellikle Türkiye bahsi geçen açık kapı politikasını yerine getirme yükümlülüğünden vazgeçebilecek bir pozisyonda hiç olmamıştır. Ona uygun retorik bir çerçeve eşliğinde kamuoyunun bu politika hakkında daha fazla bilgilendirilmesi tepkileri biraz daha absorbe edebilirdi. Buna rağmen toplumsal kabul ve uyum konusu sorgulanabilecek ve değişkenlik gösterebilecek bir meseledir. Sadece göçmenlere yönelik hizmet alanı olan İstanbul-Sultanbeyli'de bulunan Mülteciler Derneği'nde yapılan görüşmede şu görüşler dile getirilmiştir.

> *"Orada bir dâhil etme, kabul etme, kapsama gibi bir düşünce yoktu yerel halkta. Yerel halktaki ilk düşünce şu şekildeydi. Bu insanlar geliyorlar, bir grup insan Türkiye'ye geliyor ve bunların acil ihtiyaçları var. Battaniye, kömür, gıda, bebek bezi vs. Sadece oradaki bakış açısı dâhil etmek değildi; sadece bu insanların ihtiyaçlarına acil bir yanıt verme ve bu kriz çözülür çözülmez de bu insanların tekrar geldikleri yerlere dönmesiydi. Yani burada tam anlamıyla bir dâhil etmeden söz edemeyiz. Burada o ihtiyaçlara yanıt vermek için oluşturulan toplumsal bir hassasiyet diyebiliriz buna." (Görüşme No. 2)*

İstanbul'un Sultanbeyli ilçesi en fazla göçmen barındıran yerleşim alanlarından bir tanesidir. Sultanbeyli'nin, örneklem alanı olan Taksim'den çok ayrı bir karaktere sahip olacağı varsayımıyla birlikte dernek çalışanlarının sahadan edindiği deneyimleriyle harmanlayarak sunduğu görüşleri araştırma adına hayli faydalı olmuştur. Öyle ki bu çerçeve içerisinde anlamlı olan noktalardan bir tanesi de bölge halkının göçmenlere dair pek çok kanaat geliştirmesi, stereotip oluşturması, aynı zamanda olumlu ve/ veya olumsuz güçlü bir bağ(lantı) kurması son derece kaçınılmaz olmasıdır. Aynı habitatı paylaşmalarından dolayı yoğun gözlem yapma durumunda olan Sultanbeyli yerel halkı, esnafı, özel veya resmi kurum ve kuruluş çalışanları da göçmenlerinkinden farklı olsa da onlarla eş zamanlı psikolojik bir çaba sarf etmişlerdir.

"2014 yılında yerel halktan gelen tepkileri size söyleyeyim mi? 'İlçemizde her gün sokaklarımızda onlarca, yüzlerce Suriyeli yürüyor. Neden bu insanlara hiçbir şey yapmıyorsunuz!' diye bize, belediyeye kızıyorlardı. Belediyeye geliyordu yerel halk. Şimdi ne diyorlar biliyor musunuz? 'Siz neden sadece Suriyelilere hizmet ediyorsunuz?'. Bakış açısı…

Biz bir şeyler yapmadığımız için bize kızan toplum, şu anda sadece Suriyelilere hizmet ediyorsunuz diye bize kızıyor. Yani o zamanki konjonktürde yerel halkın bakış açısı, işte o acil ihtiyaçlara yanıt vermek için kamu kurumlarının aktif olması, inisiyatif alması yönündeydi. Şimdi de en ufak yapacağınız bir şeyde bile çok ciddi tepkilerle karşı karşıya kalabilirsiniz." (Görüşme No. 2)

Orta Doğu'dan gelen göçmenlerle ya da turistlerle ilgili benimsenen politikaların ülkelere göre farklılık gösterdiği aşikâr. Bununla birlikte Türkiye açısından düşünüldüğünde her şehrin, şehirlerin semtlerinin de farklı seyri vardır. İstanbul özelinde Sultanbeyli ile Fatih örneğinin ya da Taksim ile Sultanahmet örneğinin vb. birbirinden çok farklı olması bir yönüyle normaldir. Semtlerin kültürel, ekonomik, siyasi vb. taban altyapıları farklıdır çünkü. Fatih bölgesinin sosyokültürel geçmişi hâlihazırda İslami literatüre daha yakın olmasına rağmen esnaf ve yerleşik insanları için, Sultanbeyli sakinleri açısından olduğu gibi, hoşnutsuzluk skalasının artış gösteren bir eğrisi olmuştur. İstanbul'a Orta Doğu'dan gelen misafirlerin rehberliğini ve acente sorumluluğunu yapmakta olan görüşmeci şunları aktarıyor.

"Bizim ülkemizdeki göçmenler mesela bir tık daha, hatta baya Türklerden bir nevi üstün tutulabiliyor. Bunun da bizim insanımıza bu konuda zarar verdiğini

düşünüyorum. Yoksa bizim insanımızın kimseyle alıp veremediği hiçbir şey yok. Tamamıyla misafirperver bir insanımız olduğu için sıcak bakılabilirdi; çünkü ilk iki sene zaten acınıyordu. Baya da destek olunmuştu. Ama ondan sonra iş baya azıttı. Tutulamadı yani. Kendi şehrimizde biz yabancı kaldık; ama bu biraz da bizim kendi halkımızdan kaynaklanıyor; çünkü işçiye vereceği fiyatla Suriyeliye vereceği fiyat hiçbir zaman aynı olmadı mesela. Bize iki veriyorsa, bir verdi. Hemen hemen yarı yarıya. İşsizlik oranına da çok zarar verdi bu olay. (Görüşme No. 14)

Turizm firmaları Fatih'te olan görüşmeci yıllar içerisinde orada meydana gelen demografik ve sosyokültürel değişimi şu şekilde ifade etmektedir.

"Ben Fatih'teyim. Sadece Suriyeli de değil tabi, Iraklı falan olsun… Şöyle bir Fatih'e geldiğinizde on tane dükkân sayarsınız Türk'ün; ama geriye kalan hepsi yabancıların ve hep Arapça yazılar. […] Ki çok insan tanıyorum, Fatih'e bu yüzden girmiyor. Ama biliyorsunuz orası önceden kebapçılar caddesiydi. Türklerin ramazanda olsun, normal ailesiyle hemen hemen çok rahat gittiği bir yerdi; ama şu anda pek tercih edeni yok. Aslında çok da sakin. Çok hâkimim oraya. Bütün restoran sahiplerini tanıdım. Çok zarar gördüler açıkçası; ama Arap yerleri baya da ful çekiyor mesela. Ya gerçekten her şey kanunsuz; ama belediyemizin, sağ olsun hükümetimizin bazı çalışanları diyeyim, rüşvet çok yiyor Fatih'te. Bundan dolayı çoğu şeye müsaade edilmiş. Mesela düşünsenize, bir oyun parkı var çocukların oynadığı. Hemen karşısında Arapların bir mekânı var kapının önünde nargile içtikleri. Bu çok zarar verici bir şey yani benim gözümde. Yani şikâyet ettiğiniz halde gelip bir şey de yapılmıyor. Baştan aşağı zarar. Eğer buraya göçmen geliyorsa gerçekten bu seviye yükseklere konumlandırılmamalıdır. Eğer konumlandırılıyorsa da bunun belli bir süresi olması lazım. Buna tutup da sınırsız bir hak tanıyamazsınız. Diyebilirsin, iki sene sana bu dükkânı, böyle bir hakkı veriyorum; ama iki sene sonra bu haklar bir üst dereceye geçecektir. Bu tarz kurallar olsaydı belli başlı, emin olun bizim insanımız çok rahat ederdi aslında." (Görüşme No. 14)

Yansıtılmaya çalışıldığı üzere, yerel halk özellikle göçmenler konusunda gerek Türkiye gerekse toplum bireyleri olarak "üzerine düşen" her ne varsa onların yapıldığı kanaatindedir. Bu anlamda insani yardımların, kültürel "hoşgörü" nün, Avrupa kaynaklı destek paketlerinden

bağımsız olarak yerel halkın inisiyatif alarak yapmayı tercih ettiği ekonomik yardımların ihtiyaç sahibi göçmenlere yapıldığını düşünmektedir. Bir yönüyle geçerliliği olan bir durum olmakla birlikte böylesi büyük çaplı, önemli insani durumun geçmesi adına biçilebilecek zamansal herhangi bir veri olmamasına rağmen "zaman geçtikçe" söylemi, artık "hoş görülemeyen" şeylerin de olduğunu ve/ veya görülenlerin de ne derece hoş karşılandığını sorgulatmaktadır. Öyle ki fiziki ihtiyaçların yanı sıra kullanılan iletişimin ne derecede şiddetsiz olduğu, tarafların birbirini ne derecede tolere edebildiği, eksiklikleri ne kadar yerdiği veya yapılanları ne kadar yücelttiği de önem taşımaktadır. Göçmenler sahnenin önemli bir kısmı; ancak yalnızca bir kısmı. Turistler ve göçmenlerin imajları ve çağrışımları birbirinden çok farklı olmasına rağmen toplumsal algı tarafından etnik aidiyet açısından aynı pencereden görüldükleri için bir grubu hedef alan memnuniyetsizlik diğer tarafa yönelik düşünceleri de besleyebilir. Görüşmelerin birisinde geçen şu anlatımın sahip olduğu bakış açısı ilginçtir.

> *"Bir misafiri evinize alabilirsiniz. Misafir olarak kabul edersiniz. Bu da güzel bir şeydir. Bizim toplumumuzda, örf adetlerimizde yardıma muhtaç olana, yolda kalana evini açmak ve yardımcı olmak güzel bir şeydir. Ben de bunu destekliyorum; ama o misafiri eve kabul ettiğinizde eline televizyon kumandasını verip başköşeye oturtmazsınız." (Görüşme No. 16)*

"Türkiye'deki durum da bu şekilde özetlenebilir. Türkiye şu anda hem turistler hem de göçmenler nazarından bakıldığında "ev sahibi" konumunda yer almaktadır. Kimi ev sahipleri bu durumdan rahatsızlık duyuyor olsa da nötr yaklaşan veya olumsuz yaklaşmayanlar da vardır. Yine de göçmenlerin varlığından etkilendiği öne sürülen, bu nedenle memnuniyetsizlik oluşturan konular da bulunmaktadır. Bunlar arasında konut kiralama ile satın alma bedelleri ve işsizlik gibi kalemler sıranın üstünde yer alıyor.

7.1."Suriyeliler Geldi, Kiralar Arttı"

Türkiye'de bir ürün fiyatının yıllara veya aylara meydan okuyarak uzun uzadıya sabit kaldığı durumlar çok sık yaşanmaz. Temel gıda ve hijyen maddelerine, insani bakım için gerekli olan öz bakım ürünlerine, fatura, kira gibi genel tüketim kalemlerine yansıtılan artışların politik nedenleri vardır muhakkak. Ne var ki halk için bu nedenler anlaşılabilir ya da geçerli bile olsa gün sonunda kalan para ve ilerleyen günlerde yapılması gereken harcamaların birbirini karşılayıp karşılamayacağı konusu daha önem taşır. Her yıl açıklanan enflasyon rakamlarının halkta oluşturduğu etkilerin nabzı pazar yerlerinde tutulurken ya da bunu yapmaya ihtiyaç

duyulması, hissedilen ile açıklanan rakamlar arasında duyumsanan farktan kaynaklanmaktadır. Pek çok tarım bazlı giderini kendi topraklarından karşılama imkân ve potansiyeline sahip bir ülke olsa da Türkiye'nin ithalat kalemleri, gelinen zamana ve teknolojiye ters düşmektedir. Tüm bunlar ve belki de daha pek çoğu muhalif söylemler olarak yıllara yayılmıştır. Memnuniyet her zaman, her kesim özelinde sorgulanabilen bir kriter olsa da gelinen noktada benzeri söylemler yankılanmaktadır.

"Suriyelilerin gelişiyle kiralar arttı, işsizlik arttı" minvalindeki olumsuz içerikler ise taraflar arasında adaptasyonu zorlaştırıcı şekilde etki ederken aynı zamanda yerel halk adına odak noktasını da başka bir yere çekmektedir. Böylece neden veya kaynak olarak Suriyeli göçmenler daha fazla göze çarpmaktadır. Öncesinde bahsi edildiği üzere, yerel halkın Arap milletine dair bilgi ve farkındalığı çeşitli seviyelerde seyrettiği için Irak, Afganistan gibi farklı bölgelerden gelmiş Türkmen, Kürt, Arap vb. diğer gruplar da Türkiye halkı tarafından eleştirilerek sorumlu tutulabilmektedir. Oysaki Suriyeli göçmenlerin sahip olduğu "geçici korunma" hakkı, Suriyelilere sağladığı birtakım avantajları başka bir ülkeden gelmiş göçmene de aynı şekilde sunamamaktadır. Bu ayrıntı pek çok kişi adına bir fark oluşturmuyor bile olsa benzer konumda olan göçmenler adına, bürokratik engeller veya belki de bir etiket nedeniyle, anlamlı farklar meydana gelmektedir. Hâlbuki ülkesinden ayrılmış her göçmenin birtakım maddi ve manevi destek mekanizmasına ihtiyaç duyması normal ve anlaşılabilir karşılanacak olmasına rağmen. Göçmenler arasında meydana gelen statüsel ayrım, onlar adına yerelle kurdukları iletişimdeki zorluklara ilave olarak, baş edilmesi gereken başkaca bir zorluk olarak karşılarında yer almaktadır.

Orta Doğu'dan gelen göçmen ve turistlerin gelişi, piyasanın dengesiz yapısından hem söylem hem de eylem olarak onların da etkilenmesine sebep olmuştur. Geçen zaman dilimi içerisinde pek çok tüketim kaleminde, konaklamada pozitif yönlü hareketlenmeler meydana gelmişse bile onların sorumlu tutulması objektif bir yaklaşıma hizmet etmeyecektir. Tabi ki de genelleme yapmanın mümkün olmadığı bir açı olsa da görüşmeler esnasında anlaşılmıştır ki, görüşmeciler nazarında yerel esnaf, geldiği ülke veya aidiyet fark etmeksizin turist konumunda gelen yabancı gruplardan dengesiz "fayda" sağlamaya yönelik davranışlarda bulunabilir, ticari yaklaşımını onlar karşısında değiştirebilir. Böylelikle fiyatlara yansıyan artışların temeline inildiğinde bireysel kazancı maksimize etme gayretinde olan yerel işletmeciler ve konut sahiplerinin de "katkı"larının olduğu da görülecektir.

"Maalesef halk kendisine yapıyor fark etmeden; çünkü bizim kültürümüzde ortak çıkar, maksimum faydayı merkeze koymuyoruz. Bir Amerikalı gibi, bir İsrailli gibi, bir İngiliz gibi ortak paydayı bir araya getiremiyoruz. […] 500 liraya oturacağınız daire şu anda 1100 lira, 1200 lira, 1300 lira; çünkü piyasayı şekillendiren bu ekonomiden anlamayan… Aslında bu bir zincirleme. Bu marketteki fiyatı da etkiliyor, bu pazar alışkanlıklarını da etkiliyor, bu konut kiralarını da etkiliyor, ulaşımı da etkiliyor. Yani birisi bir şey yaparken birçok şeyi etkiliyor. Bir anda araç fiyatları sadece iki ay içerisinde nerelere geldi. Sadece iki ay içerisinde! Konutlar da işte… Adam dedi ki, sen insan oturmayacağı yere, bir dükkânı 300 liraya verdiysen benim dairem o zaman 800 lira. Hâlbuki o daire 500 lira. Böyle böyle… Bir de bir anda kabul ediliyor bu tarz şeyler. Yani hiçbir reaksiyon yok. İnsanların rahatsızlığı var; ama pasif agresif rahatsızlık. Yani kendisine bile söyleyemediği şekilde bu rahatsızlığını dile getiriyor." (Görüşme No. 2)

Fatih bölgesi için de benzer bir durumun gözlendiği o bölgede bulunan iki görüşmeci tarafından teyit edilmiştir. Taksim için bu konuda bir genelleme yapılması pek mümkün görülmüyor. Merkezi konumu, ulaşım ağı içerisindeki yeri, tarihsel geçmişi, siyasi karakteri, kültürel renkleri, mimari repertuarı gibi çeşitli özellikleri nedeniyle Taksim İstanbul'un göz bebeği yerleşkelerinden biri olagelmiştir. Aynı zamanda yerli ve yabancı birçok insan için bir yanıyla özel kalmaya devam etmiş ve bir yanıyla da normalleşmiş bir anlama sahiptir. Öyle ki ziyaretçi popülasyonu zaman zaman meydana gelen değişiklikler ışığında farklılık gösterse de yüksek sayılarda seyretmektedir. Bu sebeple Taksim üzerinde aynı zamanda önemli ortaklıkların, projelerin de inşa edildiği bir toplumsal mekândır. O bölgede yaşamayan ya da çalışmayan kişilerin bile bir fikir sahibi olduğu bu yer, herkes ve her şey gibi, pandemi sürecinden, göçmen akımlarından ve değişen turist profilinden etkilenmiştir.

Beyoğlu yıllar yılı gerek devlet eliyle gerekse de özelleştirmeyle çehresi değiştirilmeye çalışılan bir yerdir. Galataport, Haliçport, Tarlabaşı projeleri bunlardan yalnızca birkaçıdır. Böylesi mutenelaştırma adımları yalnızca mekânın çehresini değiştirmeyi değil, ilave olarak önceden belirlenmiş misyoner bir değişikliği de hedefledikleri için öylesi etkileri olur ki zihinlere işler. Geçen zamanla kültürel dokuda meydana getireceği değişimlerin yanı sıra ekonomik anlamda da artış eğrilerinin gözlenmesi pek muhtemeldir. Dolayısıyla Beyoğlu için de benzer bir durumdan söz etmek mümkündür. Bölgeye yapılan yatırımlar dükkân ve ev kiralarının, satın alma bedellerinin çok ciddi sayılara ulaşmasına neden olmuştur. Zaten o

yerleşke adına söz konusu bedellerin yüksek seyretmesi nedeniyle göç ve Orta Doğu turizminin bu yönde belirgin bir etkisinden söz edilememektedir. Beyoğlu Belediyesi'nde halkla ilişkiler ve istihdam merkezi birimlerinde görev almakta olan yetkiliyle yapılan görüşmede şunlar paylaşılmıştır.

> *"Beyoğlu'nda iki farklı, aslında hatta birkaç farklı bölge var burada. Bir Cihangir tarafı var. Taksim tarafı var. Bir de daha aşağıda, Kasımpaşa'nın, Dolapdere, Hacıahmet; yani çok farklı kültürlerin, çok farklı insan profillerinin yaşadığı yerler var Beyoğlu'nda. Beyoğlu üzerinden konuşursak çok farklı sonuçlar çıkar. İki taraf da burada var yani. Memnun olan da burada var, esnaf; işte işimize ortak oluyorlar ya da işte ne bileyim, kiralar yükseliyor diyen, burada ikamet eden bir halk da var. İki taraf da var yani ya da Cihangir tarafı olaya tamamen farlı bakıyor. Onları kafelerde görmek istemiyor belki. Çok farklı şeyler var. Çok farklı görüşler var burada." (Görüşme No. 3)*

7.2.Peki, Ya "Kültür Tüketenler" Nereye Gitti!

Bu coğrafya ile burada hayatı solumuş her kültür çok değerli miraslar bırakmıştır. Korunabildiği ölçüde gelecek nesillere aktarılacak, burada yaşamış insanlar ve kültürler hakkında hikâyeler anlatmaya devam edeceklerdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde "kültür turizmi; doğal alanları, anıtsal ya da sivil mimari yapılarını, sanat ürünlerini, koleksiyonları, kültürel kimlikleri, gelenekleri ve farklı dilleri kapsayan, somut ve somut olmayan kültür mirasının tüm ürünlerini paylaşmayı ve tanımayı amaçlayan bir gezi türü olarak tanımlanıyor"[37]. Türkiye ve tabi ki İstanbul, kültür turizmi için yerli ve yabancı ziyaretçilerine geniş bir yelpaze sunmaktadır.

Pek tabii turizm de politik yol alışlardan, dünya çapındaki gelişmelerden azade değildir. Arap Baharı olarak ifade edilen olaylar silsilesince Türkiye siyasi merceğini bu bölgeye odaklamıştır. "İslami karizmatik lider" olma yolunda ne derecede içi dolu bir niteleme olacağı tartışılabilir. Yine de geçen zaman dilimi Türkiye ile Orta Doğu insanını birbirine biraz daha yaklaştırmıştır. Böylece yeni iş anlaşmaları, projeler, yatırımlar birbirine karışırken turizmler

[37] Yazının devamına ulaşmak için bkz.
https://www.cekulvakfi.org.tr/makale/surdurulebilir-kultur-turizmi
Erişim Tarihi ve Saati: 19.10.2021 - 23.00

de bir araya gelmiştir. Bu nedenle özellikle pandemiden önce ve sonra olmak üzere Türkiye, çeşitli turizm dallarında Orta Doğu turistlerini de yoğun bir şekilde ağırlamıştır.

İstiklal Caddesi ve Anıtı, Karaköy'ü, Galata Kulesi, eski sokakları, mimari zenginliği ile Taksim ve civar bölgeleri de turistlerin gitmekten keyif aldığı yerler arasındadır. Ne var ki, kimi zaman olumlu kimi zaman da eleştirel yaklaşılan bir durum olmuştur. Özellikle ciddi kısıtlamalar ve ekonomik sıkıntılardan çıkmış esnaf için ülkeye giren ve harcama yapan her turistin önemli bir yeri olacaktır elbet; ancak yerel halk veya kalıcı veya sirkülasyon halinde bölgeyi kullanmakta olan kişiler adına daha farklı söylem mekanizmaları gelişmiştir.

> *"İstiklal Caddesi'ne gelen ve Arapça konuşanlar genelde turist. Yoğun miktarda alışveriş yapıyorlar ve iyi bir döviz bırakıyorlar. Olaya bu açıdan baktığımızda esnafın rahatsız olduğunu tabi ki söyleyemeyiz. Hatta bu pandemi döneminde yurtdışından buraya geliş gidiş kısıtlandığı için işler de epeyce durdu. […]genel olarak gelen, yerli olarak gelen turistin, ziyaretçinin 'Orası da iyice Araplaştı' gibi söylemlerine biz de rastlıyoruz. Sahaya çıktığımız zaman da rastlıyoruz. Onun dışında İstiklal Caddesi'ne gelen profilin değiştiğine yönelik de birtakım eleştiriler duyuyoruz. Hatta bununla ilgili olarak başkanımız ilk göreve geldiğinde bu eleştirilere dayanarak eski markaların, Beyoğlu'ndan çıkan eski markaların tekrar burada mağaza açması, tekrar o eski İstanbul'un eski profiline kavuşması için teşvikte de bulundu." (Görüşme No. 3)*

"Eski İstanbul" söyleminin derinliklerinden duyulan özlem ve bugüne hissedilen sitemdeki gibi, Taksim'le geçmişte kurulmuş veya bugün de devam eden bir ilişkisi olan görüşmeciler, bölgenin çehresi gibi ruhunun da değiştiğini, pek çok şeyin eski tadının olmadığını ve bu noktadan sonra belki de çok mümkün olamayacağını belirten düşüncelerini aktarmışlardır. Literatür araştırması esnasında "Sözlü Tarih Araştırmaları Veritabanı ve İstanbul'un Mekânsal ve Kültürel Çeşitliliğine Yönelik Uygulama Örnekleri Projesi" kapsamında Mihail Vasiliadis ile gerçekleştirilen bir sözlü tarih çalışmasında aktarılanlar da bu değişimin anlaşılması yönünde yardımcı olacaktır. Kendisi 1939 yılında Tarlabaşı'nda dünyaya gelmiş ve dört nesildir İstanbulludur. Çocukken tanıştığı Varlık Vergisi'nin izleri belleğinde yer edinmiştir. Türkiye'nin siyasi çalkantıları, Vasiliadis'in Rum kimliğiyle anlaşamayınca uzun yıllar Türkiye'den uzakta yaşamak durumunda kalmıştır. Şimdilerde ise 1925 yılından günümüze değin varlığını korumayı başarmış olan ilk Rumca Cumhuriyet gazetesini,

Apoyevmatini Gazetesi'ni çıkartmaktadır. Taksim, Tarlabaşı, Feriköy gibi yaşam alanları hakkında güçlü deneyimlere sahip olması adına paylaşılmaya değer bulunmuştur.

"Beyoğlu'nda dükkânların tümü, tümü değişti! Meşgul oldukları ticaret değişti. Değişti; çünkü müşterisi değişti. Yani bir yolu, bir pazarı –Beyoğlu'nu bir Pazar olarak kabul edersek- değiştiren, o pazarın sahibi değildir. Yani o dükkânın sahibi değildir. O dükkâna alışveriş için gelecek olan kişidir. Alışveriş edenler değişince bunlar da değişiyor. Eskiden, ne bileyim, 30'lu yıllarda, 40'lı yıllarda -40'lı tabi savaş yılları, onları pek dikkate almamak gerekir-; ama mesela 20'li, 30'lu yıllarda Avrupa'da çıkan 'yeni moda' ne varsa bir hafta, on gün içerisinde Beyoğlu'nda bulabiliyordunuz. Beyoğlu'ndaki mağazalarda…

Şimdi dürüm bulursunuz, kebap bulursunuz; çünkü müşterisi o. Adam o önü tüllü şık hanım şapkasını getirip de ne yapsın, kime satacak? Dolayısıyla o da dürüm mü, dürüm. Para gelsin, kasaya para girsin.

Eskiden Beyoğlu'nda dolaşanların sayısı bugüne göre belki onda bir, belki de yirmide bir. Ama böyle 'Beyoğlu'na çıktım' demek için Beyoğlu'na çıkılmazdı. Orası bir kültürün yaşandığı yerdi. Şimdi o kültür yok. Demode oldu. Ona merak salanlar da o güzel atlara binip başka diyarlara gitti zaten. Onun için İstanbul'u İstanbul yapan, orada yaşayanlar. Bir zaman yaşayanlar, İstanbul'u bir zamanlar İstanbul nasıl idiyse o hale getirmişlerdi. Bugün yaşayanlar, bugünkü haline getirdiler. Seçip beğenip alabilirsiniz."[38]

Yaşanmışlıklar insanlar için geçmiş zaman dilimlerini daha değerli ve anlamlı kılabilir. Yenileri yaşamak için yer olsa da yeni olan, eskide kalan o şeyler gibi, hatırlanacak kadar güzel gelmez. Zamanın getirdikleri; mekândan, insanlardan bir şeyler götürmeye alışıktır. İnsanlar da geçip gidenlere, sanki son kaleleriymişçesine, sıkı sıkıya bağlanır, daha fazla hatırlar, daha çok özlem duyar. Zamanın ruhu mekâna siner. Yayılan kokunun nasıl geldiği, hatıralarla bağlantılı olduğu gibi yeni olanın vermek istediği mesaj veya sunduğu anlamlarla da ilişkilidir. İçi boşalıp giderken dışında kalan kabuğun renkleri de solmaya yüz tutar. Beyoğlu'nun renkleri bile eskiden olduğu kadar parlak gelmeyebilir, göz alıcılığını yitirebilir.

[38] Sözlü Tarih Tv. (2016, 31 Ağustos). *Mihail Vasiliadis ile Sözlü Tarih Görüşmesi (2. Bölüm)* [Video Dosyası]. https://www.youtube.com/watch?v=1y0wXkKm0cc&t=2s
Erişim Tarihi ve Saati: 20.10.2021 15.25

İkilemli bir durum oluşmuştur; çünkü kültür unsurları ve/ veya üreticileri tatmin oldukları, nitelikli öğeleri yitirdikleri için mi gitmişlerdir yoksa o güzel şeyler yittiği için mi insanlar gitmiş ve gelmeyi bırakmışlardır? O yüzden mi oluşan şeyler artık daha az anlam barındırır ve üretir olmuştur? Birçok şey artık birbirinin aynısı gibi gelirken her şeyden biraz biraz; ama aslında gerçekte ne olduğu sorgulanır olmuştur. Beyoğlu'nun geçmişine ve yıllar yılı aktarılmayı başarmış önemine aykırı mekânsal dokular, onu tektipleşmenin eşiğine sürüklemiştir. Özellikle birtakım çalışma alanlarının diğerlerine göre daha ön plana çıktığı gözlenmiştir.

"Beyoğlu'nda son, herhalde 2014-2015'ten itibaren tatlıcı açılmaya başlandı. En komiği de, İmam Adnan Sokak'ta 1460'lı bir yılda açıldığını söyleyen bir lokumcu var. Yani İstanbul fethedilmiş, hemen onlar açmışlar. […] Bütün Beyoğlu tatlıcı oldu, bütün Beyoğlu! Bir kısmı tatlıcı bir kısmı lokumcu, lokumcu, lokumcu. Ve Beyoğlu'nun eğer bir sürekliliği varsa o sürekliliğe hiç uymayacak renklerde ve cafcafta dükkân düzenlemeleri yapıldı. Bu Beyoğlu gibi bir [yerin] tarihsel sürekliliği olmadığı sürece tarih esintiye uğrar ve bir süre sonra bu altın yumurtlayan tavuk turistinden para kazanmaları için de yumurtlamamaya başlar. Çünkü o tarihsel süreç devam etmediği sürece, ilgisi sonradan gelenlerin bile biter. Bir süre sonra Araplar bile burayı sevmeyecekler. Bu tek tipleşme mesela rahatsız edici. Aynı tarz bir sürü dükkânın açılması rahatsız edici. Bunlar belediye eliyle düzenlenebilir. Yani ne olur? Bu İstiklal Caddesi, 'High Street' deniyor bu tür caddelere. […] Bu caddeler bu şehrin, hatta bu ülkenin önemli yüzlerinden biri. Dolayısıyla planlı yönetilmesi lazım […] ve on tane tatlıcı olamaz. O zaman eski ve nitelikli olanı yok edersiniz. Korunması gereken, yıllardır olanı yok edersiniz. Dolayısıyla bundan dolayı ben rahatsızım. Mesela aynı şey meyhaneler için de geçerli. Balık pazarı, meyhanelerinin bir ara çok iş yaptığı dönemde balık pazarındaki bütün balıkçılar meyhane haline geldi. Şarküteriler kapattı. Şu anda çok az sayıda şarküteri var. Balıkçı da az sayıda kaldı. Dolayısıyla oranın, ben hala gidiyorum alışverişimi yapıyorum; ama günlük olarak kullanılırlık hali bitiyor. Bu tür tek tip şeye izin vermemek lazım. Bunu kontrol etmek lazım. (Görüşme No. 11)

Balık pazarının meyhaneleşmesi, deyim yerindeyse, 'geçer akçe' olanın peşinden gitmesi bir noktada anlaşılabilir ve oluşan talebe cevap vermesi ve değişimlere uyum sağlama potansiyeli açısından mekâna ve işletmelere dinamizm kazandıracaktır. Ne var ki mekan ve

faaliyetlerin yalnızca rant elde etme amacıyla düzenlenmesi, ilginin canlı kalmasını sağlayıp turizmden gelen kazanç payı ve döviz girdisinin artmasına yardımcı olurken mekanın gerçekten sunabileceği özgün değerleri de sönükleşmesine neden olacaktır. Yalnızca tatlıcı/ lokumcu ya da örneklendirmedeki gibi, meyhanelerde değil; parfümeri, ayakkabı, güzellik üzerine mağazaların da artış gösterdiği de o bölgenin kullanım alanlarının içerisinde olduğu görüşmeciler tarafından belirtilmiştir. Ayrıca nargile ve fal kafelere de yoğun olarak rastlamak mümkündür. Her ne kadar nargile Türk kültürü içerisinde zamanla yer edinmiş bir keyif etkinliği olsa da çağrıştırdığı imajın Doğu medeniyetlerine atıfta bulunması nedeniyle bazı görüşmeciler bu konudaki hoşnutsuzluklarını iletmişlerdir. Pandemi süreciyle birlikte bu kafelerin ve genel anlamda diğer işletmelerin faaliyetleri kısıtlanmış olsa da barların belediye ve zabıta yönetimiyle zorluk yaşamakta olduğu masa-sandalye tartışmasının nargile kafeleri çok da etkilemediğini belirten görüşmeci birtakım ikili yaklaşımların zamanında huzursuzlukların oluşmasına ve kimi işletmelerin de bu sebeple Taksim'den uzaklaştığının altını çizmiştir.

Belirtilen diğer gruplarının aksine kitapçılar Beyoğlu'nda hayli azalan bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Tiyatro ve sinemaların azalması, kültür-sanat etkinliklerinin başka lokasyonlara kaymasını kolaylaştırmıştır. Böyle olunca daha çok tüketim ihtiyaçlarını karşılaya yönelik hareket edilen, insanların bir iş için uğradıkları ya da meşguliyetleri bittikten sonra ayrıldıkları, kolay yemek tarzına kolay erişilen hızlı tüketim mekanlarından biri haline geldiği, bunun yanı sıra konsept veya nitelikli yemekler tercih edilmek istendiğinde ise maliyetli hesaplar ödemek durumunda kalındığı büyük bir pasaj veya bulvar halini almıştır Beyoğlu.

Taksim, Beyoğlu hala farklı ülke ve yapılarda çok sayıda insanın ziyaret ettiği, yıllara meydan okumuş köklü işletmeler kadar o bölgede iş kurmuş cesur ve yeni girişimcilerin de olduğu, binlerce kişiye ev sahipliği yapan bir alan. Muhtemelen böyle olmaya devam edecektir. Yine de zihinlerde ve söylemlerde ortaklaşan 'Taksim çok değişti' ifadesi bir şeylerin pek yolunda gitmediğinin de temsilcisidir. Son yıllarda bölge hakkında yapılan eleştirilerin başında 'Orası da iyice Araplaştı' ya da 'Her yerde Arap var' gibi gruplaştırıcı içerikler üretilmiştir. Aynı zamanda bu sebepten dolayı kültürel, sanatsal etkinliklerin, 'nitelikli' iş ve işletmelerin bölgeyi terk ettiğine yönelik yaygın bir kanıyla karşılaşmak işten bile değildir. Oysaki bir "terk ediş" söz konusuysa bile bunun "Arapların gelişi"nden ziyade biriken olaylar ile politik tutum alışlarla bağlantılı olduğunu söylemek daha yerinde bir savunma olacaktır. Taksim'de yapılan bombalı saldırılar, hala yansımaları olan Gezi Parkı olayları, olaylı yürüyüşler, çatışmalı protesto gösterileri hatta Taksim Meydanı'nda ve Galatasaray Lisesi'nin önünde çoğunlukla

hazır duran güvenlik kuvvetleri; Beyoğlu ziyaretçilerini huzursuz etmektedir. Özellikle Gezi Parkı olayları oluşturduğu etkiyle jenerasyonun değişmesine neden olmuştur. Gandhi'nin başarılı bir şekilde uygulayarak bir ülkenin bağımsızlığına kavuşmasına, aynı zamanda bugün bile birçok kişiye ilham vermesine yardımcı olan sivil itaatsizlik kimi zaman sağlam bir savunma kimi zaman da güçlü bir saldırı olabilir. Gezi direnişi, oluşmaya başladığında bir sivil itaatsizlik örneği olmuştur. Yalnızca gençlerin, öğrencilerin değil, çocuklarıyla gelip destek olan ailelerin veya sanatçıların da yer aldığı bir direniştir. Politik temeller üzerinden başlamamış olsa da- Gezi Parkı'nın Topçu Kışla'sına çevrilmesi ve buranın da alışveriş merkezi olarak kullanılması, betonlaştırılmasına tepki olarak başladığı düşünüldüğünde- benimsenen söylemlerle siyasi olacak şekilde yeniden ölçeklendiren etmenler olmuştur. Funda Çoban "Sokak Siyaseti" isimli kitabında şu şekilde aktarmaktadır.

> *"Gezi Parkı'nın İstanbul'un kalbinin merkezinde olması tam da bu karşılaşma yerinin içindeki politik çatışma potansiyelinin kaynağıydı. Çünkü Gezi Parkı İstanbul sakinlerinin burnunun dibinde bir mekân. Onların yaşam alanlarının içinde. İstanbullu için Gezi Parkı, Lefebvreci anlamda uzamsal pratiklerin ortaya çıktığı somut bir yer. Öte yandan Gezi Parkı mekânında cereyan eden mücadelenin 'Her Yer Taksim Her Yer Direniş' sloganıyla tüm yurda yayılması, direnişin heryerdeleşerek somut mekân tasarımının soyutlaşmasını imliyor. Bu anlamıyla Türkiye'nin İstanbul'u belki de hiç görmemiş bireylerinin ağzından dökülen söz konusu slogan, alan kavramının içindeki uzamsal boyuta gönderme yapıyor. […] Ak Parti hükümetinin kotarmak istediği nesnel uzam düzenlemesine karşı Gezi, mikro düzey aktörlerin uzamı öznelleştirerek, soyut bir ortaklık alanı inşa etmelerinin nesnesi haline gelmiş durumda" (Çoban, 2015, ss. 282-283).*

Zamanın yitip gidericiliğini alt etmeyi başarmış mekânlarda uzama dair belleğe emanet edilen izlerin, daha güçlü özellikler sergiledikleri için, münhasıran etkileşim ve örgütlenmeye davet potansiyelleri de yüksek oluyor. Dolayısıyla Beyoğlu'nun bugün olduğu halinin nasıl yorumlandığı, Beyoğlu'nu Beyoğlu yapan özelliklerden azade değildir. Öyle ki müdahalelere rağmen de olsa seslerin her zaman gür çıkması üzerine bir platform haline gelen Taksim bölgesi her ülkeden, milletten, dinden bireyleri içinde yaşatabilmiş bir yerdir. Hem civarın hem de İstanbul'un eski sakinlerinden Mihail Vasiliadis'in de söylediği gibi, modaya, sanata alışkın, 'bir kültürün yaşandığı', farklılıklara toleransı olan bir yerdir. Sahip olduğu seküler taban, güncelle bağ kuramadığı takdirde resimde gördüklerini de bir tehdit olarak algılamaktadır. Bu

noktada Taksim'in son zamanlardaki sürecini değerlendiren görüşmecilerin paylaştıklarına yer verelim.

> *K1: "Sanırım yoğunluk açısından buradaki, Fatih'teki gibi değil bence. Orada ne bileyim bazı sokaklarda işte humusçu, falafelci vs. var. Patatesçi vardı bir tane arkadaşım. O da birkaç tane dükkân açmıştı orada; ama oradaki yoğunluk bence o kadar değil de, Fevzi Paşa'daki yoğunluk mesela çok daha insanın gözüne- nasıl geliyor- abartılı geliyor biraz.*

> *K2: "Evet, Arap turist biraz da kıyafetlerinden hemen kendini belli ediyor; ama bence İstiklal Caddesi'yle Fevzi Paşa Caddesi'ni mukayese ederseniz arada çok ciddi bir fark var. İstiklal Caddesi'nde bir Arap işgali falan söz konusu değil yani. Ama en başta söylediğim o yani, bu göçmenlerin ve Arapların daha seküler, ulusalcı kesimler gözündeki negatif pozisyonu, onları hemen tehdit olarak algılamaları, işte o İstiklal Caddesi'nde dolaşan, ne bileyim, belki orada eğlenen Arapları da olduğundan çok daha fazla büyük göstermeyi beraberinde getiriyor. Onun için o yorumların çok sahici ve sağlıklı olduğunu düşünmüyorum açıkçası." (Görüşme No. 10)*

Turizm açısından değerlendirildiğinde Türkiye kullanabileceği materyaller açısından güçlü bir ülke. İnsanı turistlere alışkın ve destekleyici, işletmeleri ise yabancı ziyaretçilerin beklentilerini karşılamaya heveslidir. Türkiye halkı ülkeye gelen yabancı turistlere yalnızca ekonomik getirisi nedeniyle değil, aynı zamanda kültürel samimiyet kurmaya eğilimli bir toplum özelliğine sahip olması sebebiyle, sempatiyle yaklaştığı için farklı etnik aidiyetteki turistler genellikle yadırganmaz. Ne var ki böylesi bir varsayım, Taksim- Beyoğlu açısından değerlendirildiğinde pek de yerinde olmayacaktır. Her ne kadar pandeminin getirdiği durgunluğun dağıtılmasına biraz yardımcı oldukları için esnaf olarak Orta Doğu'dan gelen turistler nazarında bir memnuniyet sağlanmış olsa da yerel halk söz konusu grupla içsel bir çatışmanın içerisinde kalmıştır. Görüşmecilerin de ifadesinde yer aldığı gibi, yıllar içerinde Taksim Avrupa kökenli turistleri görmeye daha alışık olduğu için Cumhuriyet ve hatta Osmanlı'dan devralınan seküler bakış açısı, bugün karşılaştığı manzarayı garipsemesine neden olmaktadır. Sultanahmet, Fatih, Eminönü, Beyoğlu gibi bu coğrafyadan gelen turistleri ağırlamaya alışkın olan bölgelerin gösterdikleri tepkiler dahi, birbirinden farklıdır. Bu durum Beyoğlu'nda "Araplaşma" olarak algılandığı için diğerlerine göre biraz daha tepkisel reaksiyonlarla sonuçlanmaktadır. Oysaki Beyoğlu karakteri ve duruşu güçlü bir toplumsal

mekân olduğu için bugün yaşanan şeyler veya bürokratik tarzı, bu karakterden ödün verildiği düşüncesini doğurmaktadır.

> *"Aslında bizim ülke olarak duruşumuzla ilgili bir sıkıntı var. Yani mesela Fransa'ya bu kadar çok Arap gitse Fransızlar kendi kültürleriyle ilgili herhangi bir yozlaşma yaşamazlar. Yani orada bir duruşları olur. Bizde bir duruş hatası olduğunu düşünüyorum ben. Tabi ki bir Fransız da Arapça konuşan bir eleman alır yanına; ama mesela bir Şanzelize'de böyle bir şey görmezsiniz. Veyahut da en ünlü caddesinde bir Arap ülkesine gitmişsiniz hissi yaşamazsınız. Belki nargile kafe olur; ama en belirgin yerlerde olmaz. Çünkü şöyle aslında, bir turist, ben Arap turistlerden bahsediyorum bu arada. Bir turist gittiği ülkenin kültürünü görmeye gider, kendisi gibi bir şey görmeye gitmez. Tamam, kültür turizmi yapmıyor olabilirler; ama buraya geldikleri zaman kendilerinden farklı bir şey görmeliler; çünkü burası Türkiye. Öbür taraf Fransa, öbür taraf Almanya. […] Bence sıkıntı burada. Biz ondan rahatsız oluyoruz. Bizim Taksim'i kaybetme sebeplerimizden biri de o. Araplaştığı için… Yoksa Araplara karşı olmak, onların kültürüne karşı olmak değil. Bizim yaşam alanımızı yok ettiği zaman o rahatsız edici oluyor; çünkü kültür yozlaşması böyle bir şey. Bazen mesela "Küçük Amerika" gibi olduk falan… Yani olmayalım; "Küçük Amerika" gibi olmayalım, "Küçük Fransa" gibi de olmayalım, "Küçük Arabistan" gibi de olmayalım! Ben oralara takılıyorum. Mekân yozlaşmasına, kültür yozlaşmasına gidiyorsa bu iş, o bence sıkıntı." (Görüşme No. 7)*

Taksim'in "Araplaşma"sı ve kültür yozlaşmasının yaşanıp yaşanmadığı konusu, üzerinde hemfikir olunması zor bir durumdur. Öncesinde bahsedildiği gibi, gerek turist gerekse göçmenlerin niceliksel olarak daha yoğun olarak bulunduğu yerler olmasına rağmen Taksim'in "kaybedilmiş" olduğu algısının doğmasında Beyoğlu'nun geçmişinin de ilgisi vardır. Bugün karşılaşılanlar, bir kırılma yaşandığı ve bütünlüğün zarar görerek kopmaların meydana geldiği düşüncesini doğuruyorsa yamayla kapatılmaya çalışılan birtakım boşluklar da bulunmaktadır.

7.3.Yeni Dünya: Türkiye'nin "Arap" Turistleri

1927 yılında "Grande Rue de Pera" isimli caddeye "İstiklal Caddesi" ismi verildiğinde yeni bir kimlik de verilmiştir. Meydanda bulunan su maksemi nasıl ki bir zamanlar insanların en temel ihtiyaçlarından bir tanesini karşılamak üzere pay etmek, paylaştırmak üzerinden caddeye ayrı bir anlam kazandırmışsa, o günlerden bu zamana, insanları bir araya getirmek,

birleştirmek, birikmek üzerinden bambaşka bir anlam kazanmıştır. Alana değer katan başkaca pasajlarla da zenginleştirilerek adeta dünya içinde başka bir dünyaya kapıların aralanmasına da imkân sunmuştur. Bununla birlikte Taksim Meydanı'ndan Tünel'e, kesintisiz bir şekilde devam eden cadde, her ne kadar fiziksel formunda birtakım değişikliklere maruz bırakılmış olsa da, bir bütün içerinde günümüze gelmiştir. Yine de bu form bütünlüğü, niteliksel bir bölünmenin meydana gelmemesi adına garantör değildir. Meydandan Galatasaray Lisesi'ne kadar olan kısım ile yaklaşık o bölgeden tünele kadar olan kısım… İlk bölümün temposu ve tercih edilme oranı ikinciye göre daha yüksek. Cadde boyunca giyim mağazaları ve büfesinden restoranına, yemek işletmeleri olmasına rağmen bu kısım daha kalabalıktır. Yani burada biraz daha hızlı akmaktadır. Tünele doğru yaklaştıkça kalabalık azalmakta, nispeten sakinleyen cadde üzerinde oturup dinlenebilmek için kafeler, hatta buraların arka, ara sokaklarında daha sade seçeneklerle müşterisine hizmet veren çay ocakları, işletmeler de bulunmaktadır. Aynı zamanda kitap kafeler de göze çarpmaktadır. Sayıları hayli azalmış olmasına rağmen ikinci kısımda kitapçılar ve yayınevleri de bulunmaktadır.

İstiklal, ne zamandan beridir bilinmez, sokak sanatçıları ile bilinen, hatırlanan hafıza mekânlarındandır. Genç- yaşlı, Türkçe-yabancı ayırt edilmeksizin çok farklı karakterlerden sanatçıya da alan açmaktadır. Pandeminin etkileri bu noktada da kendisini göstermiş olsa da caddeye çıkıp insanlarla bir etkileşim yaşayan sanatçıları görmek hala mümkündür. Bir tesadüf olmasa gerek, bu gruplar ve/ veya kişiler artık caddenin tünele yakın olan kısımlarında, caddenin ikinci yarısı olarak da ifade edilebilecek bölümünde aktif olmaktadır. Sadece Türkçe değil, Arapça ve/veya Kürtçe şarkılar da kalabalık grupları bir araya toplayıp kültürlerarası bir paylaşım ağı oluşturmayı başarmaktadır. Arap turistlerin ve Suriyeli göçmenlerin gelişi bu konuda yeni bir oluşumu başlatmış gibi gözükmektedir. Öyle ki Arapça şarkılara eşlik edip kayda alan yine Arap turistler bunun göstergesidir.

İstiklal'in nabzının böylesi canlı olması, pek çok açıdan güzel ve tercih edilen bir manzara sunsa da bir önceki bölümde biraz değinildiği üzere yerel işletmelerin sergilediği duruşun nasıl olduğuna ilave olarak hizmetin sunulduğu turist profilinin tutumlarının da önemli olduğu tespit edilmiştir. İnsanların hakkında yeterince bilgisi olmadıkları konular ya da durumlarla ilgili savunma mekanizmasının yansıması olarak tedirgin, korkmuş, çekimser tutum sergilemeleri anlaşılabilirdir. "Yabancı" olgusu da benzer etkiler doğurduğu için birçok kültürde olduğu gibi, Türkiye'de de yabancılar soru işaretiyle yaklaşılan kesimler arasındadır. Ayriyeten söz konusu yabancıların varlık sergiledikleri dile, inanca, yeme-içme biçimlerine, giyim tarzlarına, kısacası kültürlerinin herhangi bir boyutuna yönelik stereotip geliştirmeye,

yargıda bulunma eğilimine yatkınlık mevcutsa iletişim kurmak biraz daha zorlayıcı şartlar altında gerçekleştiriliyor demektir. Şu anda Arap ülkelerinden gelen turistler ile yerel halk arasında kurulan ilişki, bu minvalde bir yapıya sahip gözükmektedir. İşletmeler açısından ana kıstas sunulan hizmetin miktarı ve karşılığının alınması olduğu için ilk ağızdan diyalogda onları rahatsız eden bir durum söz konusu olmasa bile onlar da mesleki kimliklerinden ayrılıp vatandaş noktasında süreç hakkında yorumda bulunduklarında memnun olmadıkları noktalar olduğunu belirtmişlerdir. Buna ilave olarak çeşitli nedenlerle, farklı açılardan bazı önyargıların beslendiği bu kültüre turistler bağlamından bakıldığında da birtakım önyargılar devam ettirilmektedir. O kısma geçmeden önce turist bir ailenin ya da grubun İstiklal Caddesi'nde planlayabilecekleri gün şu şekilde örneklendirilebilir.

> *"Arap turistler çok fazla alışveriş yapıyor. O anlamda bir memnuniyet var. […] İstiklal Caddesi üzerinde Galatasaray civarında işletmesi olan bir yakınım; Arap turistlerden sonra akşama kadar o terastaki o masalar boş kalmıyor diyor. Maaile geliyorlar. Kesin önce kahvaltıyla başlanıyor. Ondan sonra kahve, meyve suları… Ailenin belli fertleri kalkıyor, gidiyor, alışverişe devam ediyor. Sonra elleri dolu, poşetlerle geliyorlar. Öbür kısmı kalkıyor. İşte ne bileyim, Sultan Ahmet'e gidiyor. Akşama kadar, yani öğle yemeği, akşam yemeği, aradaki içecekler. Maaile orada oturan aileler var diyor. O masada sürekli varlar. Sürekli bir şeyler sipariş ediyorlar. Bu onlar açısından mesela memnuniyet verici bir durum. Aslında boşalmıyor. Akşam yüklü bir hesap ödeyip kalkıp gidiyor." (Görüşme No. 3)*

Orta Doğu'dan gelen turistlerin Türkiye'de ya da daraltmak gerekirse İstanbul'da verilen örnektekine benzer şekilde akış oluşturdukları kanaati yaygındır. Bu demektir ki, Türkiye yerelinin değerlendirmesinde Arap turistler, güzel zaman geçirirken yüklü miktarlarda alışveriş yapabilen, pazarlığı ve alışveriş yapmayı seven, günlük rutinini sanki Türkiye'ye taşımış bir turist profili gözlemlemek çok olasıdır. Hatta ellerinde şehir haritaları ile şehri keşfe çıkıp kültür turizmi yapmayı seven, tercih eden grupların daha çok Asya'dan veya Avrupa ülkelerinden gelen turistler olduğunu gözlemlemek de mümkündür. Bu noktada turist rehberliği yapmakta olan görüşmecinin deneyimlerine başvurulabilir.

> *"Araplar şu anda ülkemize o kadar bayıldılar ki aslında her yerde aranan bir portföy. Şöyle bir şey, Araplar sadece bizim ülkemize gelmiyorlar. Avrupa'yı da çok ziyaret eden arkadaşlarım var. Mesela Avrupalı bir turist gelip de buraya 10 bin $ harcıyorsa bir Arap ailesi geldiğinde 100 bin $ harcayabiliyor. Burada bir*

yatırım da yok, tamamıyla keyfi. Biz sürekli Kempinski[39] vb. sürekli bunlarla çalıştığımız için gecede bir otele 1500 £, bu tarz paralar verirken Avrupalı turist bunu nadir yapar hatta. […] Bu ay sadece sekiz tane Rus'la çalıştık. Sadece… Onun dışında geriye kalan hep Orta Doğu yani. Biz önceden Azerbaycan'la da çalışırdık. Azerbaycanlılar da çok iyi turistlerdir; ama biz portföyümüzü tamamıyla Araplara yönelttik. Yani daha çok aslında Katar'a yönelttik. […] Katar'da öyle bir portföy var ki bir geldiğinde aşırı paralar dökebiliyorlar. Gerçekten hiç sınırı yok. Gencinden yaşlısına kadar bu. O yüzden biz de kendimizi biraz daha Orta Doğu'ya yönelttik. Ben de mesela her iki ayda bir Katar'ı ziyaret ediyorum. Neden? İş imkânları biraz daha artsın diye. Ayriyeten onlarla bir olayım, onlarla gözükeyim [diye]. Onun dışında bizim şu anda turist Orta Doğu'dan Katar, Kuveyt, Suudi Arabistan, Umman, Bahreyn'den geliyor; ama bunların [arasında] Katar gerçekten bir başka. İnsanı tamamıyla İngiltere vatandaşı gibi diyebilirsin. Yani çok medeniler aslında. Araplarda aslında bizim takıldığımız tek şey çok rahat olmaları. Bu da bizi rahatsız ediyor. Çünkü biz rahat değiliz. Ben de aynı şekilde; ama artık bir süre sonra alıştığımız için benim gözüm boyanmış. Ama buna bizim insanımız daha çok zor alışır. Aynı şey keza Suriyeliler için de… Çok rahatlar. Bu bizi çok rahatsız ediyor. Başkalarının rahat olması… (Görüşme No. 14)

Burada "yabancı" konumuna yerleştirilen ve dışarıda bırakılan grubun dışarıdanlığı oryantalist okuma perspektifinden bağımsız düşünülemez. "Medeniyet" kavramının İngiltere gibi Batı toplumlarına atfedilmesinin karşısında söz konusu Doğu toplumlarının ise "medeni"lik örneği sergilemeleri içerisinde bir miktar şaşkınlık ve yadırgama barındırmaktadır. Simmel'in gözlüklerinden bakıldığında "yabancı" içerisinde ikilikler barındırmakta ve bunu da gittiği yerlere taşımaktadır. Bu durum aslında kaynağını "yabancı"dan elde eden içsel bir oluşumdan değil, "yabancı"nın bulunduğu yerde, bağlamda gerçekleştirilen dışsal okumalardan almaktadır. "Gezgin"den farkı, yanında getirdikleriyle gitmeden (önce) kalma durumunu da içermesidir. Yani *"bugün gelip yarın giden gezgin gibi değil, bugün gelip yarın kalan adam gibidir" (Simmel, 2009, s. 149).* Kalmaya devam etmesi, yakınlık kurarken uzak kalmaya da devam etmesine engel değildir. "Yabancı"nın "biz"e dâhil olması ile "bizden" olması arasındaki boşluk kolay doldurulabilir değildir. Eğer varlığından rahatsızlık duyulan bir "yabancı" söz konusuysa, kimliğin sınırlarını "başka" olandan koruma çabası aynı zamanda

[39] Kempinski Oteller Zinciri

"yabancı" kimliğini korumayı, sürdürmeyi de doğurmaktadır. *"Bir ülkenin, şehrin, ırkın vb. yabancısı için vurgulanan şey, yine, bireysel bir şey değil, kökeninin yabancı oluşudur ki bu da başka birçok yabancıyla paylaştığı ya da paylaşabileceği bir niteliktir. Bu nedenle yabancılar aslında birey olarak değil, belli bir tipte yabancılar olarak algılanırlar. Uzaklıkları da en az yakınlıkları kadar geneldir" (Simmel, 2009, s. 153)*. O halde Simmel'in ifadesi üzerinden devam edilecek olunduğunda, yabancılıkta ortaklaşmak mümkün olan bir durum olduğu halde birtakım nitelikleri nedeniyle diğer yabancılara göre daha fazla "yabancı" ilan edilmeyi mümkün kılan unsurlar neler olabilir ve söz konusu yabancılara yönelik neden daha çok savunma geliştirilir?

> *"Şimdi tabi kimseyi kötülemek gibi bir niyetim yok. Öyle bir yetkim de yok, hakkım da yok; ama şöyle bir şey var. Biraz daha rahatsız edici bir görüntüde olduklarını söyleyebilirim açıkçası. O da nedir? Tabi kendi kültürlerinden kaynaklanan bir olay bu. Biraz kendi kültürlerini geldikleri bölgeye empoze etmeye çalışıyorlar. O biraz sıkıntı. Yani mesela bir yerde oturduğunuz zaman bir bakıyorsunuz onlar inanılmaz bir şekilde beş- altı kat desibelde falan bağırarak konuşuyorlar. Yani normalde insanlar rahatsız olabiliyor. Ben rahatsız oluyorum açıkçası. Ama bir şekilde de bunu söylememeye çalışıyorum, idare etmeye çalışıyorum, çünkü söylediğim anda tartışma çıkacak. O da kesin bir durum. Dediğim gibi, en büyük sıkıntılardan bir tanesi bu. O çocuklarındaki mesela biraz şımarıklık, gözlemlediğim şeyler açıkçası. Onların kişiliklerine bir kötü söz söylemiyorum; ama görüntü de açık, açık konuşmak gerekirse. Ben mesela onların giyimine, tarzına hiçbir şey söylemiyorum. Onların çünkü kendi kültürleri; ama bir yere geldikleri zaman da oraya uymaları gerekir. (Görüşme No. 4)*

"Dışarı"dan gelmek, içeride olanla organik bir bağlanmanın gerçekleştirilmesinin önündeki engeldir. Bağlanma, iletişim kurma, bir arada aşama; bunların hepsi zamanla tesis edilebilse de yabancıyla inşa edilen her şey "bir başka"lığını geleceğe taşıyacaktır. Yabancı kalmaya devam ettiği müddetçe yerli olanla temas etmeye devam edecektir. Bu temas ve/ veya tanışma tek seferlik gibi gözükebilir; ancak her iki taraf da birbirlerine farklı açılardan temas etmeye devam edecektir. Gözlemlemeler devam ettikçe ortaklıklar ve başkalıklar üzerinden yabancılığın yeniden inşası ile sürdürülebilirliği tesis edilmiş olacaktır.

> *"Ben önceden turist rehberiydim ve biz bir Avrupa ülkesiyiz. Sonuçta o kadar turist geliyor. Normal şartlarda ikinci dilin kesinlikle İngilizce olması gerekir.*

Yani ondan vazgeçildi. O dilden, yani İngilizceden vazgeçilip Arapça yazılması gerçekten bizi geriye götürüyor diye düşünüyorum. Bence olmaması gerekir. Bence İngilizce kalsaydı daha güzel olurdu. Mesela turistleri biz boğaz turuna götürüyorduk. Boğaz turunda atıyorum beş ya da altı sene önce Türkçeden sonra ikinci yabancı dil olarak İngilizce çıkıyordu. İngilizce anons yapılıyordu. Şimdi Arapça yapılıyor." (Görüşme No. 4)

Araştırmaya değerli katkılarını sunan bu görüşmeci, İstiklal Caddesi'nde bulunan Aya Triada Rum Ortodoks Kilisesi'nde görev yapmakta olan bir din görevlisidir. Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleştirilen mübadele anlaşması uyarınca İstanbul ile Gökçeada ve Bozcaada'daki Rumlar mübadeleye dâhil edilmedikleri için İstanbul'da yaşamaya devam etmişlerdir. Aile geçmişinin anne kökünden Trabzon, baba kökünden Niğde'ye dayanmakta olduğunu belirten görüşmeci geçmişinde göç öyküsü bulunmamasına, İstanbul'da doğup büyümesine, kendisini "İstanbul yerlisi" olarak ifade edip öyle benimsemesine rağmen bir yanıyla kimi zaman dışarıda bırakılışlarının da hikâyesini anlatmıştır. Türk milliyetçiliğinin eylem boyutunda politikleştirildiği zaman dilimlerinde; örneğin "Vatandaş Türkçe Konuş!" dönemlerinde; ailesinin yaşadığı sıkıntılardan, Türk veya Müslüman kökenli bir isme sahip olmamanın etkilerinden, eski kimliklerdeki din ibaresinin neden olduğu tutum değişikliğinden de bahsetmiştir. Özetle, "yabancı" olanın kimliği her haliyle toplumun diğer üyeleri tarafından çok kuvvetli bir şekilde korunur ve sürdürülür. Önceden gelen de sonradan gelenin kimliğini bu şekilde yarına taşımaya devam eder. Bu bakış açısının altında yer alan oryantalist düşünme pratiğini hesaba katmak gerekmektedir. Turistlerin etnik aidiyetleri, bireyleri gayri ihtiyari ya da bilinçli bir şekilde kategorize etme eğilimiyle düşünmeye yönlendirmektedir. Avrupa, Amerika, İskandinav, hatta Asya ülkeleri bu ölçütlendirmede Doğu medeniyetlerine göre daha üst sıralarda yer alırken özellikle Arap ülkelerinin daha az "medeni" öğeler barındırdığı varsayılmaktadır. Dolayısıyla Arapçaya yaklaşım da bu tutumdan çok bağımsız değildir.

8. Toplumsal Uyum ve Yeni Normal

İnsanlar varoluşlarına yönelik bir tehditle karşı karşıya kaldıklarında- bu doğa olayı da olabilir savaş, saldırı gibi otorite kaynaklı bir tehlike de olabilir- yaşama haklarının bir yansıması olarak çeşitli çıkış yolları ararlar. Eylem, değişim talebi, göç; bunların başında gelmektedir. Belki vatanından, belki kendi topraklarından, belki insanlarından, belki de kendi dilinden göç… Ve yolu göçle çakışmış bir hayat, kaçtıklarından uzaklaşmak için başka şeylere sarılırken yeni mücadelelerin eşiğinde bulabilir kendisini. Süregelen bir direnç halinde olunsa, tetikte olmaktan yorgun düşülse de hayata bir insan gibi devam etme isteğinin arkasında, umut

da oralardadır. Bu sebeple gelinen yerlere uyum sağlama, orayı ve/ veya o kültürü yeniden normalleştirme çabalarına girişilir. Suriye'den doğan göç de yalnızca göçmenler için değil, Türkiye için de bambaşka bir uyum sağlama sürecini doğurmuştur. Göçmenler için herhangi bir açıdan kolay olmasını beklemek pek gerçekçi bir tutum olmasa da, sürecin diğer bir bileşeni olarak, hem yönetim hem de halk açısından da zaman zaman zorlayıcı aşamalar içerisinde yer alınmıştır. Böylesi bir durum empatik düşünebilme noktasında bireyleri olumsuz etkileyebildiği için fiziki şartlar açısından olduğu kadar psiko-sosyal açıdan da sağlıklı bir yaşam alanının, düşünme biçiminin tesis edilmesini etkilemesi de sürpriz olmayacaktır. Milyonlarca insanın geçmişinde göç deneyimi olan aile bireyleri olmasına rağmen göçle gelenlerin, bir toplum ve/ veya topluluk tarafından kabullenmeyle karşılanması ya da devam eden yaşantıda kendilerine empatiyle yaklaşılması az rastlanır bir durumdur. Oysaki

> *"Bizim uygarlığımız umumi hareketlilik uygarlığı olduğundan aynı zamanda bir göçler uygarlığıdır. Kendini göçten geri çekmek, çağdışıdır. Hareketlilik uygarlığında göçmenler basbayağı komşudur ve komşuluk etiğindeki mesele onlara alt komşu değil, yan komşu muamelesi yapmakta yatar. Göç edilen ülkelerin yaydığı cazibe, aynılık mantığında boğulup ölmemeye yönelik bir şans olarak algılanmalıdır. Yaşadıkları yerde savaşa ya da açlığa yakalanmaktansa başka bir yere gitmek için ölme riskine katlananlar aslında uygarlığa ölmeme şansı verirler. Bu şansın diri tutulmasının tek çaresi, bir yadsımaya toslamamasıdır ve eğer komşuların müttefik olması gerektiğinin bilincindeysek, sadece dayanışma ve şefkat değil, Lévi- Strauss'un ifadesiyle "ortak yönetim" ve alışveriş de olması gerekir. İşte bu sebeple Simmel'in yabancı kuramı hala güncelliğini korur" (L'Heuillet, 2019, s. 189).*

Lévi- Strauss'un dikkati çektiği bu iki nokta, ortak yönetim ve alışveriş, bir arada yaşama kültürü bağlamında insanları birbirine bağlayan çok önemli unsurlardır. Zaten Simmel'in de "Bireysellik ve Kültür" kitabında yabancıyı özdeşleştirdiği karakter de "tüccar"dır. İnsanların maddi geçim uğraşı olarak ticaret yapması, ürün alıp satması adına mekânsal dolaşıma geçmeleri onların "tüccar" olarak nitelendirilmesini sağlarken bu yaşam biçimi gittikleri yerlerin yabancısı olmalarına da neden olmaktadır. Her ne kadar bu yönüyle yabancı tek olmayı, bir başınalığı ya da sayıca daha az olmayı sembolize etse de kültürel birleşmeyi, köprü olmayı, fikirler ile yaşam biçimlerini alıp vermeyi de sembolize etmektedir. Dolayısıyla göç yalnızca bir araya gelen insanlarla birlikte kültürleri, dilleri, cevabı aranacak

soru işaretlerini de kapsamaktadır. Yeni problemler kadar yeni çözümleri ve imkânları da bireylere sunmaktadır. Nitekim özellikle İstanbul'da yaşanan da bundan çok farklı değildir.

8.1.Birlikte Yaşamanın Eğitim ve Sağlık Boyutu

Toplumsal uyumun mümkün mertebe en yüksek seviyeye ulaşabilmesi adına dil ve din de önemli sosyolojik aygıtlar olarak iş yapmaktadır. Her topluluk ve/ veya kültür için farklı değerlere hitap edecekleri gibi her birey için de değişik anlamlar taşımaktadırlar. Öyle ya da böyle- aynı görüş paylaşılmasa bile- her insanın da bir şekilde ilgilenip çıkarım yapmada ortaklaştığı parametrelerdir. Suriye göçü Türkiye'nin dokusuna işleyen, derin etkileri olan bir olaydır. Yalnızca Türkiye için değil, 2011 yılından bu yana bu olaydan etkilenen insanlar dünyanın çeşitli yerlerine, farklı ülkelere, farklı hayatlar yaşamaya gittiler. Bu ülkede kimi anneler bebeklerini dünyaya getirdi, çocuklar okula başladı, gençlerin bir kısmı üniversiteye gitti, bazıları evlendi, kimileri bir şekilde çalışma hayatına atıldı. Yalnızca onlar için değil tabi ki; Türkiye'de de pek çok insan kendisi için yeni bir şey yaşadı ya da aynı şeyleri farklı açılardan görmeye başladı. Dolayısıyla toplumsal düzlemlerde uyum ve anlaşmanın inşa edilmesi meselesi büyük bir önem taşımaktadır. Derinlemesine mülakat görüşmelerinde yordanmaya çalışılan temel noktalardan birisi de bu olmuştur. Görüşmecilerin hangisine daha fazla önem verdiğinin anlaşılması, hayatlarında hangi değeri nasıl konumlandırdığını, geçmişle kurduğu bağın bugünü nasıl etkileyebileceğini görmek açısından önemli olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle yapılan yirmi bir mülakat sonrasında ulaşılan sonuç şu yöndedir. On bir görüşmeci özellikle Suriye göçmenleri ve diğer Arap ülkelerinden gelen göçmenlerle toplumsal açıdan daha elverişli bir ortamın oluşması açısından aynı dili konuşmanın daha avantajlı olduğunu düşünmektedir. Beş katılımcı ise dinin birlikte yaşamak, uyum sağlamak adına daha güçlü bir birleştirici olduğu görüşünü taşımaktadır. Aynı dil konuşulmasa da aynı dini inanca sahip olmak uyumlu bir sosyal platformun inşa edilmesi açısından yeterli görülmektedir. Geriye kalan beş görüşmeci ise dil veya din arasında belirgin bir tercih yapmak yerine ortak kültürel zeminde buluşmayı insanların anlaşabilmesi açısından daha işlevsel bulmuştur. Ortak geçmişe, tarihi dokuya, duygulara vurgu yapılarak yeni bir oluşumun taraftarı olmuşlardır. Bununla birlikte katılımcıların hepsi göçmenlerin "burada kalacaklarsa" Türkçeyi öğrenmelerinin hem onların hem de halkın hayatını kolaylaştıracağını ifade etmiştir. Ancak yalnızca dört kişi Arapçayı öğrenmek isteyebileceğini belirtmiştir. Altında yer alan motivasyonun ise iki katılımcı için kültürel mirasın bir parçası olması ile geçmişe dair daha fazla okuma yapma imkânı sunması ve Arapçanın zengin bir bil olduğu görüşüdür. Diğer

katılımcılar ise dini motivasyonun ve Osmanlı'dan gelen dilsel ve kültürel içeriklere önem vermenin bu isteği meydana getirdiğini yansıtmıştır.

Aslında her ne kadar, deyim yerindeyse, tutkal işlevi atfettikleri aygıt farklı olabilse de dil konusunun önemi, görüşmecilerin müşterek olduğu bir bölümdür. Türkiye'de bir hayat inşa eden göçmenlerin kendi dillerini de koruyarak Türkçeyi öğrenmeleri taraftarı olmuşlardır. Aynı zamanda göçmen çocukların Türkiye eğitim sistemine dâhil olup karma sınıf sisteminde öğrenim görmesinin daha iyi olacağı, çocukların adaptasyonunu geliştireceği yönünde hemfikir olunmuştur. Sivil toplum örgütleri tarafınca organize edilen çalışmalar da sadece Suriye'den gelen göçmen ailelere ve/ veya çocuklara yönelik değil, iki halkın pozitif yönlü temasını arttırmayı hedeflediği için, Türk ve göçmenlerden oluşan çalışma gruplarına yöneliktir. Hedeflenen şekli bu olsa da sivil toplum örgütünde çalışan üç görüşmeci, Türkiye gruplarının daha zor bir araya geldiğini, projeye dâhil olmak isteyen katılımcıların daha zor bulunduğu yönündeki deneyimlerini de paylaşmışlardır.

> *"Okullarda yürüttüğümüz çalışmalardan çok spesifik bir örnek vereyim. On Suriyeli ve on Türkiyeli çocuğun olmasını [istiyoruz] ve 3- 4 aylık bir proje örneğin. Onların uyumlarını destekleyecek bir çalışmaya Suriyeli çocukları bulurken çok rahat, Türkiyeli çocukları bir türlü ikna edemiyorduk; çünkü aile istemiyordu. 'Suriyeli çocukların ne işi var!', bir arada bulunmasını istemeyen çok fazla aile var. Bizim de zaten amacımız oradaki uyumu desteklemekken […], özellikle bu uyumsuzluk halini çözümlemeye çalışıyorsunuz ya haftalarca, on Türkiyeli çocuğu bulmakta çok zorlandık. On Türkiyeli çocuk sadece ve okulda yüzlerce çocuk var. Bu konuda okul idarecileri de çok ilgisiz olabiliyor; ama aynı zamanda evet, aileler de yan yana oturtmakta bile çocukları çekindikleri durumlar söz konusu olabiliyor ve hani o 'din kardeşi olma' halinin çok da grubu birbirine yaklaştıran bir hal olmamaya başladığını gözlemliyorsunuz." (Görüşme No. 1)*

Eğitim müfredatında Arapça dersinin yer alması hakkındaki görüşleri sorulan katılımcılar bu içeriğin seçmeli ders olarak sunulması halinde olumlu bakabileceklerini belirtmişlerdir. Kimi görüşmeci bu dilin katacağı zenginliklerden faydalanılmasını olumlu bulurken kimisi İslamiyet'in, Kur'an'ın daha fazla anlaşılmasına imkân sağlayacağı düşüncesiyle desteklemiştir. Kimi görüşmeci ise tarihsel arka plan ışığında geçmişe yönelik kültürel dokuyu besleyeceği düşüncesiyle… Bu açıdan bakıldığında motivasyonların birbirinden çok farklı olması ortak eylemlerde, projelerde yer alınmasının önünde bir engel

oluşturmamaktadır. Sadece böylesi zorlu süreçlerde doğru söylemin yürütülmesi, akışın devam etmesi için titizlikle kontrol edilmesi gereken adımlardan birisi galine gelmektedir. Öyle ki 2014 yılında Osmanlı Türkçesinin liselerde zorunlu ders olarak okutulmasına yönelik eleştiriler karşısında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Osmanlıcanın öğrenilmesini, öğretilmesini istemeyenler var. Bu çok büyük bir tehlike. İsteseler de istemeseler de bu ülkede Osmanlıca da öğrenilecek ve öğretilecek"[40] şeklindeki açıklamaları akıllarda kalmıştır. Dolayısıyla, geçen yıllar bazı konularda birtakım alışmışlıkları, belki de kanıksamaları beraberinde getirmiş olsa bile yalnızca göçmenlerin adaptasyon sağlaması değil Türkiye halkının da bu konuda bir açılım yaşaması gerekli gözükmektedir. Aksi takdirde ayrıştırma devam etmiş olacak ve katmanlı bir toplum ortaya çıkmış olacaktır.

Bunun olmaması adına görüşme sonuçlarından elde edilen sonuçlara göre, ortak bir dil ile kültürel doku üzerinden kurulan iletişimin bütünleştirici yapısından yararlanmak faydalı olacaktır. Özellikle İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük şehirleri seküler düşünce yapısının kimi zaman daha fazla hissedildiği habitatlar içerdiği için bu bağlamda karşılaşılan problemler daha çarpıcı gözükebilir. Dolayısıyla göç ve uzantıları düşünüldüğünde İstanbul odaklı düşünmek konuyu başka bir noktaya taşımaktadır. Çünkü zaten ülkenin Güneydoğu Anadolu şehirlerine doğru gidildikçe kültürel öğelerde ve dilde paydaşlık sağlamak daha kolay olmaktadır. Öyle ki başrollerinde Metin Akpınar ve Kemal Sunal'ın yer aldığı "Propaganda" filmi ile Türk sinemasına konu olarak Suriye sınırında bulunan Hisli Hisar kasabasını ikiye bölen sınır gibi, birbirleriyle akraba, dost, yakın olan ailelerin mutluluklarının veya üzüntülerinin teller ve sınırlar arkasından yaşamasını gerekli kılmıştır. Böylece Türkiye bayramlarda, özel günlerde sevinçleri, mutluluklara takılan çocuklara, insanlara da haberlerden tanık olmuştur. Bu durumda "yabancı" kimdir, nereden gelip nerede kalır ya da nasıl konumlandırılabilir görüşleriyle araştırmaya anlam katan bir diğer görüşmeci dil ve yabancılık arasındaki ilişkiyi şu şekilde aktarmaktadır.

> *"Din önemli, dinle beraber dilin uyması da önemli; çünkü dil iletişimi sağlayan bir şey. Konuşmaya başladığında bir kişi karşısındakinin kendisiyle ilgili nasıl bir niyet taşıdığını, taşımadığını daha iyi anlıyor. Bazı önyargılar vs. kırılabiliyor. Dille meramını anlatamayınca, ifade edemeyince dinden de etkilenemiyoruz. Aynı dine inanmanın bize bir iletişim kanalıyla ulaşması lazım. […] Diğer türlü iletişim olmayınca ortak dine mensup olmanın meydana getireceği yakınlaşma, yeterli*

[40] Konuyla ilgili yapılan diğer açıklamalara ulaşmak için bkz.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141208_erdogan_sura
Erişim Tarihi ve Saati: 26.10.2021 – 14.10

düzeyde hissedilemiyor. Dil meselesinin önemi bundan kaynaklanıyor. O yüzden ortak dine mensubiyet önemli; ama bunun yaygın bir etki doğurabilmesi için Türkçeyle buluşması lazım.

[…] Türk psikolojisi; yani mesela daha geriye doğru gidin. Divan-ı Lugatit Türk'te 'tamlık' diye bir kavram vardır. 'Yabancı' karşılığı kullanılır. Der ki, Türkçe öğrendiğinde tamlık kalkar, yabancılık kalkar. Bu ta' bin yıllık Türk töresidir. Biz dilini anladığımızı, yabancı saymayı bırakırız psikolojimizde; çünkü onun içi bize açık olmuştur artık. Ha insan konuşur, yalan söyler, şudur budur, o ayrı; ama biz onu anlamaya başlarız. Anlam dairemize girmeye başlar. Tarih boyunca hep böyle olmuş. O yüzden ben hararetle Türkçe öğrenmelerini tavsiye ederim."

(Görüşme No. 17)

Bu örnek de gösteriyor ki geçmişten beri birbirini anlamaya, iletişim kurmaya ne kadar önem veren bir kültür paylaşılıyor. Dâhil olmak isteyenin kabulü hakkında hazır olunduğu ve aynı zamanda bunun için gerekli görülen çok temel ve net bir duruş sergilenmektedir; Türkçe öğrenmek. Böylece yabancının konumu ve mahiyeti başkalaşarak daha normalleşecek ve daha sistemli hale gelecektir.

Sağlık sektörü de, eğitim gibi, yeni bir sistem kurgusuna ihtiyaç duyan alanlar içerisinde yer almaktadır. Kendisine yeni bir normal bulma yolunda özellikle güzellik merkezleri, hastaneler, saç ekim firmaları da Türkiye'ye ilgi gösteren Arap turistlerin isteklerine karşılık verme çabası içerisindedir. Restoran, giyim, moda, eğlence, emlak gibi sektörler hali hazırda bu yoğunluktan yararlanmak üzerine işe alım tercihlerinde kimi zaman değişikliğe gitmektedir. Sık rastlanan 'Arapça bilen eleman aranıyor' ilanları ile sunulan mallarda değişikliğe gitmeleri, işletmelerin minimal çözüm arayışlarından bir tanesi olmasıyla birlikte sağlık alanında sadece tıbbi müdahale ve kontrol değil, bunu bir hizmet eşliğinde sunmak tercih edilir hale gelmiştir. Özel hastanelerin vip araçlarla ulaşım desteği sağlaması, güzellik firmalarının beğeniyi arttırmak adına kültürel tercihleri göz önünde bulundurması; yani ana hizmeti yanında tamamlayıcı diğer hizmetlerle birlikte satışa sunmak, artık hastaneler dâhil pek çok işletmede rastlanan bir durum olmuştur.

Turistlere yönelik bir pazarlama ve/ veya hizmet söz konusu olduğunda uygun şartlarda yerine getirilmesi ile takip edilebilirliği daha mümkündür. Göçmenlerin sayısının fazla olması, imkânların daha sınırlı olması nedeniyle göçmenlerin daha kontrolsüz ve sağlıksız seçeneklerle

kendilerince bir çözüm arayışına girmeleri de muhtemel olmaktadır. Verdiği örnekle bu durumu görüşmeci şu şekilde aktarmaktadır.

> *"Ben dilerim tez zamanda ülkelerine gitsinler. [Grup görüşmesindeki diğer kişiler de 'inşallah' diyerek bu görüşe katıldılar]. Bir de şeye çok kızıyorum, Avrupa'ya. Çok felaket kızıyorum. Okumuşuna, meslek sahibi olanına, cebinde parası olanın hepsine kapılarını açtı, aldı. Buraya da nerede fakiri fukarası, meslek sahibi olmayanı, zavallısı varsa hepsini buraya bıraktı. […] Mesela gazetede okudum. Yine bir yer basmışlar. Kaçak sünnet yapıyormuş herif. Arap, Suriyeli, kaçak… Gözü de doğru dürüst görmüyormuş. E' şimdi ne; derme çatma bir masanın üstünde, paslı maslı pislik içinde bir yerde, kaçak kucak sünnet yapıyor. […] Yani diploması var mı yok mu? Bir de onların meslek sahibiyse buradaki denkliklerini bir araya getirip o insanları sünnet mi yapmak istiyor, sünnetçi mi? Belgesini getirsin yapsınlar. Ona resmi olarak yer versinler. Hiç olmazsa Suriyeli çocukların sünnetini yapsın. Çocuklar hasta olacaklar. Kasap gibiler ya. Öldürecekler milleti. Bizim başımıza kalacak ölünce de. Yazık günah, ölmesinler de!"*
>
> *(Görüşme No. 12)* [41]

Adana'da meydana gelen bu olaydan verilen örnek bir yanıyla insan sağlığının kimlere, nasıl emanet edilebildiğini de gösterdiği için durumun önemini de yansıtmaktadır. Her alanda olduğu gibi, sağlık alanında da göçmen ve turistlerin güvenilir hizmetlerden yararlanması yalnızca onlar için değil, hem halk hem de bürokrasi bağlamında, Türkiye için de olması gereken bir durumdur.

8.2.Dostlar Alışverişte Görsün

Kendisine kapalı olan bir ülke sınırını kolaylıkla açacak birileri varsa onlar da "seyyah"lar ve de "tüccar"lardır. Anadolu toprakları ile İstanbul surları "düşman"a kapalıyken seyyah ve tüccarlara alan açmıştır. Ticaret yolları ise yalnızca parayı değil; beraberinde insanları, kültürleri, dilleri ve keşfedişleri de getirmiştir. Gelen, kalan ve giden arasında kurulan maddi, manevi alışverişler kültürleri bilinenin güvenli sınırlarından uzaklaştırıp yeniliklerle

[41] Adana'da alınan bir ihbar üzerine gerçekleştirilen bir operasyonda Suriye uyruklu bir kişinin bir yıldan fazla süredir sağlık açısından elzem şartların karşılanmadığı bir ortamda yetişkinlere sağlık desteği verdiği ve çocukları sünnet ettiği saptanmıştır. İlgili habere ulaşmak için bkz.
https://www.haberturk.com/adana-haberleri/85167145-gorme-engelli-kacak-sunnetciye-sucustuadanada-suriyeli-siginmaci-cocuklarin-sunnet-olmak
Erişim Tarihi ve Saati: 27.10.2021 - 10.13

tanıştırır. Kimi ülkeler, kimi şehirler ve kimi yerleşim alanları bu noktada diğerlerine göre biraz daha potansiyele sahip olabilir. Kuşkusuz İstanbul o şehirlerden birisidir. Ülkeyi ziyaret etmek isteyen turistlere, yolu İstanbul'a düşen yerli turiste ve hatta İstanbul'un kendi sakinlerine bile keşfedilecek ve/ veya yeniden yaşanacak hayli deneyim ve lezzet sunabilir. Tarihin eski sayfalarından beri insanları cezbeden bu şehirde değişen çok şey olmasına karşın bugünlerde de insanları kendisine bağlamayı başarmaktadır. Yine de görünen yüzler kadar görünmeyen kısımlar da bütünün bir parçasıdır ve kendi gerçekliğinden soyutlanamamaktadırlar. Çağlar Keyder İstanbul'a dair aktardıklarıyla gerçeğin bir parçasını da okuyucuya sunmuştur.

> *"Batılı seyyahlar kenti Doğu'ya açılan kapı olarak görmüşlerdi. Müslümanlar ise Batı'nın işgal edilmiş ama bütünüyle fethedilmemiş bir uç beyliği gibi. Ağızlara sakız olmuş klişeye göre İstanbul iki kıta ve iki uygarlık arasındaki köprüydü. Ama tarihte sık sık görüldüğü gibi, bu ayrıcalıklı konum olumsuz bir biçimde, yani bir eklemlenme olarak değil, bir kopukluk olarak yaşanmıştı" (aktaran Bağrıaçık, 2017, s. 88).*

Kentte 'sanki hep oradaymış' ile 'aslında hiç olmaması gerekiyormuş' gibi hisleri aynı zaman diliminde, aynı mekânsal düzlemde doğuran şeylerin var oluşlarına dair edilen şahitlik, yamalanmış akışın parçalarıdır. Arada kalmış, tam olarak oturmayan şeyler bütünsel bir imaj vermekten uzaklaşarak anlamından kopuk anların birikimi olmuştur. Dolayısıyla ait hissetmek, yaşadığın yere bağlanmak asgari ihtiyaçların karşılanmasıyla birlikte kendiliğinden oluşan, doğal bir hissiyat olarak belirivermez bireyin hayatında. Bunun gerçekleşmesi için aynı zamanda çevreyle kurulan sosyal ilişkilerin yapıcı ve tamamlayıcı bir nitelikte olması gerekmektedir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinde olduğu gibi fizyolojik ihtiyaçlar ve güvende olma ihtiyacının karşılanmasıyla bireyler sevilme ve ait olma duygusunu da ihtiyaç olarak hissederler. Türkiye'de, hatta dünyanın pek çok bölgesinde bulunan göçmenler için de bu, benzer bir şekilde gerçekleşmektedir. Kültürlerini bilmedikleri ülkelerde, pek çoğunun dilini anlayamadığı, konuşamadığı insanlar içinde göçmenler temel ihtiyaçları karşılamak bile yeterince zorken yeni bir hayat inşa etmeye çalışmaktadır. Çalışma hayatına dâhil olmak da sosyalleşme, arkadaşlık kurma, dil öğrenme, para kazanma gibi pek çok açıdan artı değer katacağı için adaptasyonu da hızlandırmış olacaktır. Burada kendi işini kurmuş, işletmesini açmış bir göçmen açısından düşünüldüğünde zorlukların üstüne şu anda güzel bir şeye sahip olma, ona sarılma motivasyonunun oluşması da mümkündür.

Göçmenlerin maaşlı bir iş üzerinden değil de kendi işletmesi üzerinden dâhil olduğu iş hayatının yabancı bir pazarda tutunmak, belki de dar bir çevreye hitap etmek, iletişim kurmakta zorlanmak gibi zorlukları da olabilir. Yine de göçmen nüfusunun yoğun olduğu bir bölgede esnafların da kendi grup aidiyetleri üzerinden iş yapmaları daha sık rastlanan bir durumdur. Yerel halk da zamanla bu kültür yelpazesine dâhil olup kendi konfor alanından çıkabilir ancak aradaki geçişkenlik zaman içerisinde aşılacak bir mahiyettedir. Öncelikle bölge halkı ile göçmenler arasında ağırlıklı olarak sözel olmayan, gözleme dayalı bir boyuttan çıkarsanan izlenimler üzerinden gerçekleştirilen iletişim kanalı daha aktif olacaktır. Aradaki mesafe aslında gruplara ihtiyaç duyabilecekleri güvenli alanı da sunabilir. O aşamada netleşmeye başlayan kanaatler tarafların birbirine yönelik davranış ile düşüncelerinin de temelini meydana getirecektir. Bu sebeple araştırma esnasında görüşmecilerin alışveriş pratikleri içerisinde Suriyeli göçmen ve/ veya turistlere yönelik bir eğilim var mı, varsa tercihlerinin hangi boyutlarda olduğu, yoksa neden tercih etmedikleri gibi açılardan anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda görüşmecilerin alışveriş tercihlerinde işletmenin Arap veya Türk çalışanlarının olması ya da işletme sahiplerinin Türk veya Arap olmasının herhangi bir etkisi olup olmayacağı araştırılmıştır. Alınan cevapların çoğunluğu, böylesi durumların herhangi bir etkisinin olmayacağı ve katılımcılar Arapça konuşulsa bile alışveriş yapabilecekleri yönünde konuşmuşlardır. Yine de bu grup içerisinde Arap işletmeden alışveriş yapan kişi sayısı çok azdır. Yalnızca iki kişi göçmen esnaflarla da bir diyaloğunun olduğunu ve zaman zaman oraları da tercih ettiklerini belirtmiştir. Tabi bu durumun ikamet edilen semtte veya bölgede göçmen esnafların ne yoğunlukta olduğuyla da doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Örneğin Fatih veya Sultanbeyli gibi göçmen yoğunluğu olmayan bir semtte tercih edilebilecek Arap kökenli işletmelere de çok daha az rastlanacak ya da hiç rastlanmayacaktır. Niceliksel etkenler kimi zaman etkili olsa da her zaman belirleyici değildir. Sultanbeyli'nin göçmen esnafları ile yerel halk arasındaki dinamikten anlaşılacağı üzere bireylerin alışveriş tercihlerini şekillendiren farklı etmenler de söz konusu olmaktadır.

> *"Sultanbeyli halkının onların işletmelerine yönelik hiçbir talebi yok. Gidip orada döner yemek, falafel yemek veya kuruyemiş almak; yok denecek kadar az. Yani istisnalar dışında yok denecek kadar az. Onlarda da ilk başlarda daha yoğun talepler vardı Türk işletmelere yönelik. Kurumsal firmaları tenzih ediyorum. […] Avm'ler dışındaki esnaftan bahsediyorum. Onların ilgisi vardı ilk başlarda; ama*

onlar da artık kendi içlerine, kendi içlerinde çözmeye, kendi içlerindeki ekonomiyi uzatmak, kendi içlerini desteklemek eğilimindeler net olarak." (Görüşme No. 2)

Yabancı bir ülkede kendi sosyal destek ağı içerisinde yer almak, ihtiyaç duyduğunda yardım alabileceği kişilerle teması sürdürmek, ana dilinde konuşma ve düşünme rahatlığının olduğu insanlarla zaman geçirebilmek bir göçmen açısından değeri büyüktür. Dolayısıyla grup içi sürekliliği arttırma açısından göçmenlerin birbirini "kollama" ve "tutma" davranışları sergilemeleri normaldir. Halk ise alışveriş tercihleri konusunda sınırlı düzeylerde gerçekleştirdikleri temasları belli şartlar altında sergileme eğiliminde olabilir. Bunun için çoğu görüşmeci dil bilmemenin bir sorun teşkil etmeyeceğini söylerken daha çok ürün ve hizmet kalitesine, yerli ürünlerin satılıp satılmadığına dikkat ederken eğer bir hizmet satın alma söz konusuysa da işletmenin nasıl idare edildiğine, dil açısından çalışanların dengeli bir dağılımının sağlanıp sağlanmadığını dikkate aldıklarını ifade etmişlerdir. Bir görüşmeci kurumsal bir şirket olarak İstiklal Caddesi'nde de hizmet vermekte olan bir marka hakkındaki deneyimlerini aktarmıştır.

"Birkaç yerde, özellikle 'X'i hatırlıyorum. Mesela İstiklal şubesinde o zaman hakikaten rahatsız olmuştum yani. Sipariş verirken zorlandığımı hissettim. Türk bir garson yok. Dolayısıyla o konuda dikkat etmesi gerektiğini düşünüyorum işletmelerin. Yani tamam; sonuçta Arapların istihdamı vs. herhangi bir sıkıntı yok; ama orada bir dengeleme gerekiyor. Mutlaka bir Türk de çalışması… Türkiye'de yaşıyorsun ve bir Türk markaya gidiyorsun veya kafeye gidiyorsun veya alışveriş merkezine gidiyorsun. Orada tabi ki bir kota ve o şekilde bir denge izlenmesi gerektiğini düşünüyorum. Kendi ülkemde de tabi ki bir yabancı konumuna düşmek istemem. O anlamda işletmelerin tabi ki belli denetimlere, belli zorunluluklara tâbi olması gerektiğini düşünüyorum." (Görüşme No. 9)

Yirmi bir görüşme içinden alışveriş tercihlerini Suriyeli ve/ veya Arap esnaflardan yana kullanmayacaklarını belirten üç görüşmeci olmuştur. Sebeplerden bir tanesi dilin anlaşma kolaylığı ve pratikliğini sunmuyor olmasıdır. Bu tercihin kültürel veya başkaca bir sebebinin olmamasıyla birlikte daha çabuk ve kolay olması açısından yerel işletmelerin ilk tercih olduğu belirtilmiştir. Diğer bir görüşmede yerel esnafın kazanması, desteklenmesi konusu ön plana çıkmıştır. Göçmen ve Arap grupların da kendi içlerinde kendi esnaflarını desteklediği görüşüyle Türk esnaflardan alışveriş yapmanın daha önemli olduğu konuşmaya yansımıştır. Üçüncü bir görüş ise dil farklılığının bir engel teşkil etmediği; ancak kültürel farklılıklar nedeniyle

tercihlerin de uyuşmadığı ve hijyenik açıdan yeterli olmadıkları yönündedir. Bu görüşler piyasadaki tutum ile seyre yönelik tüketicilerin konum alışlarıdır. Nasıl ki mikro düzeyde bireylerin kendi habitatlarına etki eden dinamikler karşısında tepki boyutları meydana gelmekteyse daha büyük ölçekte işletmelerin ve yerel esnafın da mevcut koşullar ışığında uyguladığı birtakım değişiklikler olabilir. Daha önce de değinildiği üzere Arapça bilen eleman arayışı geçen zaman içerisinde artış göstermiş ve ivme kazanmıştır. Bunun yanı sıra dükkân camlarına asılan yazılar, Arapça ilan veya açıklamalar, tabelalar yerel işletmelerin müşterilerine ulaşmak adına başvurdukları yazılı, görsel mekanizmalar arasındadır. Tabela konusuna mevcut düzenlemelerle daha sistemli ve kontrollü bir yapı kazandırılmış olsa da İstiklal Caddesi'nde ya da şehrin farklı bölgelerinde de yer bulmuştur. Arapçanın kamusal alanda dolaşıma girmesinin bir aracı olan tüm kanallar toplumsal düzlemde bir yansıma bulmaktadır. Aşağıda Taksim'de Arapça tabela, ilan ve açıklamaların görünürlüğünü değerlendiren iki farklı görüş bulunmaktadır.

> *"Bizim bölgemizde çok yoğun değil zaten. İstiklal'e çıktığınız zaman da Arapça tabela pek göremezsiniz. Arapça belki menü görürsünüz. O da normal, gayet normal bir şey. Türkçe yazarken yoğunlukla Arap turist geldiği için yanında Arapçası da yazıyor. Şimdi tabelaları konuşacak olursak bazı yerlerde var. Ben Fatih'te bir dönem çalıştım. Büyükşehir Belediyesi'nde çalışıyordum. Orada yoğunlukla Arapça tabelalar var ve ciddi tepki alıyorlardı. Hem esnaftan hem oradaki yerli, orada ikamet eden halktan. Benim görüşümse eğer İngilizce tabela varsa Arapça da olabilir. O bölgede yaşayan halkın yoğunluğuna, nüfus yoğunluğuna… Yoğun olarak demeyelim, onlar sayıca fazlalarsa eğer onlara da hitap etmeli. O anlamda olumsuz bakmıyorum; ama yine de tabi Türk kültürüne onların alışması gerektiğini düşünüyorum. [Bu konuda] resmi bir karar yok; çünkü bir karar olacaksa bu sadece bir dile yönelik olmaz. Bunun olması da doğru değildir. Ayrımcılıktır bu. O zaman hiçbir yabancı tabelayı burada barındırmamak gerekir. […] Ama menülerde hem Türkçe hem İngilizce hem Arapça yazan menüler var. Bu da çok olağan." (Görüşme No. 3)*

Bir diğer değerlendirme ise şu şekildedir.

> *"İlan başka bir şey. Bu reklam amaçlı olan şey, birini çekmek için başka bir şey; ama dükkânına bir yabancı tabelayı asmak farklı bir şey. Erozyona uğruyorsun artık. Şu caddede bir gez. Eskiden daha kötüydü. Neredeyse Türkçe tabela*

bulamıyorduk. […] Önceden çok çirkindi. Ben otuz senedir buradayım. İlk yıllarda çok kötüydü. Şuradan caddeye baktığınız zaman tabelaların böyle oluşu, caddeye doğru oluşu ve inanılmaz, Arapçasından tut da İngilizcesine… Görüntü kirliliği inanılmazdı. Onlar yasaklandı. Sadece ön cepheden görünecek şekilde tabelalar. Gene birkaç tane vardır tek tük; ama belli bir düzene girdi. Şimdi iyi, güzel. Kaldırıldı. Gelip ilgileniliyor. Cadde iyi." (Görüşme No. 21)

İlk alıntının sahibi ve Beyoğlu Belediyesi'nde çalışmakta olan görüşmecinin de belirttiği gibi Taksim'e nazaran Arapçanın mekânın görsel boyutunda toplumsal hafızaya daha fazla etki eden semtler bulunmaktadır. Burada yaklaşımın içeriğini değiştiren faktörlerden birisi de mekânın hangi amaçla, kimler tarafından, nasıl kullanıldığıdır. Bir tarafta yaşam alanında farklı dokuda, yoğunlukta beliren Arapça yazı ve içeriklerle kamusal alanda çok da eskiye dayanmayan bir tanışıklığı olan grup varken diğer tarafta çok uzun süredir yabancı turistleri ağırlamaya alışkın, alanı yaşamını devamlı şekilde sürdürmek için değil de belli amaçlar doğrultusunda kullanmakta olan kitle söz konudur. Bu yalnızca Taksim ile Fatih arasında geçerli olan bir kıyas değil, Taksim gibi turistik nitelikteki bir mekân ile ağırlıklı olarak yaşamsal ihtiyaçları karşılamak üzere kullanılan başka bir mekân arasında da geçerli olacak bir farklılıktır. Dolayısıyla tolere etme eşikleri de bölgesel farklılık gösterecektir. Görüşme sonuçlarına ışığında on bir görüşmeci Arap alfabesiyle yazılmış ilan, tabela, açıklama ile karşılaştıklarında bu durumu ticari bir unsur söz konusu olması açısından olağan karşılamaktadır. Turizm ve/ veya oradaki popülasyonun ihtiyaçlarına cevap verilebilmesi açısından normal, anlaşılabilir bir durum olduğu, İngilizce isim ve yazılara gösterilen müsamahanın Arapça veya ihtiyaç halinde başka bir dile de gösterilmesi gerektiği görüşündedir; ancak böyle olsa bile estetik açıdan kötü gözükmemesi ve kültürel bir kaybın oluşmaması açısından da dikkatli hareket edilmesi taraftarı olmuşlardır.

"Ticaret erbabı nasıl daha iyi satış yapmak istiyorsa onun için yapıyor. Bu gayet durumsal bir konu. Zaten birçok tabela yabancı; İngilizce ve Latince biliyorsunuz. […] Yabancı bir kelime koyunca, yabancı bir isim koyunca daha çok satılacağını, daha çok güvenilir olacağını düşünüyor. Tamamen ticari olarak düşünüyor. Arapçayı kullanmak da böyle. Araplar çok sık gelip gitmeye başlarsa, ben kendi adıma söyleyeyim, ben de ticari müesseseme Arapça yazabilirim. Yani daha kolay anlasın, beni tercih etsin, dükkânıma girsin diye. Hatta Arapça bilen bir rehber falanla anlaşırım. Oradan ticaret yapmam için düşünürüm. Yani bunun arttığını görüyorum. Bu rahatsızlık mıdır diye sorarsanız, yani çok böyle artar, her tarafta

hiç Türkçe kalmadı falan gibi olursak o zaman olur. O zaman 'ne oluyoruz' deriz; ama yani şu anda öyle bir rahatsızlık yok." (Görüşme No. 16)

Olumsuz bulan yedi görüşmeci ise bu durumun kültürel bir yabancılaşmanın habercisi olabileceği ve hâkim kültürel karakterden ödün vermek olarak değerlendirmektedir.

"Arapça levhalı… Bunu çok istemiyorum açıkçası. Bunu görmeyi çok istemiyorum. O ticari boyutu işin. Başka bir şey o. Yani İngilizce olmasını da istemiyorum. İngilizceye ne kadar karşıysam Arapça da olmasını istemiyorum. Hani İngilizce olunca Latin harfleriyle biraz daha tanıdık geliyor. Arapça olunca kendini bambaşka bir yerde hissediyorsun. […] Biz onları entegre etmektense onlara uyumlamayı daha tercih eden bir milletiz gibi geliyor." (Görüşme No. 6)

Diğer üç görüşmeci ise geçmişe dayalı kimliğin zaten bu kültürden ve alfabeden geldiği, zenginlik sağladığı, çok kültürlülük sayesinde çatışmaların önüne geçmeye yardımcı olacağı yönündeki görüşleriyle olumlu yaklaşmaktadır.

"Seksen sene oldu değil mi Harf İnkılabı olalı? 1928'de kaldırdılar. O kadar yıl, ondan önce de, bin senedir bütün sokaklarda o harflerimiz vardı. Dolayısıyla normal oluyor bizim için. Hani Kur'an-ı Kerim okuyoruz, açıyoruz. İşte camiye giriyoruz. Dolayısıyla normal oluyor; ama tabi altında da onların Türkçe yazması lazım. Yani şüpheli olan olabilir. O mesajı herkes okuyamayabilir; çünkü biz şeyi biliyoruz. Yani adam sarhoş derler, anlatırlar menkıbe gibi. Yerde Arapça bir şey görmüş, gazete parçası. Kur'an diye kaldırmış onu. Sarhoş olmasına rağmen saygıdan kaldırmış. Biz böyleyiz yani, sarhoşumuz bile böyle. Bir de şu var. Eğer onu asmışlarsa oraya ben müşteri çekmem lazım. Oraya Rus müşterim varsa Rusça yazacağım. Bu normal. Arap müşterim varsa Arapça yazacağım. Hatta ben şeye kızıyorum, mesele tramvaylarda şu durak, bu durak diye söylüyor. Marmaray'da İngilizce söylüyor. Arapça da söyle! Birkaç dil de söyle. Ben Hollanda'ya gittim. Fransızca, İngilizce, Almanca, Hollandaca; hepsini söylüyor orada. […] Ne olur yani bunlar söylense? Söylenince problem de azalmış olur esasında. Güdülmesi kolay olur o insanların sosyolojik olarak." (Görüşme No. 18)

VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE SONUÇ

"Arap Alfabesinin Toplumsal Algılanışındaki Değişim Süreci: Taksim Örneği" ismiyle bu çalışma, 2011 yılında başlayıp domino etkilerinin hâlâ devam etmekte olduğu Suriye göçünün de yansıması olarak Türkiye'nin çeşitli yerlerinde Arapçanın ve Arap alfabesinin görünürlüğünden doğan toplum nazarındaki yansımaları değerlendirmek üzere kaleme alınmıştır. "Geçici koruma altında" sıfatının yanı sıra kayıt dışı olarak Türkiye'de bulunan Suriyelilere ilave olarak ülkenin dış politikası, ticaret anlaşmaları, komşu ülke ve sınır yükümlülükleri vb. etmenler nedeniyle ülkeye girişlerinde artış gözlenen Orta Doğu kökenli ziyaretçilerin varlığı da bahsi geçen dilin toplumsal alanda sergilenişi etkileyen parametrelerden birisidir. Her ne kadar dini, coğrafi, politik veya kültürel çeşitlilikler nedeniyle farklılıklar ihtiva ediliyor olsa da- önceki bölümlerde değinildiği üzere- "Arap" şeklinde genel bir tanımlama yapma eğiliminde olan toplumun bakış açısı; yaşanan gelişmeler içerisinde bu gruplara ve Arapçanın dilsel ve kültürel unsurlarına karşı değişiklik göstermiştir.

Türkiye'nin milli kimliğinin İslami yapılanma içerisinde Arap milleti ve Müslümanlıkla oluşturduğu örüntünün daha iyi anlaşılması adına kavramsal çerçeve içerisinde özetle; Orta Doğu'daki millet bilincinden, İslami yapılanmadan, Türk devlet yapılanmasında İslami etkilerden, toplumsal ölçekte Arap kimliğinden ve algısından, sekülerleşmenin halk ve yönetim tabanında meydana getirdiği etkilerden, genel kabul algısı ve "dışarıda bırakılmışlık"tan bahsedilmiştir. Bir sonraki bölümde ise toplumsal yabancı kavramı üzerinden Suriyeliler ile Arap turistler üzerinden üzerinden kurgulanan stereotipik söylemlere ağırlık verilmiştir. Aynı zamanda yerelin doğrudan değişken olarak konumlandırmakta olduğu bahsi edilen grupların varlığıyla ilintilendirdiği olumlu ve olumsuz durumlara değinilmiştir. Bu verilere son bölümde yer alan ve Beyoğlu ilçesine bağlı Taksim bölgesindeki İstiklal Caddesi örneklemiyle gerçekleştirilmiş olan saha çalışmasından elde edilmiştir.

Suriye süreci ile etkilerinin yakın zamanda kesin bir şekilde sonlanmasının mümkün olmadığı şu durumda sorunların derinleşmemesi, toplumsal uyum ile anlayışın sağlam ve sağlıklı bir şekilde inşa edilmesi adına sistemli bir şekilde ilerlenmesi elzemdir. Nitekim bu yönde yürütülen projeler, alanda çalışan sivil toplum örgütleri, belediye birimleri ve gerçekleştirilen akademik araştırmalar olmakla birlikte mevcut tabloya bakıldığında daha fazlasının yapılmasına hala ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Bunun için; yapılacak düzenlemeler ve yatırımlardan olumlu geri bildirimler alınabilmesi adına sürecin parçası olan toplulukların kültürel altyapısı ile ihtiyaçlarını tanımak ve bunlara cevap verebilmek, önyargıları doğru analiz

edebilmek, yapıcı ilişkilerin kurulması adına uygun ortam ve işbirliklerini sağlamak gerekmektedir. Bu çalışma da bunların sağlanabilmesi adına önemli veriler ihtiva etmektedir. Derinlemesine görüşmeler sayesinde sahip olunan algı, eksik ya da yanlış bilgi, tarihi anlatıya yeterince hâkim olmama vb. durumlar nedeniyle oluşan yabancılık ortamının şiddetsiz bir iletişim dilinin geliştirilmesini engellediği gözlense de insani değerler, kesişen geçmiş yaşantılar, kültürel dokuda yakalanacak ortaklık nüanslarının daha yapıcı ilişkiler kurulmasına yardımcı olacağı anlaşılmıştır.

Elde edilen veri ve bulguların çalışma kapsamında belirlenen örneklem alanıyla sınırlı olduğunu, bir genellemeye gidilmediğini belirterek sonuçlar şu şekilde özetlenebilir.

Görüşmeler esnasında kaydedilen diyalogların pek çok kez dinlenerek herhangi bir değişikliğe ya da düzenlemeye maruz bırakılmadan yazıya geçirilerek gruplandırılmasının akabinde değerlendirilmiştir. Her ne kadar bu incelemeler Taksim ve İstiklal Caddesi üzerinden yürütülmüş olsa da görüşmecilerin bireysel ve profesyonel özellikleri sayesinde İstanbul ile kimi zaman da Türkiye genelinde durum değerlendirmeleri yapmak mümkün olmuştur. Ayriyeten yalnızca geçici koruma altında bulunan Suriyeli göçmenler değil, çalışmanın Arap dili ve harfleri üzerinden ilerlemesi nedeniyle, Arap turistlerin de toplumsal odağın neresinde nasıl konumlandığını anlamak araştırmanın önemli aşamalarından bir diğerini oluşturmaktadır. Böylelikle turizm alanında yerel esnafın değişen koşullara uyumlanmasının hizmet kalitesini nasıl etkilediği, halkın ve tüketicilerin milli, insani vb. değerlerinin yanı sıra tüketim alışkanlıklarının da ne yönde şekillendiği, dilsel metalaşmanın toplumun hangi kesimine nasıl hizmet ettiğini gözlemlemek mümkün olmuştur.

Araştırmanın hipotezi olan Arapçanın kamusal alandaki görünürlüğünün yerel halk üzerinde ortaya çıkardığı tehdit algısını incelemek ve Suriyeli göçmenler ile Arap ülkelerinden gelen turistler nezdinde bu görünürlüğün kamusal konsensüs için oluşturduğu fırsat ve tehditleri değerlendirmek, açığa çıkarmak kapsamında Taksim örneğinde ulaşılan sonuç, Arapçanın görünürlüğünü olağan ya da olumlu karşılayan görüşmecilerin sayısı 21 kişi içerisinden 14 iken, bu durumu olumsuz bulan görüşmecilerin sayısının 7 olması nedeniyle örneklem alanı kapsamında bunun tam olarak bir tehdit olarak algılandığını söylemek doğru olmayacaktır. Ancak bu noktada değinilmesi gereken husus, çalışma alanının Taksim gibi kozmopolit, kültürel zenginliğinin yanı sıra ticari altyapısı olan bir bölge olmasıyla da ilişkilidir. Bu kompozisyon içerisinde İstiklal Caddesi'nde işletmesi olan görüşmecilerin de belirttiği üzere, bölge halkı ile esnafının farklı kültürleri ve dolayısıyla dilleri de kucaklayan tavrı; duruma daha

nesnel gerekçelerle, stabil bir tutumla yaklaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Pek çok görüşmecinin de belirttiği ifadeler sonucunda elde edilen bulgulardan referansla; Fatih, Başakşehir, Sultanbeyli, Zeytinburnu gibi Arap turistten ziyade Suriyeli göçmen kitleyle daha fazla muhatap olan, hali hazırda aynı yaşam alanını paylaşan İstanbul'un diğer bölgelerinde nefret ya da ayrımcılık söylemleriyle daha yoğun karşılaşılması veya araştırma sonuçlarının çok daha farklı çıkması muhtemeldir. Bununla birlikte kültürel benzerliği veya jeopolitik özellikleri nedeniyle birbirine alışkın olma, iletişim kurup anlaşma halinin daha fazla yaşanabileceği Güneydoğu illerinde araştırma parametreleri ile sonuçlar da değişkenlik gösterecektir. Dolayısıyla her ne kadar tartışmalı bir şekilde olsa da İbni Haldun'a yapılan atıf eşliğinde "Coğrafya kaderdir" ifadesinden de yola çıkılacağı üzere, Arapçanın ve Arap alfabesinin hangi kamusal alanda, kimler tarafından kullanılırken, nasıl bir amaçla görünür olduğu noktasında güdülen bir ayrım bulunmaktadır.

Öte yandan söz konusu grupların yadırgama eşliğinde toplumsal bir ayrıştırmayı tetiklemekte olduğu söylemek mümkündür. Heterojen bir kitle kültürüne aşina olan Taksim ve özellikle İstiklal Caddesi mevkii her ne kadar Arap harflerinin görünürlüğünü ekonomik getirileri nedeniyle kullanıyor ve kabulleniyor olsa da bilhassa Orta Doğu'dan gelen ve toplum nazarında "Arap" olarak genellenmekte olan turist grupların varlığı, "Araplaşma" söylemini besleyerek bir "tehdit psikolojisi" etrafında buluşulmasını kolaylaştırmaktadır.

Toplumun bilinçaltındaki tehdit psikolojisini tetikleyen oluşum daha ziyade yerel halk ile yönetim özelinde kültürel kimliği, tarihsel ve sosyal paylaşım alanlarını, ahlaki ve etik düzeni, toplumsal kurallar ile düzeni, entelektüel bilinci yeterince koruyamıyor olmaktan kaynaklanmaktadır. Görüşmecilerin çoğunluğu bu konuda özeleştiri yaparak Türk halkının gereken özeni ve önemi göstermediği noktasında hemfikirdir. Öyle ki ortak paydada tutarlı bir duruş sergilenmemesinden kaynaklanan kültürel erozyonlardan turistler ya da Suriyeli göçmenlerden ziyade Türk insanının kendisinin sorumlu olduğu görüşü hâkimdir. Ayriyeten bu durumun bir uzantısı olarak görüşmeler esnasında sıkça karşılaşılan örnek de Avrupa ülkeleriyle kıyaslamaya gitmektir. Türkiye'deki gibi kimliksel ve kültürel bir dejenerasyonun Amerika, İngiltere, Fransa gibi gelişmiş ülkelerde olmadığından dem vurulurken benimsenen Batı modellemesinin Suriyeli göçmenler ve Arap turistlerle ılımlı iletişimi zorlaştırdığı gözlenmiştir. Görüşmecilerin birinci ağızdan veya yakın çevrelerindeki yaşanmışlıklardan alıntıladıkları örnekler ışığında şu noktaya varılmıştır: Doğu medeniyetlerinin daha "geri kalmışlık"la ilişkilendirilmesinde ya da seküler modelin daha tercih edilir bulunmasına yönelik ayrıştırmalarda resmi tarih söyleminin, eğitim anlayışının, politik sürecin etkisi hayli yüksektir.

Bu tartışmalar Türkiye'de devam eden kimliksel çatışmaların hem sosyolojik tezahürü hem de nedenini oluşturmaktadır. Öyle ki seküler çizgide yeniden yoğrulan pratikler değişime tâbi olurken bir şeyler eskide kalmaya devam ettiği takdirde uygulama ile bilinç arasında birbiriyle örtüşmeyen noktalar da oluşmaktadır. Bu eklem yerlerinde belirmeye başlayan aksaklıklar sistemlerin toplumsal hayata müdahalesinin sorgulandığı noktalardır.

> *"Giysiler, yemek alışkanlıkları, moda olan davranışlar- postmodernler cool diyorlar- gibi modernlik işaretleri, protesto alanlarına dönüşmektedir. Herkes içine kapanmakta- herkes kendi bahçesini ekmekte-, gizlice içkisini imal etmekte, kendi gazetesini okumakta, kendi video-kasetlerini seyretmektedir. Modalar, dünyadaki olaylar takip edilmekte, öğrenmek için yırtınılmakta ve kimi zaman abartılmaktadır. Başörtüsü modernleştirilmekte, güzelleştirilmekte, daha cazip, hatta daha baştan çıkarıcı kılınmaktadır. Yabancı diller öğrenilmekte, ülkenin İslam- öncesi kültürü üzerine çok hassas bir ilgi gösterilmektedir. Arap aleyhtarı, İslam aleyhtarı olunmaktadır, çünkü kolektif hafızada ikisi de ayrılmaz bir şekilde birleşmişlerdir" (Shayegan, 2018, s. 116).*

Gerçekten de 1930 sonrası Türkiye'si düşünüldüğünde uygulamaya konulan lâikleştirme çalışmaları, İslami bir yaşam ile "muasır medeniyetler" seviyesine çıkma çabaları arasında, bugüne uzanan ikili hayatların temelini atmıştır. İslami spektrumun içerisine Türklük unsurlarının yeniden dâhil edilmeye ve bu unsurların İslami öğelere göre daha yüksek tonda olacak şekilde düzenlenmeye çalışılması dil reformunu da beraberinde getirmesinin akabinde resmi söylem ve toplumsal düzen arasında gelişen bu ikircikli durum, bugün Türkiye halkının Arapçaya ve diğer dünya dillerine yaklaşımını da etkilemiştir. Bu etkiye Türkiye toplum yapısında çeşitli tepkiler verilmektedir. Bu süreci başlatan dinamik de Suriyeli göçmenler ile Arap ülkelerinden gelen turistler olmuştur. Söz konusu grupların toplumsal bir yadırgamayı tetikleyerek milletler, ülkeler bazında statüsel bir gruplandırmanın oluşmasını kolaylaştırmaktadır.

Özellikle turistlerin Orta Doğu'dan geliyor olması, onların "daha az medeni" olması gibi bir dipnotun toplumsal belleğe yerleşmesine alan açmıştır. Arap turistlerin fazla "rahat" bulunması, kamusal alanların kullanımında duyarsız bulunması, genel hijyen kurallarına uygun olacak şekilde davranmadıklarının düşünülmesi vb. maddeler yerel halk tarafından en çok vurgulanan noktalar arasındadır. Bu gibi durumlar genellemeler yapılmasına neden olurken o kültüre ait bir dil olması nedeniyle Arapçayı da olumsuz bir algıya maruz bırakmaktadır. Bu

durum Türkiye'nin modernleşmiş İslami toplumsal belleğinde Arapçanın "Kur'an dili" olarak görülmesinin kazandırdığı saygınlık halinden çıkmasına neden olarak başka ve yeni bir tanımlamanın içerisine yerleştirilmesine neden olmuştur.

Yine bu sürecin dönüştürdüğü bir diğer durum ise Arapçanın meta değeri kazanmasıdır. Emlak ve konut piyasası, turizm ve otelcilik alanının yanı sıra göçmenlerle ilgili sivil toplum alanındaki insani ihtiyaçların karşılanması gerekliliği Arapçayı Türkiye koşullarında aranan bir ölçüt haline getirmiştir. Arap müşterilerin ekonomik getirilerinin daha yüksek olması nedeniyle Türkiye piyasasının Orta Doğu pazarı ile insanlarına doğru çekilmesini ve Arapçanın da kimi zaman İngilizceden daha ön planda tutulmasını sağlamıştır. Turistik bir sahada ticari eylemler doğrultusunda amaçsallaştırılan Arapça, daha kabul edilebilir ve pozitif bulunmaktadır.

Bahsi edildiği üzere devlet kurgusunun İslami çizgiden ayrışık olacak şekilde tasarlanması, zamanla bu kültüre ait içeriklerin öteki konumuna yerleştirilmesini kolaylaştırmıştır. Arapların toplumsal düzene uyum sağlama çabası sarf etmedikleri yönündeki görüşler, Arapçaya yönelik olumsuz düşüncelerden daha ağır basmaktadır. Arapçanın kamusal alandaki görünürlüğü temelde bu kültüre dair geliştirilmiş olumsuz düşüncelerden beslenmektedir. Aynı zamanda Arapçanın kullanım alanı ve boyutu da verilen tepki üzerinde etkilidir. Ancak göçmenlerin yerleşim bölgelerinde bu grubun sosyal ihtiyaçlarını düzenlemek üzere kullanılan Arapça daha antipatik bir karşılık bulmaktadır. Bu şekliyle toplumsal düzenin tersine uyum sağlanacak şekilde düzenlendiği görüşleri de belirmektedir.

Tersine uyum sağlama halinin bir uzantısı olarak örneklendirilebilecek bir konu da turizm kanallarında mekânlar turistin tercihleri ve talepleri doğrultusunda yeniden şekillendirilmesidir. Yerli tüketicilerin dikkatini çekmekte olan bu durum farklı açılardan ticari faaliyetleri etkilemektedir. Pazarlama ve satış stratejisini turistlere göre yeniden düzenleyen işletmelere yönelik yerli tüketici tarafında oluşan negatif algı kimi zaman Arap turistlere de yöneltilerek tepkinin genelleşmesine neden olmaktadır. Her ne kadar Arap ülkelerinden gelen turistlerin Türkiye'nin ekonomik sistemine artı değer katması çoğunluk açısından olumlu bulunsa da yerli işletmecilere duydukları güveni, saygıyı sorgulama veya yitirme noktasına gelen tüketiciler bu durumun bir uzantısı olarak sosyo- ekonomik karşılaştırmalara ya da Arap turistlerin "aşırı rahat", "özensiz" ve israf boyutunda para harcamayı sevdikleri yönündeki görüşlerini perçinlemektedir. Bu durum yerel tüketicilerin öteki ve/ veya daha az tercih edilen gruba indirgemektedir. Toplulukların tüketim alışkanlıkları arasında gerçekleştirilen söz konusu kıyaslamalar, yerel tüketiciyi kimi zaman değersizlik, yoksunluk, yetersizlik

duygularına da götürerek genel olarak hayata yönelik olumsuz bir psikoloji gütmeye yönlendirebilmektedir. Özetle, Arap turistlerin çevreye ve kültürel dokuya uygun hareket etmedikleri yönündeki hâkim kanı, onların kültürel ve insani konumuna zarar vermekte; yine Arapça gibi, Türkiye içerisindeki varoluşlarını bir meta haline getirmektedir.

Ticaret ve turizm alanındakinin aksine Arapçanın hem kültürel faktörler hem de seküler etkenler nedeniyle eğitim alanında yer alması da tartışmalı bulunmaktadır. Toplumsal bellekte Arapça Kur'an-ı Kerim'in dili olarak bilindiği ve öğrenilirken de Arapça öğrenmek olarak algılanmadığı için bu zamana değin modern eğitim sisteminin içerisinde Arapçaya alışkanlık geliştirilmemiştir. Görüşmecilerin kanaatleri, günümüz koşullarında Arapçanın eğitim sistemine dâhil edilmesi gibi bir durum söz konusu olduğunda bunun seçmeli olacak şekilde düzenlenmesi gerektiği yönündedir. İlave olarak, Suriyeli göçmen ailelerin eğitim sistemine dâhil olacak çocukları için kendi dillerine ve kültürlerine aidiyetlerinin devamlılığının sağlanması ve müfredatlarına gerekli derslerin eklenmesinin daha doğru olacağı görüşünü taşımaktadırlar.

Gerek bu alanda profesyonel çalışmalar yürüten gerekse de kendi çocukları üzerinden örneklendiren görüşmecilerin söylemlerinden de anlaşıldığı üzere Türk aileler eğitim alanında Arapça veya göçmen ailelerinin çocuklarının kendi çocuklarıyla aynı bağlamı paylaşmasıyla ilgili bir duruma daha tedirgin, çekimser yaklaşmakta veya tepkisel olmaktadır. Her ne kadar Türk aileler veya çocuklar bu konuda daha dirençli olsalar da görüşmeciler karma eğitim faaliyetlerinin bir an önce iyileştirilerek çocukların eğitim haklarına ulaşması gerekliliği noktasında hemfikirdirler.

Sayısal verilere göre göçmenlerin en fazla bulunduğu ilin İstanbul olmasının büyük etkisiyle göçmenlere dair herhangi bir problematiği İstanbul özelinde düşünme eğilimi artmaktadır. İstanbul'un sosyolojik yapısıyla uyum sağlamakta zorlanılan noktalarda göçmenlerle ilintilendirilen konuların çok daha çabuk bir problem haline gelmesi mümkündür. Yerel halk üzerinde de konuya İstanbul açısından yaklaşma eğilimini doğmakta ve Türkiye'nin başka bir bölgesinde tesis edilebilmiş uyum örneklerinin, sorunlarının ya da bölgesel ihtiyaçların gözden kaçmasını kolaylaştırmaktadır.

Çalışmadaki varsayımlardan birisi de "Suriyeli göçmenler ile Orta Doğu'dan gelen turistlerin şehir akışında sergiledikleri katılımcı duruş, özellikle Cumhuriyetin ilanıyla takip eden süreçte manevi ve politik boyutta ayrışmanın yaşandığı Arap kimliğini bugün kentin genelinde ön plana çıkartarak şehri şahsileştirmektedir" görüşüdür. Bu varsayım göçmenler

açısından Taksim özelinde değerlendirildiğinde tam olarak yerini bulmamaktadır. Bunun yerine Fatih, Sultanbeyli, Başakşehir, Zeytinburnu gibi göçmen nüfusun daha yoğun olduğu bölgelerde yaşam alanının benimsenip şahsileştirildiği daha belirgin bir şekilde anlaşılmaktadır. Arap turistler açısından bakıldığında ise yoğun bir şekilde ziyaret ettikleri yerler arasında Taksim'in de olması halk üzerinde bölgenin "Araplaşma"ya başladığı veya kimliğini kaybettiği yönünde bir algıyı meydana getiriyor olsa da böylesi algıların oluşmasında yalnızca İstiklal Caddesi'ni ziyaret eden Arap turistlerin niceliksel değerlerinin yanı sıra bölgenin gelen turiste cevap verecek şekilde uyumlanmasının da etkisi bulunmaktadır.

Bir diğer varsayım Müslüman ve Türk kimliklerinin dışında kalan grupların da bu süreçten olumsuz etkilendiklerine yöneliktir. Milli ve dini kimliği Türk ve Müslüman olmayan iki kişiyle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda bu varsayım tam olarak doğrulanmamıştır. Görüşmeciler açısından olumlu bulunmayan birtakım durumlar söz konusu olsa da Suriyeli göçmenlerin veya Arap ülkelerinden gelen turistlerin varlığı güvenlik algılarında bir olumsuzluk meydana getirip kapalı bir grup eğilimi sergilemelerine neden olmamıştır. Aksine kendilerinin de ifadeleri doğrultusunda, toplumun geneline göre çoğu kişiden dil ve inanç açısından ayrı niteliklere sahip oldukları için bu durum onların yaşantısında alışık oldukları ve olağan buldukları bir noktaya tekabül etmektedir. Bu yönüyle birlikte yaşama kültürüne adapte olma noktasında yerele nazaran daha ılımlı yaklaşmaları da söz konusudur.

Her ne kadar göçmenlerin Türkiye'deki yaşamları tam anlamıyla pozitif bir söylem ve tutumla karşılanmasa da yerel halk, Türkiye'de kaldıkları süre içerisinde uyumsuzlukların önlenebilmesi adına göçmenlerin akışa dâhil edilmeleri gerektiği kanaatindedir. Özellikle Türkçe öğrenip adapte olmaları, çocukların eğitim sistemine dâhil edilmesi gibi noktalarda ortak paydada buluşmak nispeten daha kolay gözükmektedir; ancak bu gibi konularda karşılaşılabilecek direnç araştırmaya da yansımıştır. Yine de gerekli düzenlemelerin daha sistemli bir eylem planıyla yeniden düzenlenmesi gerekliliğine dair görüşler de öne çıkan noktalardan birisidir.

Tüm bunlar, arada sağlıklı bir şekilde organize edilemeyen iletişim probleminin de birer yansımasıdır. Grupların birbirinden ayrışık sosyal ve mekânsal gettolaşmaları, problemlerin devam etmesi için zemin hazırlamaktadır. Yapılan çalışmayla Arapçanın Türk toplum yapısı içindeki pozitif ve negatif algı ve değişim süreciyle birlikte mevcut durumda Suriyeli göçmen ve Arap turistlerin toplum nazarındaki yorumlanışları okunmaya çalışılmıştır. Toplumsal

uyumun ve anlayışın inşasında aynı iletişim ağının bir parçası olabilmek, aynı dini unsurları paylaşıyor olmanın getireceği ortaklıktan daha önemli bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Akıncı, T. (2018). *Beyoğlu: Yapılar, mekânlar, insanlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Akıncı, T. (2019). *Cumhuriyet'te Beyoğlu: Kültür, sanat, yaşam*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Atay, T. (2019). *Din Hayattan Çıkar: Antropolojik Derlemeler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bağrıaçık, D. (2017). *Sorsana, Bizi Sevmiş mi?*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berger, J. (2014). *Görme Biçimleri*. (Salman, Y). İstanbul: Metis Yayınları.

Berkes, N. (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma* [Adobe Digital Editions]. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Erişim Adresi: file:///C:/Users/elify/Downloads/Niyazi_Berkes_Turkiyede_Cagdaslasma.pdf

Bourdieu, P., Accardo, A., Balazs, G., Beaud, S., Bonvin, F., Bourdieu, E., Bourgois, P., Broccolichi, S., Champagne, P., Christin, R., Faguer, J. P., Garcia, S., Lenoir, R., Matonti, F., Muel- Dreyfus, F., Oeuvrard, F., Pialoux, M., Pinto, L., Sayad, A., Soulié, C., Urlacher, B., Wacqant, L. ve Waser, A. M. (2015). *Dünyanın Sefaleti* (4th ed.). Ankara: Heretik Yayınları.

Choueiri, Y. M. (2017). *Ortadoğu Tarihi: Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften…*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Crary, J. (2015). *7/24: Geç Kapitalizm ve Uykuların Sonu*. (Çev. Çatlı, N). İstanbul: Metis Yayınları.

Çakır, R. (2017). *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar*. İstanbul: Metis Yayınları.

Çoban, F. (2015). *Sokak Siyaseti: Siyasalın Gündelik Kuruluşu Bağlamında Bir İnceleme*. İstanbul: Metis Yayınları.

Derrrida, J. (2020). *Yazı ve Fark*. (Çev. Yalım, P. B). İstanbul: Metis Yayınları.

Dupré, B. (2014). *Gerçekten Bilmeniz Gereken 50 Felsefe Fikri*. (Çev. Gökteke, E). İstanbul: Domingo Yayıncılık.

Eco, U. (2014). *Günlük Yaşamdan Sanata* [Adobe Digital Editions]. İstanbul: Can Yayınları.

Erişim Adresi: https://docplayer.biz.tr/111125666-Umberto-eco-gunluk-yasamdan-sanata.html

Eğribel, Ertan, Ufuk Özcan (Ed.). (2015). *Garbiyat*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Eğribel, Ertan, Ufuk Özcan (Ed.). (2017). *Tarihte Doğu – Batı Çatışması*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Gellner, E. (2012). *Müslüman Toplum*. (Çev. Günay, M). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gürbilek, N. (2020). *İkinci Hayat: Kaçmak, Kovulmak, Dönmek Üzerine Denemeler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2015). *Umut Mekanları*. (Çev. Gambetti, Z). İstanbul: Metis Yayınları.

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2015). *Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği* (10. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

İnalcık, H. (2016). *Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası* [Adobe Digital Editions]. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Erişim Adresi: http://www.muharrembalci.com/kitaplika/136.pdf

Jusdanis, G. (2018). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*. (Çev. Birkan, T). İstanbul: Metis Yayınları.

Kaygılı, O. C. (2004). *Köşe Bucak İstanbul.* İstanbul: Selis Kitaplar.

Keat, R. ve Urry, J. (2001). *Bilim Olarak Sosyal Teori* (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. [Adobe Digital Editions]. (Çev. Kıratlı, M). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Erişim Adresi: https://www.pdfdrive2.com/modern-türkiyenin-doğuşu-e184823241.html

L'Heuillet, H. (2019). *Komşuluk: İnsanların Birlikte Varoluşu Üzerine Düşünceler*. (Çev. Beyaz, A). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Marshall, G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Akınhay, O, Kömürcü, D). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mouffe, Chantal. (2015). *Dünyayı Politik Düşünmek: Agonistik Siyaset*. (Çev. Bozluolcay, M). İstanbul: İletişim Yayınları.

Özmakas, U. (2018). *Biyopolitika: İktidar ve Direniş*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Phillips, A. (2018). *Yasak Olmayan Hazlar*. (Çev. Nilüfer, S). İstanbul: Metis Yayınları.

Rigel, Nurdoğan, Gül Batuş, Güleda Yücedoğan, Barış Çoban (Ed.). (2005). *Kadife Karanlık: 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar*. İstanbul: Su Yayınevi.

Shayegan, D. (2018). *Melez Bilinç*. (Çev. Bayrı, H). İstanbul: Metis Yayınları.

Shayegan, D. (2018). *Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*. (Çev. Bayrı, H). İstanbul: Metis Yayınları.

Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür*. (Çev. Birkan, T). İstanbul: Metis Yayınları.

Simmel, G. (2012). *Modern Kültürde Çatışma*. (Çev.Tanıl, B, Kalaycı, N, Gen, E). İstanbul: Metis Yayınları.

Sombart, W. (2020). *Burjuva*. (Çev. Adanır, O). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Sontag, S. (2004). *Başkalarının Acısına Bakmak*. (Çev. Akınhay, O). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Starobinski, Jean. (2012). *Özgürlüğün İcadı ve Aklın Amblemleri*. (Çev. Bayrı, H). İstanbul: Metis Yayınları.

Suner, A. (2018). *Hong Kong – İstanbul: Şehri Şahsileştirmek*. İstanbul: Metis Yayınları.

Toksoy, N, G. (Ed.). (2012). *Bellek İzleri: Kurgudan Kurama Görüntüler*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Tutsak, Sadiye, M. Önder Duran (Ed.). (2015). *Acıyı Bal Eylemek: Cemal Karpat & Kemal H. Karpat Hatıratı*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Zizek, S. (2013). *İslam Arşivleri* [Adobe Digital Editions].

Erişim Adresi: https://www.scribd.com/document/398339050/Slavoj-Zizek-I-slam-Ars-ivleri-pdf

Sinkaya, B. (2016). *Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler*

Erişim Adresi: https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/ortadogu-siyasetine-giris-temel-faktorler-aktorler-ve-dinamikler.pdf

Held, D, A. (2016). *Stereotip: Tembel beyinlerin nefret etmek için yarattığı klişe insan.*

Erişim Adresi: https://indigodergisi.com/2016/07/stereotip-tembel-beyinlerin-nefret-etmek-icin-yarattigi-klise-insan/

Kobya, M. (2020). Niyazi Berkes'e Göre İslam ve Çağdaşlaşma. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7 (1)*: 233-251.

Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1151548

Öztürk, E. (2017). Bir 'Sosyolog-Felsefeci' Olarak Zygmunt Bauman'ın Akışkan Modernite Analizinde Mülteciler ve Mültecilik, *Sosyolojik Düşün Dergisi, 2 (2):* 1-10.

Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/395602

EKLER

EK – 1: GÖRÜŞME SORULARI 1

SORULAR:

1. Suriye ve Orta Doğu'dan gelen diğer gruplarla aynı şehri, semti veya belki daha yakın olduğunuz bir ortamı paylaşmak sizin için ne ifade ediyor? Olumlu(suz) olarak değerlendirebileceğiniz herhangi bir deneyiminiz oldu mu?

2. Çevrenizde veya tanık olduğunuz bir olayda Arapçaya ve/ya Araplara yönelik olumsuz bir içeriğe, söyleme ya da tepkiye şahit oldunuz mu?

3. Toplum olarak Arap milletlerine ve Arapçaya yönelik tutumu değerlendirir misiniz?

Arapça konuşan veya vitrinlerine Arapça yazı/ açıklama asan dükkânları gördüğünüzde bu size ne düşündürüyor? Sizi rahatsız ediyor mu ya da normal mi değerlendiriyorsunuz? Sizi kızdıran veya memnun eden herhangi bir durumla karşılaştınız mı?

4. Türkiye'deki Arap ülkelerinden turist ve göçmenleri düşündüğünüzde Türk- Arap bağını nasıl değerlendiriyorsunuz? İki millet arasında benzerlik veya farklılık olarak değerlendirebileceğiniz noktalar var mı?

5. Coğrafyalarındaki olumsuzluklardan dolayı ülkemize yönelen göç akımıyla birlikte Türkiye'de yürütülen politikanın başarılı olduğu konusunda ne düşünüyorsunuz?

6. İki toplumun ağırlıklı olarak aynı din üzerinde müşterekleşmesi sizin için neler ifade ediyor? Aynı dil konuşulmuyor olsa bile aynı dini bağı paylaşmak ne kadar önemli? Tarihsel açıdan, geçmişten bugüne iki toplumun ilişkisini nasıl değerlendirirsiniz? Toplumsal uyum sağlama açısından mevcut durumda hangi ortaklık veya bağlılığın nasıl yardımcı olabileceğini düşünüyorsunuz?

7. Bu bağ iki milletin birlikte yaşaması için yeterli olur mu? Mevcut durumda tercih şansınız olsaydı, toplumsal açıdan daha elverişli bir ortamın oluşması için, Arap milletlerle ortak din bağının olmasını mı yoksa aynı dili konuşabilmeyi mi tercih ederdiniz? Ya da sizin yardımcı olacağını düşündüğünüz başka bir nokta var mı?

8. Ağırlıklı din olarak İslamiyet'in tercih edildiği bir toplumda yaşıyor olmamız nedeniyle geçmişten bugüne düşünecek olursanız Arapça ile olan ilişkinizi ve eğer gittiyseniz

Kur'an kursu deneyimlerinizden biraz bahseder misiniz? Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan yeniliklerle ilgili aile büyüklerinizin herhangi bir deneyimi olmuş mu?

9. Sizin, ailenizin ve çevrenizin yaklaşımlarını düşünecek olduğunuzda Arapça sizin için ne ifade ediyor?

10. Arapça konuşmalara veya Arapça tanıtımlara/ ilanlara denk geldiğinizde bu durum sizi nasıl etkiliyor? Neler düşündürüyor? Müşteri profili daha çok Arap turistler olan işletmeleri/ esnafları gördüğünüzde veya içeride Arapça konuşulduğunu duyduğunuz bir mağazada kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Bu konuda hissettiğiniz bir duygu veya düşünce varsa paylaşır mısınız?

11. Son zamanlarda Arapça harflerle yazılmış olan ilan, tabela ve yazıların özellikle Taksim ve İstiklal Caddesi'ndeki görünürlüğünü nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu durum sizin için ne ifade ediyor?

12. Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye yerleşmesi, Araplara ve Arapçaya yönelik düşüncelerinizde herhangi bir değişiklik meydana getirdi mi? Bu sürecin sizin hayatınıza ne gibi etkileri oldu?

13. Bir seçim şansınız olsaydı ülkemizdeki Arap kökenli göçmenlerin Türkçeyi öğrenmelerini mi yoksa kendi dillerine bağlılıklarını sürdürmelerini mi tercih ederdiniz? Avrupa ülkelerindeki vatandaşlık talebi işlemleri kapsamında yapılan ve ilgili devletin ana dilinde yeterlilik sınavından başarı gösterme şartı gibi bir uygulama Türkiye'de de olmalı mı?

Göçmen çocukların Türkiye'deki eğitim sistemine dâhil edilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz? Her iki milletten çocukların ileriye yönelik karşılaşacağını düşündüğünüz olumlu(suz) durumlar neler olabilir sizce?

14. Türkiye'nin değişen koşullarına uyum sağlamak adına okullarda Arapça dil eğitimi müfredata eklenmesi konusundaki görüşleriniz neler olur?

15. Alışveriş yaptığınız mağazaların Türk veya Arap kişiler tarafından işletilmesi veya çalışanlarının olması tercihlerinizi etkiler mi?

16. Çevrenizdeki işletmelerin Arap müşterilere yönelik pazarlama ya da satış konusunda herhangi bir değişiklik yaptığını gözlemlediniz mi? Ya da bu konuda bir farklılık yapılsa bunun nasıl değerlendirirsiniz?

17. Çevrenizde gözlemlediğiniz kadarıyla sağlık hizmetlerinin, eğitim ya da ekonomi/ alışveriş imkânlarının Arap milletlerinden göçmen ve turistlere de uygun olacak şekilde düzenlendiğini düşündünüz mü? Bu alanda herhangi bir farklılıkla karşılaştınız mı?

EK – 2: GÖRÜŞME SORULARI 2

SORULAR:

1. Türkiye ve İstanbul'a yerleşme sürecinizden, Taksim bölgesi ile bağlantınızdan bahseder misiniz?

2. Ağırlıklı olarak Türk ve Müslüman nitelikler sergileyen bir toplumda yaşıyor olmanızın hayatınıza ne gibi etkileri oldu? Kültürel aktivitelerinizi veya ibadetlerinizi gerçekleştirirken bu özelliğin ne gibi etkileri oldu?

Kendi kimliğinizi rahatlıkla paylaşamadığınız, belki bazı kaygılar veya nedenlerle normalden daha farklı davranmak zorunda hissettiğiniz bir olay yaşadınız mı? Çevrenizde yaşayan oldu mu?

3. Arap ülkelerinden gelen turist ve göçmenlerle ilişki dereceniz nedir?

4. Suriye ve Orta Doğu'dan gelen diğer gruplarla aynı şehri, semti veya belki daha yakın olduğunuz bir ortamı paylaşmak sizin için ne ifade ediyor? Hangi ortamlarda nasıl temasa geçiyorsunuz veya geçmiyorsunuz?

5. Taksim'deki turist profilini gözlemlediğiniz kadarıyla aktarır mısınız?

6. Arap ülkelerinden gelen turist ve göçmenlerin bölgeye ne gibi etkileri oldu? Diğer ülkelerden turistlerle birlikte düşünecek olduğunuzda sizin için ne ifade ediyor?

7. İstiklal Caddesi ve Taksim'in sizin için anlamı nedir?

Güvenli bir yer olarak değerlendirir misiniz? Nasıl bir işleve sahip: işyeri, alışveriş alanı, sosyalleşme ihtiyacı vb. Göçmen veya turistlerin bu anlamlar üzerinde herhangi bir etkisi oldu mu?

8. Arapça harflerle yazılmış olan ilan, tabela veya yazıların özellikle İstiklal Caddesi/ Taksim civarındaki görünürlüğünü değerlendirir misiniz?

9. Arapça sizin için ne ifade ediyor?

10. Çevrenizde veya bir olayda Araplara ve Arapçaya yönelik olumsuz bir söyleme, içeriğe ya da tepkiye şahit oldunuz mu/ rastladınız mı?

11. Hristiyan Araplara olan bakış açınızı paylaşır mısınız? Ortak bir din bağını paylaşıyor olmak ne ifade ediyor? Kültürel özelliklerin din ortaklığının önüne geçtiği durumlar söz konusu olabilir mi?

12. Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye yerleşmesinden önceki ve sonraki süreçte Arapçaya ve Araplara yönelik düşüncelerinizde değişen bir nokta oldu mu? Bu sürecin sizin hayatınızda ne gibi etkileri oldu?

13. Bir tercih şansınız olsaydı ülkemizdeki Arap turist ve göçmenlerin Türkçeyi öğrenmelerini mi yoksa kendi dillerine bağlılıklarını sürdürmelerini mi tercih ederdiniz? Ya da nasıl bir şekilde olmasını daha uygun görürsünüz?

14. Alışveriş yaptığınız yerlerin yerli halktan veya Arap olması sizin için herhangi bir şeyi değiştirir mi? Tercihlerinizde ne etkili olur?

15. Çevrenizdeki ve Taksim'deki işletmelerin Arap müşterilere yönelik pazarlama veya satış konusunda herhangi bir değişiklik yaptığını gözlemlediniz mi?

16. Suriyeli göçmen veya Arap turistlerle ilgili size değişik gelen, "yadırgadığınız" bir durum içerisinde hissettiğiniz oldu mu?

17. Arap ülkelerinden gelen ziyaretçilerin ülkeye, İstanbul'a ve/ veya yerel halka ne derecede uyum sağladığını düşünüyorsunuz? Uyum sağlamaları ya da sağlamamaları sizin için ne ifade ediyor?